

АГРОСВІТ

№ 23 грудень 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТ У, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових

фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 08.12.22 р.

Підписано до друку 08.12.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 12,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0812/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2022 р.

У НОМЕРІ:

<i>Вініченко І. І., Теслюк Ю. В.</i>	
Діджиталізація маркетингової стратегії підприємства	3
<i>Жигулін О. А., Седікова І. О., Савенко І. І.</i>	
Бренд-менеджмент у сфері інклюзивно орієнтованого агробізнесу	8
<i>Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М.</i>	
Формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України	16
<i>Іщенко Н. Ф., Комарова Н. В., Скрипник А. Р.</i>	
Застосування сучасних технологій в контексті еколого-економічного обґрунтування землекористування аграрного сектору України	24
<i>Федуняк І. О., Гурська І. С., Габор В. С.</i>	
Вплив соціально-економічних чинників на мотивацію персоналу аграрних підприємств	32
<i>Попова О. П., Коцюбинська А. М., Скубій О. А., Стефківська Ю. А.</i>	
Мобілізація ресурсного потенціалу Українського інституту експертизи сортів рослин в умовах сучасних трансформаційних процесів	38
<i>Ковтуник І. І.</i>	
Структура природно-заповідного фонду Національного природного парку "Подільські Товтри" як передумова для розвитку екологічного туризму	48
<i>Таран-Лала О. М., Решетник І. В.</i>	
Екологізація підприємництва в Україні: реалії та перспективи	54
<i>Максименко І. Я., Міщенко Ю. О.</i>	
Особливості обліку витрат на відрядження в системі управління діяльності підприємства	60
<i>Ревкова А. В.</i>	
Вплив розвитку земельних відносин на діяльність фермерських господарств	64
<i>Фесенко Г. О.</i>	
Популяризація перспективних видів туризму як вектор відродження туристичної сфери на Херсонщині	72
<i>Вербіцька О. О.</i>	
Аграрні компанії США на глобальному продовольчому ринку	80
<i>Матвієнко О. О.</i>	
Сутність і структура світового аграрного сектору	87

№ 23 / 2022

CONTENTS:

<i>Vinichenko I., Teslyuk Yu.</i>	
DIGITALIZATION OF THE COMPANY'S MARKETING STRATEGY	3
<i>Zhigulin O., Sedikova I., Savenko I.</i>	
BRAND MANAGEMENT IN THE SPHERE OF INCLUSIVE AGRIBUSINESS	8
<i>Trusova N., Svyynous I., Prysiazhniuk N., Fedoruk Yu., Fedoruk N.</i>	
FORMATION OF COSTS AND RETURNS OF THE HUNTING AS A COMPONENT OF THE BIOSYSTEM OF UKRAINE	16
<i>Ishchenko N., Komarova N., Skrypnyk L.</i>	
APPLICATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC JUSTIFICATION OF LAND USE OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE	24
<i>Feduniak I., Hurska I., Habor W.</i>	
THE INFLUENCE OF SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE MOTIVATION OF STAFF OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	32
<i>Popova O., Kotsiubynska L., Skubiii O., Stefkivska Y.</i>	
MOBILIZATION OF THE RESOURCE POTENTIAL OF THE UKRAINIAN INSTITUTE FOR PLANT VARIETY EXAMINATION IN THE CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATIONAL PROCESSES	38
<i>Kovtunyk I.</i>	
STRUCTURE OF THE NATURAL-RESERVE FUND AS PART OF THE NATIONAL NATURAL PARK "PODILSKY TOVTRY" AS A PREREQUISITE OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT	48
<i>Taran-Lala O., Reshetnik I.</i>	
ENVIRONMENTALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP IN THE SPHERE OF PRODUCTION	54
<i>Maksymenko I., Mishchenko Yu.</i>	
FEATURES OF ACCOUNTING FOR TRAVEL COSTS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM	60
<i>Revkova A.</i>	
THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS ON THE ACTIVITIES OF FARMS	64
<i>Fesenko H.</i>	
PROMOTION OF PERSPECTIVE TYPES OF TOURISM AS A VECTOR OF THE REVIVAL OF THE TOURISM SECTOR IN THE KHERSON AREA	72
<i>Verbyts'ka O.</i>	
AGRICULTURAL COMPANIES OF THE USA ON THE GLOBAL FOOD MARKET	80
<i>Matviyenko O.</i>	
THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE WORLD AGRICULTURAL SECTOR	87

УКД 338.1

І. І. Вінченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

Ю. В. Теслюк,

доктор філософії з економіки, старший викладач кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4855-7281>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.3

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,

Dnipro State Agrarian and Economic University

Yu. Teslyuk,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics,

Dnipro State Agrarian and Economic University

DIGITALIZATION OF THE COMPANY'S MARKETING STRATEGY

У статті надано теоретичне обґрунтування поняття "діджиталізація" та розглянуто проблеми й перспективи розвитку діджиталізації маркетингової стратегії підприємства як методу забезпечення його конкурентоспроможності. Ідентифіковано сучасні концептуальні засади функціонування маркетингу на підприємстві та тенденції прояву процесу діджиталізації у маркетингових комунікативних стратегіях. Узагальнено теоретичні основи інтернет-маркетингу та діджиталізації в міжнародній діяльності підприємств та здійснено аналіз ефективності інтернет-маркетингу в міжнародній діяльності українських товаровиробників. Здійснено оцінку темпів динаміки експорту та імпорту товарів найбільших українських підприємств-експортерів. Виявлено тенденції розвитку діджиталізації українського бізнесу та компаній, які працюють на міжнародних товарних ринках. Визначено основні елементи та переваги діджиталізації бізнесу українських компаній та оцінено їх ефективність.

The article provides a theoretical justification of the concept of "digitalization" and considers the problems and prospects of the development of digitalization of the enterprise's marketing strategy as a method of ensuring its competitiveness. The modern conceptual principles of the functioning of marketing at the enterprise and the trends of the digitalization process in marketing communication strategies have been identified. The theoretical foundations of Internet marketing and digitalization in the international activities of enterprises are summarized, and the analysis of the effectiveness of Internet marketing in the international activities of Ukrainian product manufacturers is carried out.

It has been established that in a broad sense, digitalization is the newest process of digital transformation of society and economy. In a narrower sense, digitalization is the transition from the industrial era and analog technologies to the era of knowledge and creativity, characterized by digital technologies and innovations in digital business. The main advantages of business digitalization are saving time and increasing labor productivity — automation of production and other internal processes of the company; optimization and improvement of both internal and external communications; possibilities of cross-selling, upsell-sales; reaching a new level of customer service and encouraging them to purchase more products; competitive opportunities due to the improvement of the client experience and general optimization of the work process.

Today, most enterprises are trying to create a reliable digital marketing system that will allow them to gain a competitive advantage by dynamically changing consumer expectations. Ukraine is beginning to enter the global Internet society and use digital marketing as a powerful means of innovative development. The rate of export and import dynamics of the largest Ukrainian exporting enterprises was evaluated. Analysis of dynamics shows that the digital marketing market in Ukraine has grown rapidly since 2017 (+462%) compared to 2022. Ukraine is gradually beginning to enter the Internet society and use Internet advertising as a powerful catalyst for development and innovation. Trends in the development of digitization of Ukrainian business and companies operating on international commodity markets have been identified. The main elements and advantages of business digitization of Ukrainian companies were determined and their effectiveness was evaluated.

Ключові слова: діджиталізація, економіка, маркетингова стратегія, інновації, digital-маркетинг, ефективність, конкурентоспроможність.

Key words: digitalization, economy, marketing strategy, innovation, digital marketing, efficiency, competitiveness.

ВСТУП

В умовах загострення проблем ефективного розвитку та виживання підприємств у жорсткому конкурентному середовищі, системний підхід до вирішення найважливіших комплексних стратегічних завдань вимагає економічно обґрунтованого вибору системних, стратегічних цілей підприємства, шляхів та методів їх досягнення. Наразі керівництво комерційних підприємств повинне переорієнтувати стратегію управління конкурентоспроможністю на вимоги науково-технічного та соціального прогресу і переходу до світового інтернет-суспільства із застосуванням digital-маркетингу як потужного засобу інноваційного розвитку та методу забезпечення конкурентоспроможності товаровиробників. Digital-маркетинг охоплює більш широке коло споживачів за менший час та з меншими витратами. Це сприяє ефективній взаємодії компанії з клієнтами та підвищує ефективність технологій цифрового маркетингу. Digital-маркетинг дає можливість компанії виділитися з великої кількості конкурентів, привернути увагу потенційних споживачів, а також суттєво знизити витрати на традиційну рекламу.

Питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та формування маркетингових стратегій підприємств широко дискутується в наукових колах, оскільки саме науковці в змозі здійснити теоретичне обґрунтування та надати практичні рекомендації щодо зростання експорту та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на світових ринках. Вагомий внесок у розвиток стратегій маркетингу належить відомим іноземним та вітчизняним вченим, а саме:

Л. Абалкіну, Р. Аккоффу, І. Багрову, С. Брю, В. Гейєцю, В. Гриньову, А. Дем'янченку, В. Козику, Ф. Котлеру, А. Кредісову, В. Пилипчуку, І. Фамінському та ін.

Безпосередньо питання інтернет-технологій та інструментів інтернет-маркетингу в своїх працях розглядали В. Байков, Р. Барон, Т. Бер, К. Вертайм, С. Ілляшенко, М. Калужський, А. Калініна, І. Літовченко, Д. Маслов, В. Мозгова, К. Павлов, І. Успенський та ін. Разом з тим, нечітко сформульованими та недостатньо обґрунтованими залишаються основні етапи та умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств, просування їх товарів за допомогою впровадження Інтернет-маркетингу, його основні методи та інструменти.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність тематики діджиталізації маркетингової стратегії підприємства, основними завданнями є обґрунтування теоретичних засад та надання практичних рекомендацій щодо впровадження digital-маркетингу, як ключового засобу інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зовнішня торгівля є важливим інструментом економічного розвитку держави, оскільки чим більше країна експортує, тим більшими є бюджетні надходження, стабільнішою валюта та потужнішою національна економіка. Здійснюючи успішну зовнішньоекономічну політику, Україна нарощує свою зовнішню торгівлю, що сприяє загальному економічному розвитку нашої країни. В умовах військового

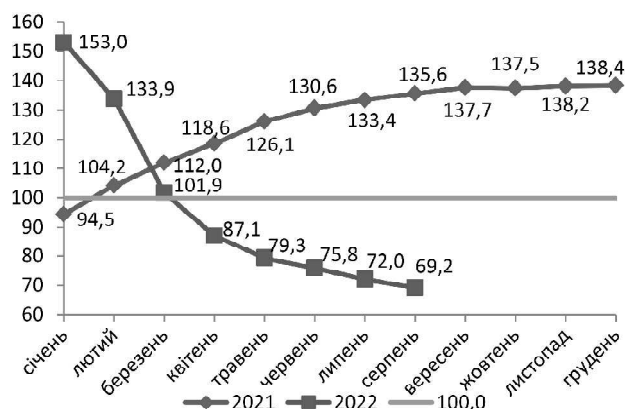

Рис. 1. Темпи зростання (зниження) експорту товарів

стану вся економічна система вимагає рішучих змін та нових підходів до упровадження маркетингової стратегії, як засобу забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Аналізуючи зовнішню торгівлю України у січні-серпні 2022 року отримуємо наступні дані: у січні-серпні 2022 р. експорт товарів становив 28945,7 млн дол. США, або 69,2% порівняно із січнем-серпнем 2021 р., імпорт — 34366,8 млн дол., або 78,6%. Негативне сальдо склало 5421,1 млн дол. (у січні-серпні 2021р. також негативне — 1895,4 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,84 (у січні-серпні 2021р. — 0,96). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 227 країн світу. Темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів в динаміці за 2021—2022 рр. зображені на рисунках 1 та 2.

Встановлено, що кожен третій долар в Україні припадає на експорт сільськогосподарської продукції. Найбільшими українськими підприємствами-експортерами є компанії "Кернел" (обсяг експорту: \$ 1995,3 млн, сегмент: масло, зернові культури); "Нібулон" (обсяг експорту: \$ 818,9 млн, сегмент: зернові та олійні культури); Державна продовольчо-зернова

корпорація України (обсяг експорту: \$ 554 млн, сегмент: зернові культури); "Миронівський хлібопродукт" (обсяг експорту: \$ 540 млн, сегмент: птиця, зернові культури, масло); "Cargill Ukraine" (обсяг експорту: \$ 495 млн, сегмент: зернові культури, масло); "Бунге Україна" (обсяг експорту: \$ 337,5 млн, сегмент: зернові та олійні культури, масло); UkrLandFarming (обсяг експорту: \$ 315 млн, сегмент: яйця, ячні продукти, зернові культури); "Noble Resources Ukraine" (обсяг експорту: \$ 235 млн, сегмент: зернові культури) та "Glencore Grain Ukraine" (обсяг експорту: \$ 207,3 млн, сегмент: зернові та олійні культури) [1].

На сьогодні цифрові технології є основою діяльності всіх компаній, а цифровий маркетинг є важливим інструментом бренд-маркетологів для реалізації маркетингових стратегій. У той час, як галузь маркетингу в цілому сильно постраждала, то галузь цифрового маркетингу пережила колосальний ріст. Covid-19 прискорив цифровий маркетинг та сприяв подальшому розвитку та удосконаленню діяльності в галузі цифрового маркетингу і в умовах воєнного стану. На сьогодні діджиталізація являється ключовою перевагою ком-

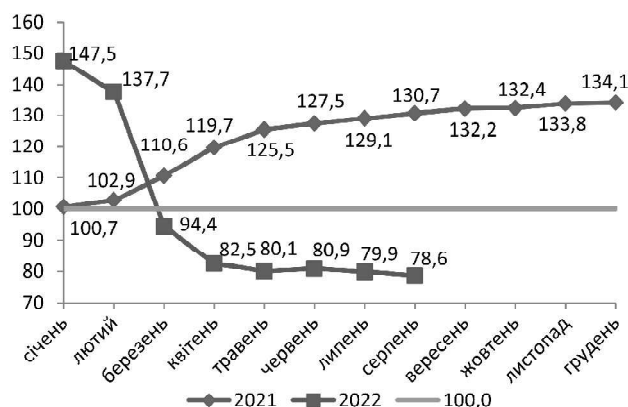

Рис. 2. Темпи зростання (зниження) імпорту товарів

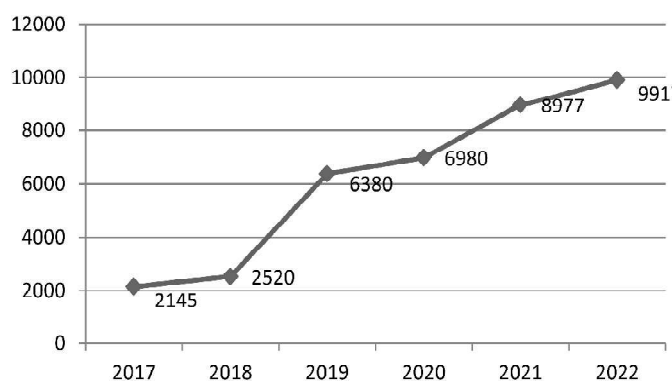

Рис. 3. Динаміка ринку digital-маркетингу України за 2017–2022 рр., млн грн

панії при роботі на міжнародних ринках. В широкому розумінні діджиталізація — це новітній процес цифрової трансформації суспільства та економіки. В більш вузькому розумінні діджиталізація — це перехід від індустріальної епохи й аналогових технологій до епохи знань і творчості, що характеризується цифровими технологіями та інноваціями в цифровому бізнесі. Основними перевагами діджиталізації бізнесу є економія часу та підвищення продуктивності праці — автоматизація виробництва та інших внутрішніх процесів компанії; оптимізація та покращення як внутрішніх так і зовнішніх комунікацій; можливості крос-продажів, upsell-продажів; вихід на новий рівень обслуговування клієнтів та заохочення їх до придбання більшої кількості товарів; конкурентні можливості за рахунок поліпшення клієнтського досвіду і загальної оптимізації робочого процесу [2, с. 174—180; 3]. Основними інструментами digital-маркетингу є соціальні медіа (SMM) та блоги; банерна реклама; відеореклама; e-mail-маркетинг; пошукова оптимізація (SEO); контент-маркетинг; тизерна реклама; розробка та використання програмного забезпечення (партнерські програми); push-сповіщення; онлайн-медіа.

Згідно даних експертів Всеукраїнської Рекламної Коаліції у 2020 році зростання ринку Інтернет-реклами відбувалося стрімкими темпами завдяки епідемії Covid-19, яка дала поштовх для застосування елементів діджитал багатьом компаніям (рис. 3) [4, с. 188—194; 5 с. 67—71].

Аналіз динаміки свідчить, що ринок digital-маркетингу в Україні стрімко зріс з 2017 року (+462%) у порівнянні з 2022 роком. Україна поступово починає входити в Інтернет-суспільство і використовувати рекламу в Інтернеті як потужний каталізатор розвитку та інновацій [6; 7, с. 135—142]. За результатами дослідження

визначено основні елементи digital-маркетингу, які використовують українські компанії-експортери:

— компанія AgriChain (сільське господарство) використовує наступні ІТ-модулі: управління земельним банком, планування та управління виробничою програмою, аналіз та прогнозування урожайності, управління складськими процесами і логістикою та конструктором бізнес-процесів;

— компанія IDS Borjomi Ukraine (безалкогольні напої) створила додаток mywatershop — за допомогою якого швидко і зручно замовити питну воду та додаток Waterbalance, який допомагає людям стежити за водним балансом організму відповідно до своїх параметрів;

— компанія Syngenta (сільське господарство) створила програму, за допомогою якої можна зробити супутникові знімки та виявити проблемні зони посівів сільськогосподарських культур та на основі їх аналізу зробити комплексні звіти;

— компанія ДТЕК (енергетика) створила програму MODUS, одним із головних результатів якої є побудова підземної інфраструктури зв'язку (Wi-Fi) на глибині 500 м у шахті. Це єдиний проект в Україні та один із перших у Європі;

— компанія Кернел (сільське господарство) створила інноваційну систему агровиробництва — DigitalAgriBusiness, де зосереджена інформація про процеси, що відбуваються в полях. Агроном збирає інформацію, а система дає йому рішення про необхідні технологічні операції;

— компанія Ukrlandfarming (сільське господарство) розробила та запровадила програму, яка контролює вивезення урожаю з полів на елеватори та дозволяє отримати повну картину кожної культури по кожному регіону [8, с. 101—107; 9].

ВИСНОВОК

Зовнішня торгівля має досить вагоме значення, адже економічний успіх будь-якої країни світу безпосередньо залежить від рівня її розвитку. Жодна країна не змогла створити конкурентоспроможну економіку і розвинене суспільство в ізоляції від світової економічної системи. На сьогодні більшість підприємств намагаються створити надійну систему digital-маркетингу, яка дозволить отримати конкурентну перевагу, динамічно змінюючи очікування споживача. Україна починає входити в світове інтернет-суспільство та застосовувати digital-маркетинг як потужний засіб інноваційного розвитку.

Застосування інструментів digital-маркетингу є основою успішної діяльності компанії не тільки в Україні, але й за її межами, оскільки експорт для українських компаній є надзвичайно важливим та відкриває нові можливості та перспективи економічного зростання. Впровадження діджиталізації сприяє підвищенню попиту на українську сільськогосподарську продукцію за кордоном. Ключовою перевагою роботи з європейськими клієнтами є стабільність та відкритість, що дозволить компанії забезпечити безперебійно роботу, а персоналу — стабільну оплату праці.

Література:

1. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами за 9 місяців 2022 року. Експрес випуск. 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Пономаренко І.В., Віннікова І.І. Теоретико-методологічні основи дослідження цифрового маркетингу. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 17. С. 174—180.
3. Карп В. Маркетинг і діджиталізація. Два нюанси. НВ Бізнес. 2019. № 44 URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/marketing-i-didzhitalizaciya-50056028.html>
4. Каліна І.І. Інноваційні інструменти маркетингу в епоху цифровізації. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 6 (56). С. 188—194.
5. Красовська О.Ю. Інтернет-маркетинг як сучасний інструмент комунікацій підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. № 1 (63). С. 67—71.
6. Ільченко Т. Маркетингова стратегія діяльності аграрних підприємств в умовах діджиталізації. Економіка та суспільство. 2021. № 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-21>
7. Лойко Є. Діджиталізація маркетингової комунікативної стратегії підприємства. Вчені

записки Університету "КРОК". 2021. № 4 (64), 135—142. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-64-135-142>

8. Ілляшенко С.М., Іванова Т.Є. Проблеми і перспективи просування продукції вітчизняних підприємств в Internet. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Том 20. Випуск 1/2. С. 101—107.

9. Мозгова В.Г. Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. Ефективна економіка. 2013. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Ukraine's foreign trade in goods for 9 months of 2022", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 November 2022).
2. Ponomarenko, I.V., Vinnikova, I.I. (2018), "Theoretical and methodological foundations of digital marketing research", Market infrastructure, vol. 17, pp. 174—180.
3. Carp, V. (2019), "Marketing and digitalization. Two nuances", NV Biznes, vol. 44, available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/marketing-i-didzhitalizaciya-50056028.html>. (Accessed 10 November 2022).
4. Kalina, I.I. (2019), "Innovative marketing tools in the age of digitalization", Biznes-navihator, vol. 6 (56), pp. 188—194.
5. Krasovskaya, O.Yu. (2018), "Internet marketing as a modern communication tool of the enterprise.", Problems of the systemic approach in economics, vol. 1 (63), pp. 67—71.
6. Ilchenko, T. (2021). "Marketing strategy of the activities of agricultural enterprises in the conditions of digitalization", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-21> (Accessed 16 October 2022).
7. Loiko, E. (2021). "Digitization of the company's marketing communication strategy", Scientific notes of the University "KROK", vol. 4 (64), pp. 135—142. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-64-135-142>
8. Ilyashenko, S.M. and Ivanova, T.E. (2015), "Problems and prospects of promotion of products of domestic enterprises on the Internet", Bulletin of Odessa National University, vol. 20, no. 1/2, pp. 101—107.
9. Mozgova, V.G. (2013), "Internet marketing tools and their benefits for modern ukrainian enterprises", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429> (Accessed 15 November 2022). *Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.*

УДК 658.152

О. А. Жигулін,

д. е. н., доцент, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1532-2806>**І. О. Седікова,**

д. е. н., професор, завідувачка кафедри Менеджменту і логістики,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5684-6927>**І. І. Савенко,**

д. е. н., професор, професор кафедри Менеджменту і логістики,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7901-6360>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.8

БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНО ОРІЄНТОВАНОГО АГРОБІЗНЕСУ

O. Zhigulin,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Hotel and Restaurant Business, Odesa National Technological University

I. Sedikova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Management and Logistics, Odesa National Technological University

I. Savenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management
and Logistics, Odesa National Technological University

BRAND MANAGEMENT IN THE SPHERE OF INCLUSIVE AGRIBUSINESS

Наведено особливості використання бренд-менеджменту в інклюзивно орієнтованому агробізнесі під час економічних, санітарних і політичних кризових явищ. Обґрунтовано, що за змістом бренд-менеджмент повинний узгоджуватися з цілями інклюзивного інвестиційного проекту, який відповідає інтересам бізнесу, суспільства й держави.

Для оцінки ефективності бренд-менеджменту розроблено показник сталості розвитку підприємства. Системний аналіз ефективності бренд-менеджменту в галузях інклюзивно орієнтованого агробізнесу дозволив: 1) виявити тенденцію до збільшення темпів розвитку підприємств саме під час кризових явищ на фоні загального спаду ділової активності в галузі; 2) встановити критерій систематизації моделей бренд-менеджменту. Даним критерієм є основна споживча властивість товарів (економність, якість, креативна диференціація).

За "економністю" до перспективних брендів відносяться "органічне виробництво", "диверсифікація у еко-сфері", "креативне сільське господарство", "екологічність річок", "еко-відходи". Для підприємств, що виробляють високо якісний продукт, бажано використовувати "еко-агромашинобудування", "біологічні засоби захисту рослин", "еко-страхування" й "еко-освіту". У випадку креативно диференційованих товарів використовуються "інклюзивна реклама харчових продуктів", "еко-брендинг", "еко-програмний продукт", "інклюзивний агротуризм", "інклюзивна агровидавнича діяльність", "інклюзивний ресторан", "інклюзивний кондитер".

Global crisis phenomena are a consequence of the violation of the law of evolution of life in Ukraine and the world, which makes it impossible to develop business entities that litter agricultural soils, pollute the environment, produce food products harmful to humans, and do not satisfy the interests of business, society, and the state. In the current crisis conditions, entrepreneurial structures of agribusiness are actively developing according to an inclusive model through the implementation of investment projects that satisfy the interests of business, society and the state.

The peculiarity of the use of brand management in inclusively oriented agribusiness during economic, sanitary and political crisis phenomena is given. It is justified that the content of brand management should be consistent with the goals of an inclusive investment project that meets the interests of business, society, and the state. To evaluate the effectiveness of brand management, an indicator of the sustainability of the enterprise's development has been developed. A systematic analysis of the effectiveness of brand management in inclusively oriented agribusiness industries made it possible to: 1) identify a tendency to increase the rate of development of enterprises precisely during crisis phenomena against the background of a general decline in business activity in the industry; 2) establish a criterion for the systematization of brand management models. This criterion is the main consumer property of goods (economy, quality, creative differentiation).

In terms of "economy", promising brands include "organic production", "diversification into the eco-sphere", "creative agriculture", "environmentalism of rivers", "eco-waste". For enterprises that produce a high-quality product, it is desirable to use "eco-agromachinery", "biological means of plant protection", "eco-insurance" and "eco-education". In the case of creatively differentiated goods, "inclusive advertising of food products", "eco-branding", "eco-software product", "inclusive agro-ecotourism", "inclusive agro-exhibition activities", "inclusive restaurant", "inclusive confectioner" are used.

Ключові слова: бренд-менеджмент, агробізнес, інклюзія, кризові явища.

Key words: brand management, agribusiness, inclusion, crisis phenomena.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна, санітарна й політична кризи є проявом порушення в Україні й світі закону еволюції життя (незворотність, прискорення темпів, етичне або інклюзивне відношення до розвитку усіх живих істот). Наразі зупиняється усе, що протидіє цьому закону, у тому числі й сільськогосподарське виробництво. Для існування на ринку підприємницької структури агробізнесу активно переходять на інклюзивну модель розвитку. Актуальною є розробка моделей бренд-менеджменту, які не суперечать, а підсилюють розвиток усіх без виключень й обмежень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Етику в агробізнесі під час економічних, санітарних і політичних кризових явищ пов'язують з моделями його інклюзивного розвитку: технології, взаємовідносини між суб'єктами господарювання, суспільством і державою. За першим напрямом відомі праці І. Овсінського, С. Астонця, В. Іванюка та інших представників етичного відношення до природи. Другий напрям представлений роботами С. Дідуха, О. Павлова, О. Кушнір, у яких автори рекомендують використовувати інклюзивні моделі розвитку представників агробізнесу [1; 2, с. 27].

Бренд-менеджмент досліджували Ж.-Ж. Ламбен, Д. Аакер, Т. Амблер, Ф. Котлер, К. Келлер, Ж.-Н. Капферер, Д. Огілві, Т. Гед, Я. Ларіна, І. Медведкова т. ін. У словниках бренд перекладається з англійської, як марка, торговий знак й є комплексом інформації про компанію чи продукт або концептуально впізнаваний товар, образ, набір послуг [3], а під бренд-менеджментом розуміється діяльність зі створення трива-

лої прихильності до товару через вплив на споживача реклами, товарної марки, пакування, засобів стимулювання збуту, об'єднаних спільною ідеєю, що подобається, виокремлює товар серед конкурентів та формує його позитивний образ [4]. Ламбен Ж.-Ж. виділяє й пропонує управляти брендом за допомогою груп його атрибутів: 1) базові (обов'язкові характеристики, за якими товар купується), 2) атрибути якості (надійність, функціональність), 3) нематеріальні атрибути престижу або незвичайних властивостей [5]. Котлер Ф. і Келлер К. визначають бренд-менеджмент як стратегічну діяльність, що комбінує створення та реалізацію маркетингових програм [6], а Капферер Ж.-Н. — баланс між збереженням, оновленням, розширенням і зростанням прототипу [7, с. 164, 359]. Файвішенко Д. оцінює його як елемент стратегічного управління позиціонуванням на ринку [8, с. 13]. Шедякова Т. вважає бренд-менеджмент маркетинговим інструментом [9, с. 129, 132], а Ларина Я. С. і Медведкова І. А. — методом забезпечення конкурентоспроможності підприємства [10]. Любчук В. у своїх працях перелічує парадигми й моделі бренд-менеджменту на підприємстві: вузька продуктова, корпоративна, західна (американська), східна (японська) і суміщена [11].

Разом з тим, в науковій літературі відсутній підхід до визначення ефективних моделей бренд-менеджменту, які прискорюють інклюзивний розвиток агробізнесу під час глобальних кризових явищ.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Розробка підходу до формування моделей бренд-менеджменту, які прискорюють інклю-

живний розвиток агробізнесу під час глобальних кризових явищ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Початок неетичного (неінклюзивного) розвитку агробізнесу відносно технологій описав у своїх працях Іван Овсінський. Автор акцентував увагу наукової спільноти на шкідливий вплив глибокої оранки на мікроорганізми в сільськогосподарських ґрунтах. Такі "будівельники" і "захисники від хвороб і бур'яну" врожаю, як аеробні і анаеробні мікроорганізми знищуються, замінюються неорганічними сполуками, залишки яких засолюють ґрунти й пагубно впливають на здоров'я людей [12]. На фоні падіння продуктивності сільськогосподарської галузі у світі, Україна поки що із-за внесення гною ВРХ в минулому виділяється кращими характеристиками ґрунтів, що дозволяє їй сільськогосподарській продукції бути конкурентоспроможною у світі. Закон еволюції життя проявляється наразі у тому, що засуха й зростання цін на неорганічні добрива та хімічні засоби захисту рослин робить виробництво з їх застосуванням нерентабельним. До альтернативи традиційному сільськогосподарському виробництву відноситься виробництво органічної продукції й біологічних засобів захисту рослин. Дане виробництво задовольняє інтереси у розвитку усіх суб'єктів за інтересами.

Наведемо результати дослідження інклюзивного розвитку за рахунок переходу на нові органічні й біологічні технології виробництва та відповідні моделі бренд-менеджменту суб'єктів агробізнесу. В Україні нараховується близько 317 підприємств даної спеціалізації, у тому числі 294 й 23 представників органічного виробництва й біологічних методів захисту рослин, відповідно. Ймовірним методом із загальної кількості суб'єктів господарювання відібрано 10, у тому числі 7 і 3 є представниками першої й другою спеціалізації, відповідно.

Аналізувався бренд-менеджмент і результати розвитку підприємств, які займаються виробництвом:

— органічної продукції (ПП Агроєкологія, ПСП Деркул, ПСП Зоря, ГАК П'ятидні, СГПП Рать, ПП Галекс-Агро);

— біологічних засобів захисту рослин (ТОВ Центр Біотехніка, ПП БТУ Центр, ПрАТ Біоветфарм).

Отримано, що формування бренду першої групи підприємств засновується на поняттях: аграрна екологія, прозоріння, згуртованість на шляху до світлого майбутнього. Особливість бренду виробників біологічних засобів захис-

ту рослин полягає у використанні ключових слів: біологічна технологія, біологічна й ветеринарна фармакологія.

У межах обох груп підприємств застосовувалися корпоративна парадигма й східна (японська) модель бренд-менеджменту.

На ПП Агроєкологія на площі у 8 тис. га повністю відмовилися від застосування гербіцидів, пестицидів і мінеральних добрив, що дозволяє отримувати високоякісну екологічно чисту продукцію. У результаті цього підприємство отримало розвинуте рослинництво й тваринництво, яке задовольняє інтереси бізнесу (прибутковість), суспільства (споживач — атрибути товарів і працівник — розвиваючі особистість умови праці) і держави (дотримання вимог соціо-еколого-економічних нормативів). ПП Агроєкологія сертифіковане як виробник молока для дитячого харчування, органічної продукції рослинництва, відповідно до стандарту (ЄС).834/2007 та 889/2008, а також атестоване як племінний завод з розведення української червонорябої молочної породи ВРХ [13].

Управління брендом "органічне виробництво" на підприємстві займається увесь персонал, що суттєво покращує фінансово-економічні показники його діяльності. Для економічної оцінки ефективності бренд-менеджменту використовували показник сталості розвитку підприємства Пср, який розраховується як коефіцієнт регресії динаміки нормованого запасу сталості розвитку. Останній, у свою чергу, розраховується як коефіцієнт регресії динаміки добутку нормованого (ділиться на максимальне значення) чистого доходу підприємства й числа прийнятих до аналізу років. У даному випадку розраховується запас чистого доходу, недоотримання якого змінює висхідний тренд цього показника на бічний (такий, що ще не веде до скорочення діяльності та ліквідації).

Розрахунок показника Пср для ПП Агроєкологія й ПП Галекс-Агро наведено на рис. 1. Дані рис. 1, А указують на підвищення темпів розвитку саме під час політичної й санітарної кризових явищ. Найбільш чітко дана тенденція простежується у розвитку ПП Галекс-Агро (рис. 1, Б), де підвищення темпів розвитку почалося ще за економічної (2008—2009 рр.) і набуло максимального значення за часів політичної кризи в Україні (з 2014 року).

Бренд "органічне виробництво" надає підприємствам більш прогресивний темп розвитку порівняно з брендом "Наша Ряба" (ПрАТ МХП, Пср = 0,0407) у середньому на 33 % (рис. 2).

На дану обставину вплинуло перепозиціонування (репозиціонування) бренду "Наша

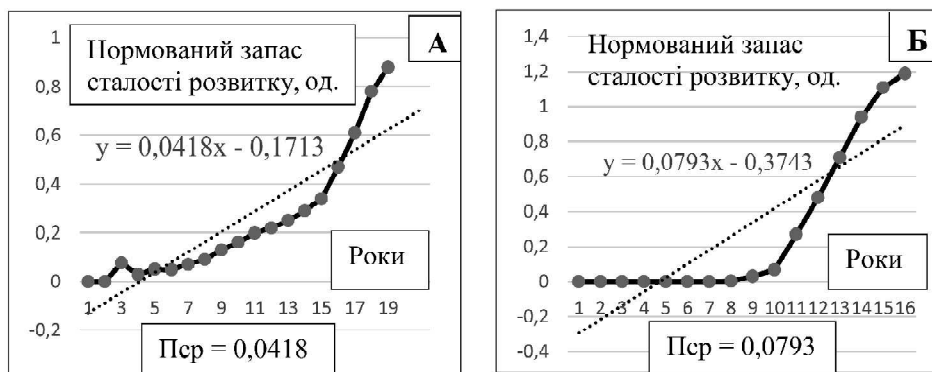

Рис. 1. Розрахунок показників сталості розвитку ПП Агроєкологія (А) і ПП Галекс-Агро (Б) (2001–2019 рр.)

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств.

Ряба". До позиції "виробник екологічно чистої курятини" додали "й переробник відходів у органічні добрива". Найбільша а Європі біогазова установка з переробки відходів у добрива ПрАТ МХП вирішила проблему інклюзивного розвитку й ефективності нової позиції на ринку.

Бренд "біологічні засоби захисту рослин" поступається бренду "органічне виробництво" на 69 % (Пср = 0,0271, ПП БТУ Центр; Пср = 0,0094, ПрАТ Біоветфарм) (рис. 3). Разом з тим, порівняно з підприємствами, які випускають хімічні засоби захисту й користуються відповідними брендами, орієнтація брендингу на "біологічні засоби захисту рослин" виграє, тобто, дані підприємства розвиваються краще у середньому на 29 %.

Більш широкий погляд на агробізнес, як сільське господарство разом з виробництвом засобів виробництва (аграрні машинобудівні заводи), забезпеченням ресурсною (виробники насіння, захисту рослин, добрив, кредитні й страхові фінансові установи), збутовою (переробні підприємства, торгівля, рекламні агенції, аграрні брендингові компанії) і просторовою (підприємства інфраструктури села) базою функціонування, дозволив систематизувати

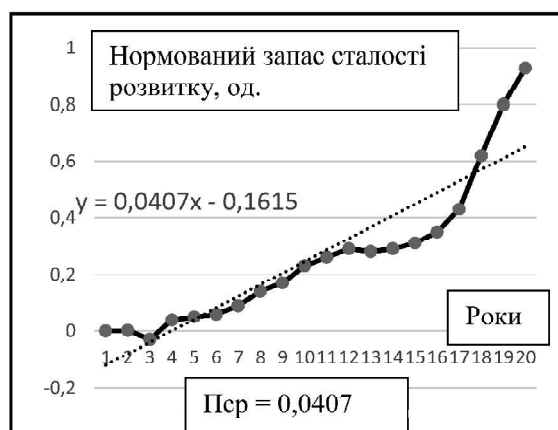

Рис. 2. Розрахунок показника сталості розвитку ПрАТ Миронівський хлібопродукт (2001–2020 рр.)

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємства.

бренди й розширити перелік видів моделі бренд-менеджменту в інклюзивно орієнтованому агробізнесі з урахуванням умов сучасних кризових явищ.

Під час кризи бренд товару повинний відповідати виключно його основній споживчій влас-

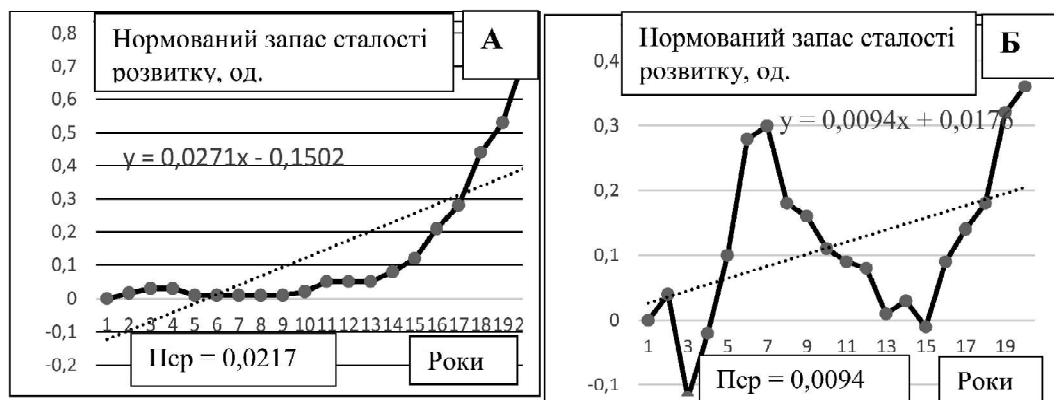

Рис. 3. Розрахунок показника сталості інклюзивного розвитку ПП БТУ Центр (А) і ПрАТ Біоветфарм (Б) (2001–2020 рр.)

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств.

Таблиця 1. Перспективні бренди суб'єктів господарювання у сфері інклюзивно орієнтованого агробізнесу під час кризи

Товар	Галузь агробізнесу	Бренди (підприємства, які їх використовують)
Економічний	Сільське господарство	Органічне виробництво (ПП Агроєкологія, ПСП Деркул, ПСП Зоря, ГАК П'ятині, СГПП Рать, ПП Галекс-Агро), Диверсифікація у еко-сферу (ПАФ «Єрчики»), Креативне сільське господарство – Диканька цілий рік (СОК «Діброва-Агро»), Фрумушика-Нова (ВКФ «Бородино-А»), Медвино (Екоферма), ГорбоГори (ФГ «Радвань Нова», ФГ «Агротем», ФГ «Мандзюк і К»), Коблево (ПАТ Коблево, ДП Агро-Коблево, Баядера груп), Козацьке коло (ФГ «Хутір «Соколинний», ФГ «Мрія», Молоко України (ПСП Пісківське), Еко-відходи (ПрАТ МХП), Екологічність річок (ТОВ Нібулон)
	Переробні підприємства	Екологічно чисті консерви (Сатанівський і Херсонський заводи екологічно чистих продуктів, Мощурівський і Білоцерковний консервні заводи), Продукти в екологічній упаковці (заміна пластику на папір), Еко: макаронні вироби, соуси та паштети, горіхи й сухофрукти, різноманітні консерви, молочні товари, солодощі – від цукерок і зефіру до фруктових чіпсів і пирогів, ковбасні вироби й напівфабрикати без гормонів, що стимулюють ріст, хімічних препаратів, антибіотиків і неякісних кормів
	Банки	Еко-банкінг (ПрАТ Банк Укргазбанк)
	Торгівля	Еко-маркет (ТОВ Еко-маркет, ТОВ Еко - мережа 150 магазинів у 62 містах України)
	Агромашинобудування	Еко-агромашинобудування (ПрАТ Уманьферммаш, ПрАТ Завод Фрегат, ПрАТ Ельворті)
Якісний	Засоби захисту рослин	Біологічні засоби захисту рослин (ТОВ Центр Біотехніка, ПП БТУ Центр, ПрАТ Біоветфарм)
	Агро-страхування	Еко-агострахування (ПрАТ СК Української аграрно-страхової компанії)
	Агротехнічна освіта	Еко-агроосвіта (Мрія Агрохолдинг, Ельворті – Завод «Червона зірка», ННВП НАТІ)
	Заклади розміщення	Інклюзивний еко-готель або агросадиба (ТОВ Еко-готель «Оселя», Екоготель в Карпатах, «Чорне море», «Вітал Парк»)
	Агробрендинг	Агро-екобрендинг (ТОВ «Еко Бренд Україна» з бренду гуматів)
Креативно диференційований	Агрореклама	Інклюзивна реклама харчових продуктів (рекламні фірми, які додержуються вимог ЗУ Про рекламу харчових продуктів),
	Агро-програмування	Еко-програмний продукт для агросфери (GoogleInc, Microsoft Corporation, Intel Corporation, Equinix, Inc., Wells Fargo з програм по зниженню антропогенної дії на природу)
	Агротуризм	Інклюзивний агроекотуризм (Турфірми України щодо послуг агро-екотуристам, понад 10 млн осіб)
	Агро-експо-центри	Інклюзивна агровиставкова діяльність (МВЦ, ВДНХ, ЕкспоПлаза, ЕкспоВінниця, Агроекспо Кропивницький)
	Ресторанний бізнес	Інклюзивний ресторанний бізнес (ТОВ Еко-ресторан «Кора», Еко-ресторан «Козак»)
	Кондитерський бізнес	Інклюзивний кондитер (ТОВ КФ «Солодкий світ» (м. Харків), ТОВ Інвент (м. Полтава), ТОВ Кондитерська фабрика Ярич)

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

тивості й виду інклюзивного інвестиційного проєкту щодо задоволення інтересів бізнесу, суспільства й держави. У період сталого розвитку існувало багато відхилень від цієї стратегії: імпульсна покупка (коли люди вільно витрачають час у маркеті, бачать цікавий на вигляд товар і купують), престижний бренд (людина за майновою або посадовою ознакою відрізняється від більшості населення й купує спеціально для її статусу вироблений іміджевий товар) т. ін. Наразі цього нема. Санітарна криза й збройний конфлікт "Україна-Росія" привнесли в культуру споживання новий стандарт, за яким суспільство стало більш однорідним, де люди купують товари за безпосереднім призначенням.

В науковій літературі до основних споживчих властивостей товарів (за якими споживачі

вибирають товар під час кризи) відносяться "економність" (час, гроші), "якість" (працездатність під навантаженням — вироби, задоволення сподівань — послуги), "креативна диференціація" (товари індивідуалізованого виробництва за спеціальним замовленням для задоволення вищих потреб в спілкуванні, повазі, самовираженні) [14].

Структуровані за переліченими властивостями й умовами задоволення інтересів бізнесу, суспільства й держави сучасні бренди підприємницьких структур агробізнесу наведено в табл. 1.

Дані табл. 1 вказують на майбутнє агробізнесу в Україні й світі. Дослідження показали, що перелічені підприємства застосовують корпоративну парадигму й східну (японська)

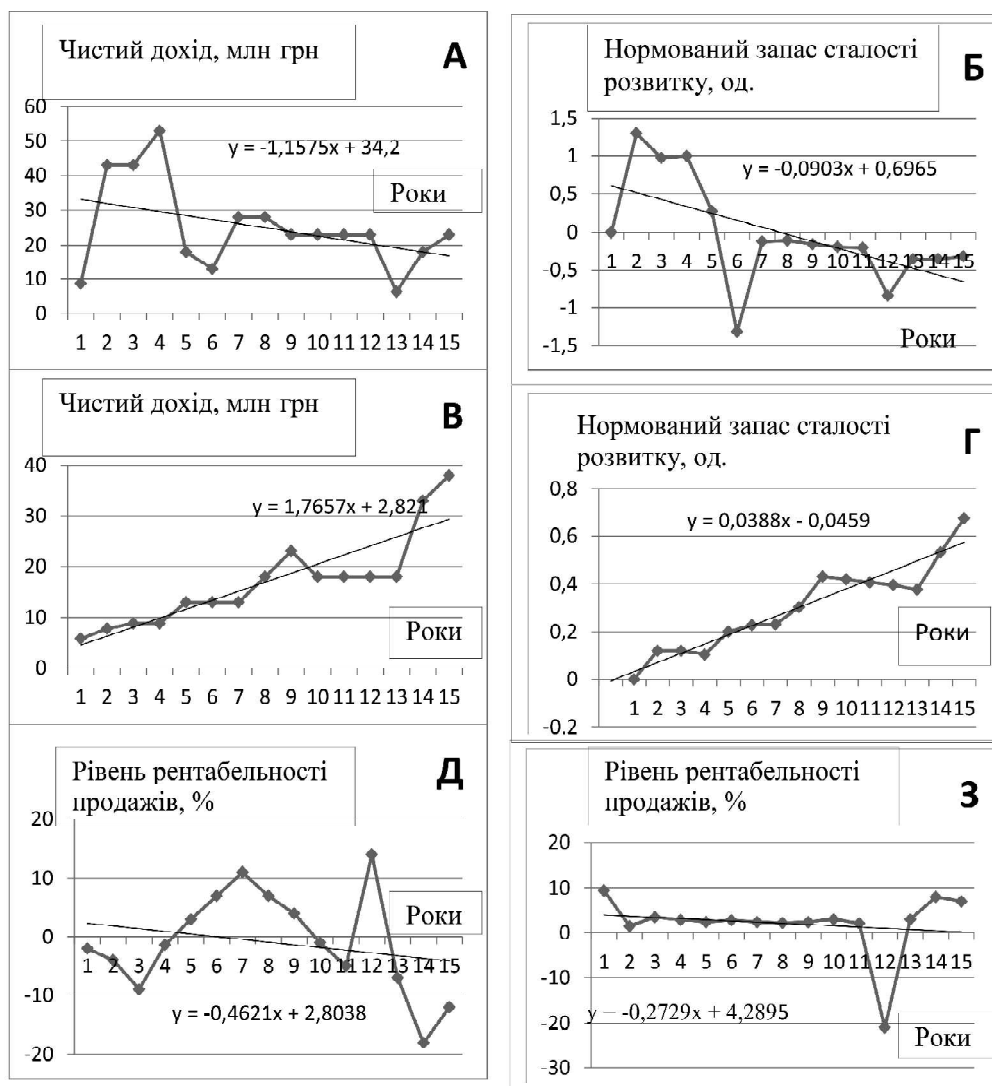

Рис. 4. Динаміка показників чистого доходу (А, В), запасу сталості розвитку (Б, Г) й рівня рентабельності продажів (Д, З) Одеського консервного заводу дитячого харчування та Білоцерковного консервного заводу, відповідно

Джерело: удосконалено авторами на основі даних [14].

модель бренд-менеджменту, за якої ідею бренду впроваджено в усіх функціональних видах діяльності підприємства (формування продукту, ціноутворення, рекламування, збут, виробництво, управління персоналом, бюджетування, інвестування, фінансування). При цьому, на вимогу закону еволюції життя, задовольняються інтереси бізнесу, суспільства й держави. Під час діяльності простежується синергетичний ефект у використанні системи методів управління видами діяльності й формується відповідна структура управління виробництвом. Підвищення попиту відбувається, коли основна споживча властивість товару (економність, якість, креативна диференціація) співпадає з психофізіологічними характеристиками працівників (динамік, статик-раціоналізатор у сфері якості,

інтуїтив-творець) і видом структури управління виробничою діяльністю (економно-, якісно-, диференційно-дисипативна структура), що узгоджується з вимогами соціо-еколого-економічних нормативів. При цьому реалізуються процеси самоорганізації, саморегулювання й самоуправління в інклюзивно орієнтованому агробізнесі [14, с. 378].

Використання інклюзивно орієнтованого корпоративного брендингу веде до підвищення темпів розвитку підприємницьких структур агробізнесу в умовах економічних, санітарних і політичних кризових явищ, тоді як більша частина суб'єктів господарювання скорочують діяльність. Наведемо приклад порівняльного аналізу розвитку двох переробних підприємств за 2005—2020 рр. (рис. 4). Білоцерковний кон-

сервний завод розвивається за інклюзивною моделлю з використанням відповідного бренду, а Одеський завод дитячого харчування ні.

Дані рис. 4 свідчать про те, що останній не задовольняє атрибутами своєї продукції (бренди "Наш сік", "Чудо-Чадо") потреби у розвитку як споживача, так і бізнесу й не формує умови самоорганізації, саморегулювання й самоуправління. Це проявляється, по-перше, у від'ємному значенні показника $Пср = -0,0903$, а по-друге, у збитковості з рівнем $Ур = -12\%$.

Причиною є відсутність самостійності й відділу бренд-менеджменту на підприємстві. З 1994 року завод є структурною одиницею холдингу ТОВ "Вітмарк-Україна", що відповідає за контроль якості продукції. Відділ бренд-менеджменту є на СП "Вітмарк-Україна". Дане підприємство активно впроваджує на ринок безалкогольних напоїв наступні торгові марки Jaffa, Чудо-Чадо, Aquarte, Nestea, Джусік, Прямо сік (сік прямого віджиму, рослинне молоко Vega Milk із злаків, горіхів, фруктів. Останній напій в країнах Східної й Центральної Європи виробляє лише компанія "Люстдорф", що свідчить про перспективність нової торгової марки. Для виробництва продукції використовуються сучасне процесингове обладнання та лінії розливу в асептичну упаковку.

Відсутність бренд-менеджменту й розвиток не за інклюзивною моделлю негативно впливає на діяльність вітчизняних підприємницьких структур агробізнесу. Під час кризових явищ дана обставина, як правило, веде до припинення діяльності й ліквідації.

Системний аналіз агробізнесу під час кризи показав, що з усіх галузей сталий розвиток відбувається тільки у сільському, лісовому й рибному господарствах. Інші галузі мають або від'ємне значення показника $Пср$, або у середньому є збитковими. Загальна тенденція щодо припинення діяльності із-за вичерпання запасу міцності ґрунтів буде поширена й на сільське господарство. Вирішення проблеми можливе через перехід суб'єктів господарювання за допомогою реалізації інвестиційного проєкту на інклюзивну модель розвитку, яка узгоджується з законом еволюції життя й демократичними перетворюваннями в Україні при вході в ЄС. Обґрунтовано, що бренд-менеджмент є дієвим інструментом підвищення темпів розвитку підприємницьких структур агробізнесу, які розвиваються за інклюзивною моделлю під час кризи. Його змістовна модель узгоджується з цілями інклюзивного інвестиційного проєкту, який задовольняє інтереси бізнесу, суспільства й держави.

ВИСНОВКИ

1. Глобальні кризові явища є наслідком порушення в Україні й світі закону еволюції життя, який унеможливорює розвиток суб'єктів господарювання, які захащують сільськогосподарські ґрунти, забруднюють довкілля, виробляють шкідливі для людини продукти харчування та не задовольняють інтереси бізнесу, суспільства й держави.

2. У теперішніх кризових умовах активно розвиваються за інклюзивною моделлю підприємницькі структури агробізнесу через впровадження інвестиційних проєктів, які задовольняють інтереси бізнесу, суспільства й держави.

3. Обґрунтовано, що перспективною є модель корпоративного бренд-менеджменту, яка за змістом узгоджується з видом інклюзивного інвестиційного проєкту й інформує споживача про відповідність товару основній споживчій властивості (економність, якість, креативна диференціація) та умовам розвитку усіх без виключень й обмежень.

4. Напрямом подальших досліджень може бути формування банку моделей бренд-менеджменту в інклюзивно орієнтованому агробізнесі під час кризових явищ.

Література:

1. Дідух С. М. Інклюзивний розвиток агропродовольчих вертикально-інтегрованих компаній України: мон. Одеса, 2020. 332 с.
2. Кушнір О.І. Формування інклюзивної моделі розвитку підприємницьких структур агробізнесу: теорія, методологія, практика. Економіка, фінанси і менеджмент: обзор. № 3 (2022). С. 27—36.
3. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C1%F0%E5%ED%E4> (дата звернення 27.11.2022 р.).
4. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 27.11.2022 р.).
5. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориєнтований на ринок: пер. с англ. под ред. В. В. Колчанова. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 800 с.
6. Kotler, Ph., Keller, K. L. A Framework for Marketing Management. 6th ed. Global Edition, Pearson, 2015. 352 p.
7. Капферер Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда: пер. англійська Є. В. Виноградової. М.: Вершина, 2007. 448 с.
8. Файвищенко Д. С. Ринок мінеральної води: потенціал, конкуренція, управління брендом: монографія. Київ, 2020. 436 с.

9. Шедякова Т. Е. Бренд-менеджмент как маркер эффективности современного предприятия. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм". 2017. Вип. 6. С. 129—132.

10. Ларіна Я. С., Медведкова І. А. Брендінг як метод забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. № 1. С. 15—20.

11. Любчук В. (2020). Бренд-менеджмент як від управлінської діяльності. Соціологічні дослідження. 2020. 1(16). С. 57—63.

12. Овсінський І.Є. (2019). Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дані звернення 19.11.2022 р.).

13. ПП Агроєкологія. Офіційний сайт. URL: <http://www.agroecology.-in.ua/company> (дата звернення 18.11.2022 р.).

14. Жигулін О. А., Махмудов І. І., Попа Л. М. Логістика в управлінні конкурентоспроможністю бізнесу при виході економіки із стану глобальної кризи: Монографія. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2021. 544 с.

References:

1. Diduh, S. M. (2020), *Inklyuzivnij rozvitok agroprodovolchih vertikalno-integrovanih kompanij Ukrayini* [Inclusive development of agro-food vertically integrated companies of Ukraine], Astropynt, Odesa, Ukraine

2. Kushnir, O. I. (2022), "Formation of an inclusive model for the development of agribusiness entrepreneurial structures: theory, methodology, practice". *Economics, finance and management: an overview*, vol. 3, pp. 27—36.

3. *Slovník inšomovnih slov* (2012), available at: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C1%F0%E5%ED%E4> (Accessed 27 November 2022).

4. Wikipediya (2022), available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Accessed 27 November 2022).

5. Lamben, Zh.-Zh. (2007), *Menedzhment, orientirovannyj na rynek* [Market-oriented management], Piter, Sankt-Peterburh, Rosia.

6. Kotler, Ph. and Keller, K. L. (2015), *A Framework for Marketing Management* [Marketing management concept], 6th ed., Global Edition, Pearson, London, UK.

7. Kapferer, Zh.-N. (2007), *Brend navsegda: sozdanie, razvitie, podderzhka cennosti brenda* [Brand forever: creation, development, support of brand value], Vershina, Moskva, Rosia.

8. Fajvishenko, D. S. (2020), *Rinok mineralnoyi vodi: potencial, konkurenciya, upravlinnya brendom : monografiya* [Mineral water market: potential, competition, brand management: monograph], Kiyiv, Ukraine

9. Shedyakova, T. E. (2017), "Brand management as a marker of the efficiency of a modern enterprise", *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series International relations. Economy. Local studies. Tourism*, vol. 6, pp. 129—132.

10. Larina Ya. S. and Medvedkova I. A. (2017), "Branding as a method of ensuring the competitiveness of the enterprise", *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 1. pp. 15—20.

11. Lyubchuk, V. (2020), "Brand management as a management activity", *Sociological research*, vol. 1 (16), pp. 57—63.

12. Ovsinskij, I. Ye. *Encyclopedia of modern Ukraine*, available at <https://esu.com.ua/> (Accessed 17 November 2022).

13. PP Agroecology. Official site (2022), available at: <http://www.agroecology.-in.ua/company> (Accessed 18 November 2022).

14. Zhigulin, O. A., Mahmudov, I. I. and Popa, L. M. (2021), *Logistika v upravlinni konkurentospromozhnistyu biznesu pri vihodі ekonomiki iz stanu globalnoyi krizi: Monografiya* [Logistics in the management of business competitiveness when the economy emerges from the state of global crisis: Monograph], Vydavnytstvo Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia, Nizhin, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 502.7:330.341

Н. В. Трусова,
д. е. н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9773-4534>
І. В. Свиноус,
д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>
Н. М. Присяжнюк,
к. вет. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>
Ю. В. Федорук,
к. с.-г. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-7955>
Н. М. Федорук,
к. с.-г. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.16

ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ ТА ДОХОДІВ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ БІОСИСТЕМИ УКРАЇНИ

N. Trusova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine
I. Svyynous,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine
N. Prysiazhniuk,
PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine
Yu. Fedoruk,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine
N. Fedoruk,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

FORMATION OF COSTS AND RETURNS OF THE HUNTING AS A COMPONENT OF THE BIOSYSTEM OF UKRAINE

В статті розглянуто умови формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України. Представлено гранично допустиму величину використання та надходження коштів підприємств мисливського господарства від користування мисливських угідь, розведення дичини та охорони тварин для забезпечення їх прибутковості. Обґрунтовано, що використання різнобічних методів індикативного аналізу витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України за сукупністю процесів функціонування ресурсної компоненти мисливського фонду дозволяє поєднувати економічні, екологічні та соціальні складові окремих секторів мисливської галузі із оцінкою взаємозалежних показників та факторів, що неї впливають. Доведено, що витратний та дохідний підходи визначають загальну сукупність залучених та витрачених ресурсів в господарський обіг суб'єктів мисливського господарства для кількісного та якісного поновлення мисливських угідь та охорону різних видів тварин. Вартісно-ресурсна компонента поєднує витрати на освоєння мисливських угідь та дохід від їх користування, забезпечуючи більш ефективну економічну оцінку їх безпечного використання. Сформовано оптимальну щільність основних видів мисливських тварин, залежно від середнього класу бонітету лісомисливського регіону. Обґрунтовано норми вилучення окремих видів мисливських тварин при оптимальній їх чисельності в лісомисливських регіонах

України. Згруповано витрати та надходження від ведення мисливського господарства с середньому на один лісомисливський регіон України. Визначено зміни в частках витрат на охорону, відтворення, облік диких тварин та впорядкування мисливських угідь в Україні. Встановлено допустимі норми використання (відстрілу, відлову) окремих видів мисливських тварин в лісомисливських регіонах України. Визначено величину вартісно-ресурсної компоненти, як складової біосистеми країни, що має пряму залежність між надходженням коштів від користування мисливських угідь та розподілом витрат на їх експлуатацію, як об'єктів життєздатності мисливської галузі.

The article examines the conditions of the formation of costs and revenues of the hunting as a component of the biosystem of Ukraine. The maximum allowable value of the use and income of hunting enterprises from the use of hunting grounds, game breeding and animal protection to ensure their profitability is presented. It is substantiated that the use of versatile methods of indicative analysis of the costs and revenues of the hunting as a component of the biosystem of Ukraine based on the totality of the processes of functioning of the resource component of the hunting fund allows combining the economic, ecological and social components of individual sectors of the hunting industry with the assessment of interdependent indicators and factors affecting it. It has been proven that cost and revenue approaches determine the total set of resources involved and spent in the economic cycle of the subjects of the hunting for the quantitative and qualitative renewal of hunting grounds and the protection of various species of animals. The cost-resource component combines the costs of development of hunting grounds and income from their use, providing a more effective economic assessment of their safe use. The optimal density of the main species of hunting animals was formed, depending on the average rating class of the forest hunting region. The rules for removing certain species of hunting animals at their optimal number in the forest hunting regions of Ukraine are substantiated. Costs and income from hunting are grouped with an average of one forest-hunting region of Ukraine. Changes in the shares of costs for protection, reproduction, registration of wild animals and regulation of hunting grounds in Ukraine were determined. Permissible norms for the use (shooting, catching) of certain types of hunting animals in the forest-hunting regions of Ukraine have been established. The value of the value-resource component, as a component of the biosystem of the country, has been determined, which has a direct relationship between the receipt of funds from the use of hunting grounds and the distribution of costs for their exploitation, as objects of the viability of the hunting industry.

Ключові слова: витрати, доходи, мисливські угіддя, мисливське господарство, дикі тварини, біорізноманіття, охорона тварин.

Key words: costs, returns, hunting grounds, hunting, wild animals, biodiversity, animal protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Подолання негативних кризових явищ, які сьогодні мають місце в економіці України, можливе лише за умови узгодження екологічних, економічних, соціальних, політичних, культурних та інших суспільних потреб країни й належного ресурсного забезпечення її галузей. Імплементация детермінант витратно-доходної політики мисливського господарства, яке функціонує при нестабільній економічній ситуації в державі та при дисбалансі фінансового забезпечення даної галузі зумовлена, по-перше, недосконалістю розподілу функцій державного управління, а по-друге — недостатньою модернізацією державної політики мисливської галузі на тимчасово окупованих територіях України, що спонукає до використання належної охорони мисливських угідь.

Неефективне впорядкування мисливських угідь, непродуктивне функціонування мисливського господарства, за відсутності збалансованої структури витрат на охороні заходи із державного мисливського фонду призводять

до скорочення дичерозведення. Така ситуація, в свою чергу, призводить до зменшення біологічного різноманіття мисливських тварин, загрози мисливської галузі як природного комплексу в цілому. При цьому, принципового значення набувають програми державної фінансової допомоги щодо покриття витрат на користування мисливських угідь, охорону тварин та збереження дичини, а також визнання інтересів підприємств мисливського господарства на державному рівні, оскільки в Україні для їх функціонування існують всі необхідні об'єктивні передумови, а саме: географічне положення, кліматичні й природні ландшафти, біологічне різноманіття тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Мисливське господарство, як особлива галузь економіки, невід'ємна частина природокористування, має використовувати увесь функціонал тваринних ресурсів і водночас займатись їх відтворенням та охороною, вмішувати в собі

тріаду складових елементів концепції сталого розвитку та забезпечувати екологічні (збереження біорозмаїття), соціальні (рекреаційні та естетичні потреби) та економічні (послуги та ресурси для подальшої економічної діяльності) функції. Провідний внесок у процес формування витрат та доходів від ведення мисливського господарства на регіональному рівні, а також вивченні кількісних та якісних змін у відтворенні ресурсного потенціалу галузі досліджували такі вчені, як Ф. Ачард, Х. Єва, Х-Дж. Стібіг, П. Майо, Дж. Гальєго, Т. Річардс, Дж.-П. Малінгро [1], Н. Березіна [3], В. Бондаренко, А. Дейнека, В. Бурмас, П. Хоєцький, В. Ходзінський [4], Брей, Е. Елліс, Н. Арміхо-Канто, К. Бек [5], Т. Яворська, В. Лисенко, О. Соболевська, В. Апостолов, І. Агеєва [16]. Проблема державного регулювання витратно-доходної політики мисливського господарства при трансформації економіки та безпеки його розвитку присвячено роботи таких авторів, як: Р. Чоудхурі [6], Р. Эверс, А. Родригес [7], О. Фурдичко [8], М. Хвесик., О. Шубалий, Н. Василик [10].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження присвячено формуванню витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми країни, із врахуванням гранично допустимої величини ресурсної компоненти на використання та надходження коштів від експлуатації мисливських угідь.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основою функціонування суб'єктів мисливського господарства є використання мисливських угідь, розведенням дичини, охорона тварин від браконьєрів і збереження необхідних типів осель. У межах правового та фінансового поля, суб'єкти мисливського господарства, розвивають культуру полювання та трофейної справи, беруть участь у соціально відповідальних заходах, несуть відповідальність за свої вчинки перед іншими господарськими суб'єктами (орендодавцями, сусідніми господарствами, в тому числі сільськогосподарськими) та отримують економічну перевагу від користування мисливських угідь, і таким чином, збільшують кількість дичини, забезпечуючи економічні стимули і зобов'язання від ведення своєї діяльності.

Використання різнобічних методів індикативного аналізу витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми країни за сукупністю процесів функціонування ресурсної компоненти мисливського фонду дозволяє поєднувати економічні, екологічні та соціальні скла-

дові окремих секторів мисливської галузі із оцінкою взаємозалежних показників та факторів, що неї впливають. В нашому випадку, необхідним є визначення не тільки поточного рівня витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми країни, а й потенційної динаміки природно-ресурсного потенціалу для формування модельної конструкції витрат та доходів від користування мисливськими угіддями, розведення дичини, охорони тварин від браконьєрів і збереження необхідних типів осель за різних подій їх виникнення.

Сукупність дій, що зупиняють негативні процеси збільшення витратних ресурсів як факторів нівелювання розвитку мисливського господарства в межах економічних, соціальних, природних, сировинних, земельних та рекреаційних компонент, підтверджує багатофакторна модель раціонального природокористування, яка включає [8]: "нульовий рівень" споживання природних ресурсів; відповідність антропогенного навантаження природно-ресурсному потенціалові регіону, що мають мисливські угіддя; збереження просторової цілісності мисливського фонду як природної системи; збереження природно обумовленого кругообігу речовин; погодження виробничого і природного ритмів; пріоритетність екологічної оптимальності при визначенні економічної ефективності природокористування.

Для досягнення стану збалансування витратно-доходних компонент та стабілізації розвитку мисливського господарства як складової біосистеми країни необхідна низка передумов: політична система, здатна забезпечити участь широкого кола громадськості у прийнятті рішень; економічна система, що могла б забезпечити розширене відтворення мисливських угідь, розведенням дичини, охорона тварин від браконьєрів; соціальна система, здатна забезпечити зняття напружень, що виникають за умов негармонійного розвитку мисливського господарства; система ефективного відтворення дичини та тварин, зорієнтованого на збереження еколого-ресурсної бази суб'єктів мисливського господарства; міжнародна система, що сприяла б усталеності торговельних та фінансових зв'язків [9].

При цьому, витратний та дохідний підходи визначають загальну сукупність компонент щодо витрат праці на освоєння, розвідку, залучення в господарський обіг суб'єктів мисливської галузі кількісного та якісного поновлення матеріальних ресурсів, а також надходження коштів на відтворення мисливських угідь та на охорону різних видів тварин. Крім того,

вартісно-ресурсна компонента при визначенні вартості мисливських угідь поєднує витрати на їх освоєння та дохід від користування, забезпечуючи таким чином більш ефективну економічну оцінку їх безпечного використання. В межах результативного підходу вартість угідь мисливського господарства є економічним ефектом суб'єктів, одержаного від їх експлуатації. Дохід від використання мисливських угідь може бути як прямим, так і непрямим, що дуже складно оцінити. Водночас, мисливські угіддя, як ресурс, що не використовується, відповідно до цього підходу не має вартості, хоча може бути затребуваний у майбутньому [13].

В межах відтворювального підходу сукупність природних ресурсів, які включені до мисливського фонду країни на певній території та стан навколишнього середовища розглядаються як відправний рівень їх використання, що передбачає відновлення якості та кількості мисливських угідь, враховуючи безпеку навколишнього середовища. Вартість природного ресурсу мисливського фонду в цьому випадку визначається як сукупність витрат, необхідних для відтворення або компенсації втрат мисливських угідь, природного біорізноманіття та рідкісних видів тварин та території, що охороняється [11].

В основі економічної оцінки дохідних компонент до користування мисливськими угіддями, як природним ресурсом, для розведення дичини та охорони тварин закладається концепція "готовності платити", відповідно до якої вартість певного екологічного блага включає ринкову вартість і додаткову вигоду споживача, за допомогою використання методів заснованих на: ринковій оцінці; ренті; витратному підході; альтернативній вартості; загальній економічній цінності [12]. При ринковій оцінці витратно-дохідних компонент до користування мисливськими угіддями, як природним ресурсом, що спрямований на розведення дичини та охорони тварин, формується ціна (співвідношення ринкового попиту та пропозиції), без обліку зовнішніх витрат суспільства. Крім того, така ціна ресурсу є заниженою в порівнянні з дійсними витратами.

Рентний підхід заснований на концепції унікальності та обмеженості площі мисливських угідь, як природного ресурсу, який оцінюється наступним чином:

$$P = \frac{R}{r} \quad (1),$$

де P — ціна мисливських угідь, як природного ресурсу; r — величина річної ренти; R — коефіцієнт дисконтування.

При витратному підході базою для розрахунку ціни мисливських угідь, як природного ресурсу є витрати, пов'язані з користуванням і відновленням ресурсу для розведення дичини та охорони тварин. Вартість відтворення мисливських угідь включає потенційні витрати, необхідні для заміщення дичини та охорони на цій території тварин, враховуючи втрати при ушкодженні природного ресурсу. Відповідно, концепція альтернативної вартості дозволяє оцінити витратно-ресурсні дестимулятори та стимулятори від користування мисливськими угіддями, як природного об'єкта, за заниженою ринковою вартістю (за допомогою розрахунку упущеної вигоди), яку за сприятливих умов можна було б потенційно використати на інші цілі (наприклад, альтернативна вартість заповідника — недержані прибутки від реалізації деревини, вилову тварин тощо) [11].

Проте, комплексний підхід до оцінки витратно-дохідних компонент користування мисливськими угіддями для розведення дичини та охорони тварин від браконьєрства, в якості природного об'єкта, застосовує концепцію загальної економічної цінності. При її використанні враховуються ресурсні та асиміляційні (відбудовні) функції природного середовища. Тобто, загальна економічна цінність природного об'єкта включає: вартість використання, яка складається з: прямої вартості використання; непрямой вартості використання; вартості відкладеної альтернативи; вартість невикористання (вартість існування). Вартість використання мисливських угідь характеризує споживчу вартість природного об'єкта [11].

Отже, пряма вартість використання уможливує отримання економічного ефекту (прибутку), одержаного при експлуатації природного об'єкта або споживання природного ресурсу; непряма вартість використання — прибутки від використання природного об'єкта, що виникають у глобальному масштабі (наприклад, формування природного біорізноманіття та рідкісних видів тварин та території, водорегульовальні функції). Водночас, вартість відкладеної альтернативи уособлює в собі вартість консервації природного ресурсу для майбутнього використання мисливських угідь та оцінюється як сума прямої та непрямой вартості використання. Вартість невикористання — вартість рекреаційної здатності мисливських угідь в природному середовищі. До цього слід додати врахування синергетичного ефекту від збереження мисливських угідь для розведення дичини та охорони тварин, як реальних та потенційних ресурсів [15].

Експлуатаційна та захисна цінність мисливських ресурсів визначається виходячи з сумарного рентного доходу мисливських угідь, одержаного в результаті використання мисливського фонду. Оцінка мисливських угідь також може бути визначена дохідним підходом. Для таких цілей найбільш вживаним методом капіталізації потенційного чистого доходу від їх експлуатації:

$$S_0 = \frac{D + F - Z_0}{r} \quad (2),$$

де S_0 — вартісна оцінка мисливських угідь; D — дохід від ведення мисливського господарства, наприклад від розміщення мисливців, надання різних послуг; F — дохід від використання мисливських угідь; Z_0 — витрати на ведення мисливського господарства, охорону і відтворення мисливських тварин, включаючи біотехнічні заходи, облікові роботи, охотоустрійства; r — коефіцієнт капіталізації для землі (ставка дисконтування).

При обмежених термінах одержання доходів, наприклад при наданні ділянок мисливського фонду в оренду для цілей ведення мисливського господарства, можуть застосовуватися формули, що дозволяють визначати справжню вартість майбутніх щорічних доходів, які обмежені заданим числом років.

Суб'єкти мисливського господарства, які здійснює комерційне добування мисливських тварин, одержують дохід від даної продукції. При цьому, витрати на добування мисливських тварин та ведення мисливського господарства, включають витрати на біотехнічні та інші охоронні і відтворювальні заходи. Тому, основою для обчислення величини доходу від використання мисливських угідь є показник біологічно допустимої продуктивності угідь, тобто який характеризує потенційний вихід продукції при дотриманні норм добування тварин. Норма видобутку визначає кількість тварин, що може бути відстріляною або вилучено з природного місця існування без підризу відтворювальних здібностей популяції. Вони зазвичай близькі до річного приросту популяції.

Суб'єкти, які мають великі та невеликі земельні ділянки мисливських угідь, зараховують їх як мінімальна одиниця для утворення мисливського господарства, формують ресурсні компоненти за засадах нормативів можливого та фактичного видобутку диких тварин (нормативи відстрілу). При цьому, собівартість продукції, яка закладена в загальну вартість, одержуваної від копитних видів тварин, враховує вікову структуру популяції і кількість молод-

няка, середня вага якого менше ваги дорослої особини. Витрати на ведення мисливського господарства, включаючи біотехнічні, охоронні та відтворювальні заходи, встановлюються з відомчих джерел за фактичним рівнем [11].

Розрахунковий рівень плати за надання права користування ресурсами мисливської фауни (вартість ліцензії, відстрільної картки) визначається на основі собівартості заходів щодо охорони, утримання та відтворення однієї тварини мисливської фауни певного виду з урахуванням нормативного прибутку мисливських господарств [14].

Нормативний (нормальний) прибуток суб'єктів мисливського господарства встановлюється у відсотках до поточних витрат на охорону та відтворення однієї тварини мисливської фауни на рівні, який не перевищує офіційну облікову ставку НБУ. Видатки при експлуатації мисливських угідь визначаються на одну калькуляційну одиницю (тварину мисливської фауни) на підставі Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України за наступними статтями: організація мисливського господарства (впорядкування мисливських угідь та періодична їх інвентаризація); витрати на біотехнічні заходи; адміністративні видатки (витрати на охорону мисливських угідь і ресурсів мисливської фауни, утримання керівництва та інших категорій працюючих); спеціальний відстріл (відлов) диких тварин, обробка, збереження і реалізація продукції полювання; розселення і акліматизація цінних видів мисливської фауни, напівштучне її утримання, племінна робота тощо; запобігання шкоди, що може спричинитися мисливській фауні (відстріл хижаків, бродячих собак тощо); покриття збитку, що спричиняється дикими тваринами сільському і лісовому господарству (втрат деревини та зниження її якості; витрат на вирубання пошкоджених насаджень та повторне створення лісових культур і проведення рубок догляду до віку пошкоджених, знищення насаджень тощо); запобігання шкоди, що може спричинитися дикими тваринами (охорона насаджень і сільськогосподарських посівів, обгороджування ділянок, придбання і застосування відлякуючих речовин тощо); плата за користування природними ресурсами; кінологічні витрати (розведення, утримання та натаскування мисливських собак); капітальне будівництво і ремонт (мисливські будиночки, укриття, стрільбища тощо); придбання обладнання, мисливського спорядження, набоїв, малоцінного інвентарю тощо; наукова робота;

транспортні витрати; витрати по власній діяльності та інші витрати [11; 14]. Розподіл вищезгаданих витрат здійснюється за видами мисливських тварин (лось, олень, козуля, кабан). У випадку, коли неможливо рівнозначно визначити, яким тваринам належать відповідні видатки, вони розподіляються пропорційно кількості тварин або їх ваги.

Методика і порядок відшкодування збитків, завданих тваринами лісомисливських регіонів, дозволить сформувати механізм забезпечення гармонійного характеру взаємовідносин між мисливським, лісовим і сільським господарством. При цьому, базисний принцип комплексного раціонального використання витратно-дохідних компонент на засадах природних ресурсів мисливських господарств, дозволить врахувати спеціальні заходи, спрямовані на попередження і компенсацію втрат від можливого взаємного негативного впливу з метою стабілізації розвитку мисливської галузі в біосистемі країни.

Необхідно зазначити, що загальні витрати на ведення мисливського господарства загалом в Україні становлять 3.05 млн євро, з них 1.11 млн євро (23.48 євро/га) — це затрати на охорону, відтворення диких тварин та проведення біотехнічних заходів. Надходження від мисливсько-господарської діяльності становили 1.64 млн євро. (понад 32.79 євро з 1 тис. га мисливських угідь). Щорічне збільшення загальних витрат підприємств мисливського господарства в середньому на один лісомисливський регіон України зумовлене зростанням заробітної плати працівників, адже саме ця частка витрат є основною і найвагомішою (понад 60%). Динаміка структури на охорону, відтворення, обліку диких тварин та впорядкування мисливських угідь в середньому на один лісомисливський регіон України представлено на рис. 1.

Найбільшу частку у загальній структурі становлять витрати на біотехнічні заходи та боротьбу з браконьєрством (понад 61% та 34% відповідно). У 2021 р. частка витрат на упорядкування мисливських угідь зменшилася на 90.2%, через державне недофінансування галузі.

Велична надходжень від ведення мисливського господарства в лісомисливських регіонах

Рис. 1. Структура витрат на охорону, відтворення, облік диких тварин та впорядкування мисливських угідь в середньому на один лісомисливський регіон України, %

Джерело: розраховано авторами за даними [2].

України за 2017—2021 рр. зросла на 48%, проте вона не перевищувала суми витрат. Джерела надходжень переважно формуються завдяки реалізації ліцензій, відстрільних карток, м'яса, трофеїв, а також надання послуг егерською службою та спонсорської допомоги. За 2017—2021 рр. надходження від державного бюджету на економічний розвиток мисливської галузі в лісомисливських регіонах України (окупність мисливських угідь) склали лише від 30.3 до 35.4% загальних витрат. Це свідчить про низьку окупність мисливської галузі, яка фінансується здебільшого за рахунок власних коштів, які є занадто обмеженими.

Для покращення стабілізаторів розвитку мисливської галузі в біосистемі України потрібно передусім дотримуватися принципів збереження біорізноманіття та продуктивності мисливських угідь. Суб'єкти мисливського господарства, окрім самофінансування, потребують фінансової та правової підтримки від держави на засадах ринкової економіки. Застосовувати економічні санкції та штрафів як інструменту боротьби з браконьєрством та нераціональним використанням мисливських ресурсів, а також запровадження єдиної системи для інвентаризації мисливських угідь та обліку добутих звірів має бути адекватними до нормативів видобутку тварин, встановлених у відсотках від осінньої чисельності популяції (табл. 1).

Видачу лімітів і норм добування мисливських тварин має запроваджуватись на види мисливських тварин, фактична чисельність яких досягла та перевищує рівень 60% співвідношення до науково обґрунтованої оптимальної кількості мисливських тварин на території мис-

ливського угіддя (розрахованої на основі щорічного обліку мисливської фауни) та у розмірах, що не перевищують показники про допустимі норми використання (відстрілу, відлову) окремих видів мисливських тварин, залежно від їх виду та природних зон.

Це дозволить забезпечити формування і реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки лісомисливських регіонів України.

ВИСНОВКИ

Таким чином, мисливська галузь повинна вносити свій вагомий внесок в економіку держави та формування витратно-доходної політики регіонів країни до сталого природокористування та збереження довкілля. Відповідним пріоритетом державної політики щодо розвитку мисливського господарства має стати удосконалення законодавчої та підзаконної нормативно-правової бази у проведенні полювання, втворення мисливськознавчої науки, створення державної спеціалізованої служби охорони державного мисливського фонду та контролю за його використанням, а також створення спеціалізованого Українського державного фонду розвитку та підтримки мисливського господарства за рахунок відрахувань виробників мисливського озброєння та торговельних організацій, які реалізують таке озброєння, у прямій залежності від обсягів його реалізації. Все це сприятиме підвищенню зайнятості у мисливській галузі.

Література:

1. Achard F., Eva H.D., Stibig H.-J., Mayaux P., Gallego J., Richards T., Malingreau J.-P. Determination of Deforestation Rates of the World's Humid Tropical Forests. *Science*. 2002. № 299 (5583). P. 999—1002.
2. Сільське, лісове та рибне господарство за 2017—2021 pp. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
3. Березіна Н.Ю. Правове регулювання відносин у сфері використання мисливських угідь: окремі аспекти та особливості суб'єктного складу. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 8. С. 89—93.
4. Бондаренко В. Д., Дейнека А. М., Бурмас В. Р., Хоєцький П. Б., Ходзінський В. П. Мисливське господарство України. Львів: Сполом. 2005. 258 с.
5. Bray D.B., Ellis E.A., Armijo-Canto N., Beck C.T. The institutional drivers of sustainable landscapes: A case study of the 'Mayan Zone' in

Таблиця 1. Допустимі норми використання (відстрілу, відлову) окремих видів мисливських тварин в лісомисливських регіонах України

Вид мисливської фауни	Природна зона	Відношення фактичної чисельності до оптимальної, %	Допустимий відсоток добування, %
Лось, олень благородний, олень плямистий, козуля, лань, муфлон	Для всіх зон	від 60 до 80	5
		від 80 до 100	10
		> 100	всю чисельність, що перевищує оптимальну
Кабан	Поліська, Лісостепова, Карпати, Степова	від 60 до 80	10
		від 80 до 100	20
		> 100	всю чисельність, що перевищує оптимальну
Заєць сірий	Для всіх зон	від 60 до 80	5
		від 80 до 100	10
		> 100	всю чисельність, що перевищує оптимальну
Куріпка сіра	Для всіх зон	від 60 до 80	5
		від 80 до 100	10
		> 100	всю чисельність, що перевищує оптимальну
Фазан	Степова	від 60 до 80	10
		від 80 до 100	15
		> 100	всю чисельність, що перевищує оптимальну

Джерело: побудовано авторами за даними [2; 11].

Quintana Roo, Mexico. Land Use Policy. 2004. № 21. P. 333—346.

6. Chowdhury R.R. Landscape change in the Calakmul Biosphere Reserve, Mexico: Modeling the driving forces of smallholder deforestation in land parcels. *Applied Geography*. 2006. № 26. P. 129—152.

7. Ewers R.M., Rodrigues A.S.L. Estimates of reserve effectiveness are confounded by leakage. *Trends in Ecology and Evolution*. 2008. № 23 (3). P. 13-6.

8. Фурдичко О.І. Лісова галузь України в контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти. Київ: Основа. 2009. 374 с.

9. Hayes T.M. Parks, People, and Forest Protection: An Institutional Assessment of the Effectiveness of Protected Areas. *World Development*. 2006. № 34 (12). P. 2064—2065.

10. Хвесик М. А., Шубалий О. М., Василик Н. М. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізми стимулювання, інституційне та інноваційно-інвестиційне забезпечення. Київ: ТОВ ДКС. 2011. 274 с.

11. Мироненко М.О., Шеремет І.М., Проців О.Р., Башта А.-Т., Делеган І.В., Вовченко В.Ю., Станкевич-Волосянчук О.І., Бурмас В.Р., Новіков Р.І., Карабчук, Д.Ю. Проект моделі

реформування та розвитку мисливського господарства України. 2015. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Projekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf>

12. Олійничук О.І. Особливості лісогосподарського виробництва та підвищення його ефективності. Актуальні проблеми економічного розвитку регіону. 2009. № 5 (2). С. 148—154.

13. Олійничук О.І. Методика обліку витрат на виготовлення продукції лісової промисловості та її поліпшення. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. № 20 (1). С. 231—238.

14. Проців О.Р. Плата за користування мисливськими угіддями чи податок на корупцію? Мисливство та рибальство. 2015. № 10 (168). С. 1—20.

15. Шкуратов О.І. Оцінка конкурентного потенціалу лісогосподарських підприємств. Науковий вісник НЛТУ України/ 2013. № 23 (3). С. 309—314.

16. Yavorska T.I., Lysenko V.V., Sobolevska O.O., Apostolov V.I., Ahieieva I.V. Formation of cost-resource determinants and stabilizers of the development of hunting in Ukraine. Review of Economics and Finance, 2022, № 20 (1), P. 306—319.

References:

1. Achard, F. Eva, H.D. Stibig, H.-J. Mayaux, P. Gallego, J. Richards, T. and Ma-lingreau, J.-P. (2002), "Determination of Deforestation Rates of the World's Humid Tropical Forests", Science, vol. 299 (5583), pp. 999—1002.

2. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Agriculture, forestry and fisheries for 2017—2021", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (Accessed 10 Nov 2022).

3. Berezina, N.Yu. (2017), "Legal regulation of relations in the field of use of hunting grounds: separate aspects and features of the subject composition", Pid-priemnytstvo, hospodarstvo i pravo, vol. 8, pp. 89—93.

4. Bondarenko, V.D. Dejneka, A.M. Burmas, V.R. Khoiets'kyj, P.B. and Khod-zin-s'kyj, V.P. (2005), Myslyvs'ke hospodarstvo Ukrainy [Hunting economy of Ukraine], Spolom, Lviv, Ukraine.

5. Bray, D.B. Ellis, E.A. Armijo-Canto, N. and Beck, C.T. (2004), "The institutional drivers of sustainable landscapes: A case study of the 'Mayan Zone' in Quinta-na Roo, Mexico", Land Use Policy, vol. 21, pp. 333—346.

6. Chowdhury, R.R. (2006), "Landscape change in the Calakmul Biosphere Reserve, Mexico:

Modeling the driving forces of smallholder deforestation in land parcels", Applied Geography, vol. 26, pp. 129—152.

7. Ewers, R.M. and Rodrigues, A.S.L. (2008), "Estimates of reserve effectiveness are con-founded by leakage", Trends in Ecology and Evolution, vol. 23 (3), pp. 13—6.

8. Furdychko, O.I. (2009), Lisova haluz' Ukrainy v konteksti zbalansovanoho rozvytku: teoretyko-metodolohichni, normatyvno-pravovi ta orhanizatsijni aspekty [The forestry sector of Ukraine in the context of balanced development: theoretical and methodological, regulatory and organizational aspects], Osnova, Kyiv, Ukraine.

9. Hayes, T.M. (2006), "Parks, People, and Forest Protection: An Institutional Assessment of the Effectiveness of Protected Areas", World Development, vol. 34 (12), pp. 2064—2065.

10. Khvesyk, M.A. Shubalyj, O.M. and Vasylyk, N.M. (2011), Kompleksne vykorystannia lisoresursnoho potentsialu: mekhanizmy stymulivannia, instytutsijne ta in-novatsijno-investytsijne zabezpechennia [Integrated use of forest resource potential: incentive mechanisms, institutional and innovation-investment support], TOV DKS, Kyiv, Ukraine.

11. Myronenko, M.O. Sheremet, I.M. Protsiv, O.R. Bashta, A.-T. Delehan, I.V. Vovchenko, V.Yu. Stankevych-Volosianchuk, O.I. Burmas, V.R. Novikov, R.I. and Karabchuk, D.Yu. (2015), "Draft model of the reform and development of the hunting industry of Ukraine", available at: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Projekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf> (Accessed 10 Nov 2022).

12. Olijnychuk, O.I. (2009), "Peculiarities of forestry production and increasing its efficiency", Aktual'ni problemy ekonomichnoho rozvytku rehionu, vol. 5 (2), pp. 148—154.

13. Olijnychuk, O.I. (2010), "Methodology of cost accounting for production of forest industry products and its improvement", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20 (1), pp. 231—238.

14. Protsiv, O.R. (2015), "A fee for the use of hunting grounds or a tax on corruption?", Myslyvstvo ta rybal'stvo, vol. 10 (168), pp. 1—20.

15. Shkuratov, O.I. (2013), "Assessment of the competitive potential of forestry enterprises", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 23 (3), pp. 309—314.

16. Yavorska, T.I. Lysenko, V.V. Sobolevska, O.O. Apostolov, V.I. and Ahieieva, I.V. (2022), "Formation of cost-resource determinants and stabilizers of the development of hunting in Ukraine", Review of Economics and Finance, vol. 20 (1), pp. 306—319.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2022 р.

УДК 63(631.8).33(332)

Н. Ф. Іщенко,

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри аерокосмічної геодезії

та землеустрою, Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3745-9742>**Н. В. Комарова,**

доктор філософії в галузі економіки, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-455X>**А. Р. Скрипник,**

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри аерокосмічної геодезії

та землеустрою, Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7349-9496>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.24

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

N. Ishchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

N. Komarova,

PhD in Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Skrypnyk,

PhD in Economics, National Aviation University

APPLICATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC JUSTIFICATION OF LAND USE OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

В статті розглянуто інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств, зокрема застосування безпілотного літального апарату (дрон DJI Agras T30). Визначено потенційні його можливості у сільськогосподарському землекористуванні. Ключовими є моніторинг та транспортування, які забезпечують визначення рівня вмісту азоту в ґрунті і тканинах рослин, відстежування стану та розвитку посівів, прогнозування врожайності, обчислення індексів вологості та індексів вегетації, визначення фактичної посівної площі, площі земельної ділянки та її межі, спостереження за станом рослин на різних етапах їх розвитку, забезпечення необхідного рівня захисту та живлення рослин, обприскування спеціальними розчинами посівних площ, охорона та безпека врожаю на полі, запилення рослин. Досліджено політику провідної української компанії Ukrlandfarming в сфері збалансованого землекористування та ефективного розвитку агропромислового комплексу, яка включає основні напрями: збереження та підвищення продуктивності земель з використання тільки екологічно безпечних технологій, застосування науково-обґрунтованих сівозмін, що впроваджуються провідними агрономами та спеціалістами, використання лише високоінтенсивних, широкозахватних агрегатів для обробітку землі, діагностика якості ґрунту, використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, застосування інноваційних технологій та механізованої праці. Сформовано критерії, якими керуються при розробці системи живлення рослин. Здійснено характеристику переваг мультикоптера Agras T30 з іншими продуктами технології DJI. Встановлено розміри посівної площі за одну робочу зміну, в залежності від просторових характеристик поля, якщо поле пласке без горбів і впадин, обробіток посівної площі може досягати до 100 га за робочу зміну, при максимальній швидкості мультикоптера 25,2 км. год., якщо території поля більш рельєфна або налічує ряд обмежень, наприклад лінії електропередачі, то площа обробітку сягає 30 га. Надано зображення отримані в ході здійснення робіт з пульта управління мультикоптера, а також детально охарактеризовано параметри польоту та їх значення при робочій зміні. Сформовано переваги у виконанні робіт із внесення засобів підживлення та захисту рослин за допомогою мультикоптера Agras T30, зокрема: зменшення шкідливого впливу на рослини та ґрунтовий покрив, ефективніше та економічніше використання засобів захисту рослин на 1 га посівної площі; більш автоматизована діяльність без використання важкої техніки тощо. Надано пропозиції щодо підвищення рівня ресурсоощадної діяльності агропромислових комплексів за рахунок використання альтернативних методів сільськогосподарського виробництва, а саме органічне землеробство, біоінтенсивне мініземлеробство, біодинамічне землеробство, екологічне сільське господарство, ЕМ технології, усталене сільське господарство з низькою ресурсомісткістю, точне землеробство.

The article examines the innovative activities of agricultural enterprises, in particular the use of an unmanned aerial vehicle (DJI Agras T30 drone). Its potential opportunities in agricultural land use are determined. The key is monitoring and transportation, which ensure the determination of the level of nitrogen content in the soil and plant tissues. There are monitoring of the state and development of crops, forecasting yields, calculating moisture indices and vegetation indices, determining the actual sown area, the area of the land plot and its boundaries. Also there are monitoring of the condition of plants at different stages of their development, ensuring the necessary level of protection and nutrition of plants, spraying with special solutions of sown areas, protection and safety of crops in the fields, pollination of plants. The policy of the leading Ukrainian company Ukrlandfarming in the field of balanced land use and effective development of the agro-industrial complex was studied. This research includes the main directions: preservation and improvement of land productivity using only environmentally safe technologies, the use of scientifically based crop rotations implemented by leading agronomists and specialists, the use of only high-intensity, wide-ranging aggregates for land cultivation, diagnosis of soil quality, use of mineral fertilizers and chemical plant protection agents, application of innovative technologies and mechanized work. The criteria used in the development of the plant nutrition system have been formed. A characterization of the advantages of the Agras T30 multicopter with other products of DJI technologies was carried out. The size of the sown area for one work shift is established, depending on the spatial characteristics of the field, if the field is flat without humps and depressions. The cultivation of the sown area can reach up to 100 hectares per work shift, at the maximum speed of the multicopter of 25.2 km. h., if the territory of the field is more relief or has a number of restrictions, for example, power lines, then the cultivation area reaches 30 hectares. Images obtained in the course of work from the multicopter control panel are provided, as well as flight parameters and their values during a work shift are described in detail. Advantages have been formed in the performance of works on the application of plant protection and nutrients using the Agras T30 multicopter, in particular: reduction of harmful effects on plants and ground cover, more efficient and economical use of plant protection products per 1 ha of planted area; more automated activities without the use of heavy machinery, etc. Proposals are given to increase the level of resource-saving activities of agro-industrial complexes through the use of alternative methods of agricultural production, namely organic farming, biointensive mini-farming, biodynamic farming, ecological agriculture, EM technologies, established agriculture with low resource intensity, precision agriculture.

Ключові слова: аграрне виробництво, інноваційна діяльність, безпілотні літальні апарати, збалансоване землекористування, моніторинг.

Key words: agricultural production, innovative activity, unmanned aerial vehicles, balanced land use, monitoring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловий комплекс України є одним із найважливіших сегментів економічного розвитку. Саме тому ефективне функціонування даної сфери повинно здійснюватися на впровадженні і поширенні інноваційної діяльності.

Враховуючи, що інноваційний процес проходить низку стадій від розроблення інноваційного продукту до його апробації та впровадження у широке виробництво, нині інноваційна діяльність в Україні розбалансована за стадіями інноваційного процесу, учасники якого мало поінформовані та зацікавлені один в одному, особливо це стосується виробництва аграрної продукції та її споживання.

Українська аграрна продукція відома майже у 200 країнах світу. Вона займає провідні позиції на глобальних ринках за обсягами експорту, а саме: олія соняшникова — 1-ше місце, кукурудза, насіння олійних культур — 3-тє місце, ячмінь — 4-те місце, пшениця — 6-те місце тощо. Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації та лібералізації торгівлі потребує

адаптації до умов, що постійно змінюються, а відповідно — подальшого вдосконалення аграрної політики

Вивчення тенденцій та закономірностей функціонування аграрних підприємств показало, що однією із головних причин низької інноваційної активності вітчизняних агропідприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інновацій у аграрне виробництво. В той час як у складних теперішніх умовах аграрні підприємства самостійно проводять інноваційну діяльність, беручи до уваги обмеженість у фінансових ресурсах для вирішення науково-технологічних проблем та їх орієнтація лише на самозабезпечення.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пошук шляхів щодо забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського в контексті ефективного аграрного виробництва привертає увагу широкого кола дослідників, зокрема цим проблемам присвячено роботи таких вітчизняних науковців: Гра-

жевська Н., Горьовий В., Добряк Д., Дребот О., Малік М., Мостенська Т., Новаковський Л., Новаковська І., Третяк А., Саблук П., Пепа Т. та ін. Однак не всі проблеми пов'язані з впровадженням інноваційних технологій в аграрному секторі виробництва вирішені, що і обумовило вибір даної теми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу сучасних напрямів інноваційно-орієнтованого розвитку землекористування аграрних підприємств та обґрунтування сутності теоретико-прикладних аспектів у процесі застосування сучасних технологій задля отримання максимальних показників економічної ефективності з мінімальними екологічними ризиками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Активізація інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств є однією із важливих передумов стабільності та сталого соціально-економічного розвитку країни. При цьому ефективне функціонування аграрних підприємств можливе лише за умов системного і цілеспрямованого новаторства, націленого на пошук нових різноманітних можливостей, які надає середовище господарювання. Таке новаторство є, по суті, змістом інноваційної діяльності, його результати вдосконалюють внутрішні виробничо-господарські процеси, визначають напрями майбутнього розвитку, які ґрунтуються на нових підходах до задоволення потреб ринку [1].

Водночас Україна як глибоко інтегрована держава у світову економіку, підпадає під вплив трансформацій інноваційної глобальної аграрної сфери і таким чином зумовлює їх формування. Більшість факторів, які формуються, мають інноваційний характер впливу, тобто все вказує на те, що саме нестабільність інноваційної активності спричиняє проблеми, з якими стикається сільське господарство. Що стосується інноваційної діяльності в сільському господарстві, вона може супроводжуватись:

— впровадженням в господарську практику результатів досліджень; розробкою у виг-

Функція - моніторинг

*визначення рівня вмісту азоту в ґрунті і ткалинах рослини;
відстежування стану та розвитку посівів;
прогнозування врожайності;
обчислення індексів вологості та індексів вегетації;
визначення фактичної посівної площі, площі земельної ділянки та її межі;
інвентаризація земельних ділянок;
спостереження за станом рослин на різних етапах їх розвитку.*

Функція - транспортування

*забезпечення необхідного рівня захисту та живлення рослини;
обприскування спеціальними розчинами посівних площ;
охоропа та безпека врожаю на полі;
запilenня рослин.*

Рис. 1. Потенційні можливості сільськогосподарського землекористування при застосуванні основних функцій безпілотних літальних апаратів

Джерело: [7].

ляді нових сортів рослин, порід та видів тварин і птиці; залучення нових технологій обробітку ґрунту;

— покращенням чи створенням нових продуктів харчування, матеріалів;

— застосуванням нових методів ведення господарства;

— використанням новітньої техніко-технологічної бази в процесі виробництва.

Постійний аналіз сучасних світових тенденцій розвитку сільського господарства дозволяє здійснювати активний пошук тих чи інших нововведень. Сучасним інструментом для аграрного сектору, який використовується практично у всьому світі, а також поступово проникає і на український ринок технологій, може стати безпілотний літальний апарат, або інакше — дрон.

Безпілотні літальні апарати застосовуються для як для вирішення потреб побуту, так і для ведення секретних військових операцій, а також у різних видах економічної діяльності (промисловості, лісівництві, екології, космічних дослідженнях, огляді недоступних чи небезпечних місць, тощо).

Одним із найбільш перспективних напрямків застосування безпілотних літальних апаратів є саме сільське господарство. За прогнозами Міжнародної асоціації безпілотних систем (AUVSI), вони можуть здійснювати найбільший вплив саме в сільськогосподарському виробництві, тобто бути економічно доцільними в цій сфері.

Під час використання земель сільськогосподарського призначення дрони можуть виконувати різні функції, зокрема моніторинг та транспортування (рис. 1).

Таким чином, за допомогою використання дронів сільськогосподарські підприємства зможуть отримувати необхідну інформацію про стан продуктивних земель. Крім цього, таку інформацію можна накопичувати за такою періодичністю, яка необхідна власнику для подальшого здійснення аналізу процесів виробництва в динаміці.

Активне застосування дронів агровиробниками забезпечує оптимізацію витрат на виробництво завдяки зменшенню енергетичних затрат, мінімізацію використання насіння, добрив та водних ресурсів.

За експертними даними дронпослуг, економія добрив та отрутохімikatів при правильному використанні даних зйомки з дрону становить до 30%, а економія насіннєвого матеріалу, залежно від рельєфу, може сягати до 15%.

Виходячи з досвіду фермерів французької OCEALIA Group, завдяки застосуванню дронів рівень врожайності підвищувався в середньому на 10%. Прибуток від використання "безпілотників" в аграрній сфері США оцінюється у 75 мільярдів доларів США до 2025 року за рахунок створення нових робочих місць та оптимізації існуючих процесів [8]. Саме тому досягнення цільового економічного ефекту від впровадження дронів гарантовано для вітчизняних виробників аграріїв.

Також перевагами залучення саме дронів у виробничий процес сільськогосподарської діяльності є те, що аерофотозйомка з них є більш деталізована, ніж космічний знімок. Крім того, дрони дозволяють вести зйомку навіть у хмарну погоду, чого не можна сказати про авіацію та супутники. Перевагою є також те, що отримати знімки можна під час польоту, який можна скорегувати навіть у реальному часі. Результати аерофотозйомки дозволяють ставити ділянки на кадастровий облік [6].

Розглянемо особливості застосування інноваційних технологій, зокрема, використання безпілотних літальних апаратів на прикладі української аграрної компанії "Ukrlandfarming", яка входить в рейтинг ТОП-20 найуспішніших

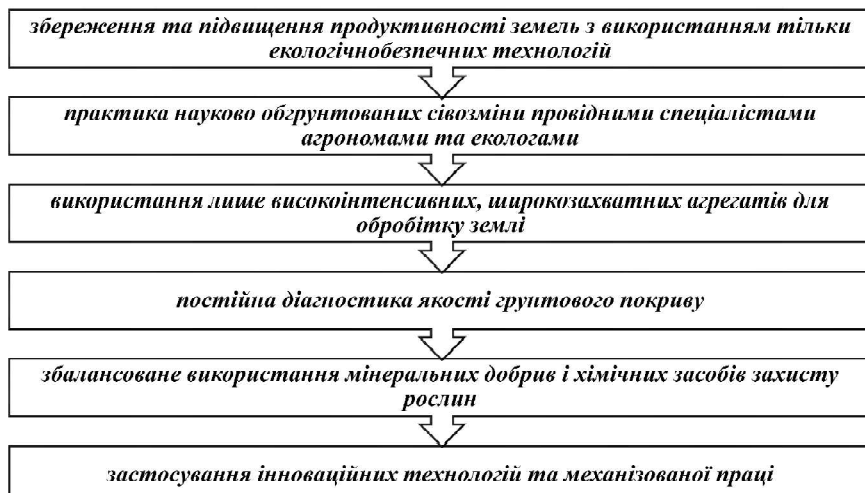

Рис. 2. Політика компанії в сфері збалансованого землекористування та ефективного розвитку агропромислового комплексу

Джерело: [10].

інвесторів України за версією інвестиційного порталу InVenture та визнана кращим роботодавцем року незалежними журі видань "Влада грошей", "Фокус" та "БІЗНЕС".

Отже, політика компанії полягає у поступовому і стабільному збільшенні частки використання відновлювальних джерел енергії з мінімізацією негативного впливу на кліматичні зміни.

Ukrlandfarming співпрацює із міжнародною організацією International Sustainability and Carbon Certification — Міжнародна система сертифікації сталості та викидів оксиду вуглецю, та дотримується вимог добровільної системи сертифікації ISCC. Також підприємство характеризується якісними показниками виробництва екологічно чистої, органічної продукції з дотриманням відповідних критеріїв по відношенню до постачальників товарів і послуг.

Відповідні структурні підрозділи підприємства організовують моніторинг та дотримання усіх заходів безпеки навколишнього природного середовища та усі використані матеріали передають на утилізацію компаніям, які мають відповідні ліцензії та сертифікати

Основоположними напрямками функціонування компанії є збалансоване землекористування та ефективний розвиток агропромислового комплексу.

Використання земельних ресурсів як основного засобу виробництва при здійсненні сільськогосподарської діяльності вимагає оптимізованого підходу до збереження та підвищення рівня родючості ґрунту. Зокрема на розробку систем живлення рослин впливає ряд

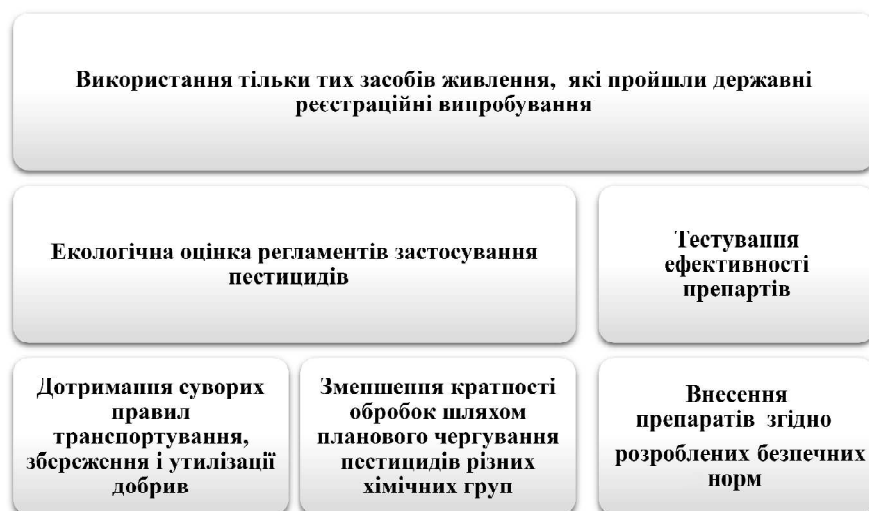

Рис. 3. Критерії які враховуються при збалансованому землекористуванню та розробці системи живлення рослин

Джерело: [10].

природних факторів, при якій фахівці керуються низкою критеріїв (рис. 3).

Варто відмітити, що спеціалістами компанії поєднуються різні методи захисту рослин, зокрема: організаційно-господарські, механічні, фізичні, агротехнічні і біологічні з хімічними.

Такий раціональний підхід до хімічного методу захисту рослин дозволяє значно зменшити негативний вплив пестицидів на цілісність природного навколишнього середовища. Таким чином земельні ділянки на яких здійснюється вирощування сільськогосподарських культур характеризується високим рівнем безпеки та зменшенням числа ризиків

щодо забруднення навколишнього середовища шляхом мінімізації або зведення до нуля викидів негативних речовин в атмосферу.

Проаналізуємо функціонування системи живлення і захисту рослин за допомогою дрону — DJI Agras T30, який найчастіше використовується для потреб сільськогосподарського землекористування та застосовується фахівцями аграрної компанії Ukrlandfarmin.

DJI Agras T30 піднімає у повітря 30 літрів спеціального розчину, що дозволяє обробити до 16 га площі земельної ділянки на годину.

Завдяки можливості трансформації DJI Agras T30 пристосований для роботи у фруктових садах та обробки важкодоступних місць у кронах дерев.

DJI Agras T30 — це агрокоптер-трансформер. Його можна використовувати як розпилювання засобів захисту рослин, так і для розкидання гранульованих добрив та насіння.

Охарактеризуємо інтеграцію мультикоптера Agras T30 з іншими продуктами технологій DJI:

1. Найбільша ефективність досягається з використанням інтегрованих апаратно-програмних комплексів DJI. З їх допомогою можна повністю розкрити потенціал DJI Agras T30 та підняти якість обробки земель сільськогосподарського призначення на найвищий рівень.

2. Для створення тривимірної карти поля оптимально підійде квадрокоптер DJI Phantom 4 RTK. Він здатний швидко зібрати потрібний масив даних із сантиметровою точністю.

3. На основі інформації від коптера та алгоритмів штучного інтелекту програмне забезпечення DJI Terra розробляє тривимірний маршрут, а також забезпечує найбільш ефективну витрату обприскувальних розчинів та заряду батарей.

4. Отримання даних технологіями DJI апарату Agras T30 відбувається автоматично. Таким чином відбу-

Рис. 4. Особливості польоту DJI Agras T30

Джерело: [9].

вається мінімізація помилок операторів.

5. Платформа DJI Agriculture включає базу даних яка зберігає всі проведені місії користувачів систем DJI. Це дає безпрецедентну можливість аналізу інформації та доступ до різноманітних стратегій.

6. Для моніторингу стану посівів та відстеження динаміки росту культур краще використовувати коптер DJI Phantom 4 Multispectral, оснащений мультиспектральною камерою для отримання зображень у тих частинах спектру, що краще відображають необхідні завдання.

7. Після аналізу знімків зручно приймати рішення про точки внесення та дозування розчинів, вибрати тип розпилення, сформувати сценарії та маршрути польотів.

Спеціальні заходи по підживленню та захисту сільськогосподарських культур, які здійснюються за допомогою мультикоптера DJI Agras T30 характеризуються дрібнокрапельним обприскуванням. Варто наголосити на тому, що головною відмінністю від традиційних методів обробітку посівних площ є мінімальне використання води.

Початковим етапом робіт є визначення координат контуру орієнтованого поля або полів. Після цього необхідно узгодити індивідуальний план виконуваних робіт який обов'язково включає такі характеристики як: площу, місцезнаходження об'єкта та погодні умови. Важливим моментом є детальний аналіз і прогнозування певних метеорологічних елементів, зокрема, швидкості і напрям вітру, опадів і т.д.

Наступним етапом є безпосередній початок робіт спеціальною політною командою. Так залежно від особливостей земельної ділянки — поля за одну робочу зміну можливо обробити від 20 до 100 га посівної площі (рис. 5).

Середня площа обробленого поля на початковому етапі робіт становить близько 50 га. В подальшому в залежності від просторових характеристик поля, наприклад за умови якщо поле пласке без горбів і впадин, обробіток посівної площі може досягати до 100 га за робочу зміну, при максимальній швидкості мультикоптера 25,2 км.год. Якщо у випадку якщо території поля більш рельєфна або налічує ряд обмежень, наприклад лінії електропередачі, то площа обробітку сягає 30 га. Знову ж таки за умови того, що при тому чи іншому полі потрібно для початку обійти його по периметру,

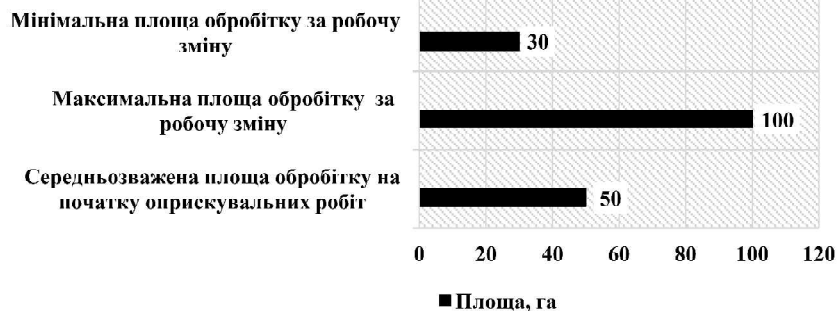

Рис. 5. Аналіз обробітку посівної площі за одну робочу зміну (га)

будь то 10, 40, 100, 200 га площі для уточнення координат і тільки після цього приступати до роботи.

Після виконаної роботи формується відповідна база даних на основі якої формується звітний матеріал. Завантаження даних на хмарні сервіси або в систему управління аграрного підприємства здійснюється протягом 24-х годин.

Наступним кроком більш детально розглянемо необхідні дані та звітні матеріали в процесі здійснення робіт мультикоптером задля підживлення та захисту сільськогосподарських культур.

На основі отриманих карт-завдання та результатів аналізу фахівці розробляють технологію внесення, зокрема підбирають відповідні засоби підживлення та захисту для сільськогосподарських культур, розробляють стратегію диференційованого внесення, підбирають оптимальну техніку, а також контролюють процес виконання відповідних робіт.

Важливо відмітити, що весь політ мультикоптера регулюється фахівцями за допомогою спеціального автоматизованого пульта управління на якому відображається всі параметри польоту які детально охарактеризовані в таблицях 2.3-2.6 Зокрема ним регулюються процес керування мультикоптером та спрямування його до виконання усіх поставлених завдань. Також на зображенні 2.18 показано, що пульт управління містить інформацію, яка визначає зони безпеки або попереджає про загрозу або обмеження.

Після виконаної роботи формується відповідна база даних на основі якої складається звітний матеріал. Завантаження даних на хмарні сервіси програмного забезпечення DJI або в систему управління аграрного підприємства здійснюється протягом 24-х годин.

Отже, охарактеризуємо переваги у виконанні робіт із внесення засобів підживлення та

Таблиця 1. Параметри польоту та їх значення при робочій зміні

Параметр	Значення
Запланована площа для обробітку	111 га
Площа яка знаходиться в обробітку	31.6 га
Решта площі	75.2 га
Зона безпеки	4.72 га
Зона обмежень	0 га
Час польоту	7:38
Об'єм використаної обприскувальної речовини	17.1 л
Відношення об'єму речовини на 1 га	10.05 л/га
Швидкість у відсотковому значенні – максимальна	100

захисту рослин за допомогою мультикоптера Agras T30 (рис. 6).

ВИСНОВКИ

Інтенсивна агропромислова діяльність є джерелом надходження в атмосферу парникових газів, що складає біля 10-12% загального обсягу антропогенних викидів. Також сільськогосподарська діяльність спричинює зростання виробництва продукції у галузі землеробства, що призводить до скорочення запасів вуглецю у ґрунтах і відповідно при цьому збільшується відсоток викидів вуглецю в навколишнє середовище. Порушення балансу, зокрема зменшення запасів гумусу (вуглецю) у ґрунтах та зміна швидкості його мінералізації є однією із суттєвих причин зростання обсягів викидів CO₂ у сільськогосподарському землекористуванні.

Руйнування природної трав'янистої рослинності призводить до припинення депонування вуглецю, а також стає причиною емісії раніше накопиченого ґрунтом CO₂. Розораність пасовищ призводить до вивільнення до 0,8 т вуглецю з 1 га орних земель щорічно. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнають впли-

ву однієї лише водної ерозії, становить 10,6 млн га орних земель (32% від їх загальної площі).

Щорічне зростання площ еродованої ріллі загалом в Україні сягає 60—80 тис. га. Щорічні втрати гумусу становлять 0,65 т на 1 га. Загалом в Україні деградовані та малопродуктивні ґрунти займають п'яту частину ріллі (6,5 млн га), що є найбільшим показником у Європі. Законодавство декларує необхідність зменшення площ орних земель в областях на 5—10% шляхом виведення з їх складу схилів крутизною понад три градуси, водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених сільськогосподарських угідь із подальшим їх залісненням у лісовій і лісостеповій зонах і залуженням у степовій зоні.

Використання безпілотних літальних апаратів дозволяє зменшити рівень капітальних витрат на технічні засоби обробітку. Адже один мультикоптер здатен замінити одразу кілька наземних машин. Відповідно зменшуються операційних витрат на паливо, на воду для робочих розчинів, на логістику.

Відбувається скорочення споживання ґрунтових вод для обприскування полів саме за рахунок зменшення виливу робочого розчину на 1 га земельної ділянки. Для порівняння: для обробки одних і тих самих посівних площ мультикоптер використовує 5—10 л/га, тоді як обприскувач витрачає 150—300 л/га. До того ж із кожним роком рівень ґрунтових вод йде до нижніх горизонтів, що призводить до пересихання річок і водойм.

Немає необхідності залучати додаткові матеріально-технічні та людські ресурси для виконання таких видів робіт, тим самим скорочуючи терміни і вартість, що призводить до підвищення рентабельності вирощування сільськогосподарських культур.

Агропромисловим комплексам варто підвищувати рівень ресурсоощадної діяльності та використання альтернативних методів сільськогосподарського виробництва, зокрема таких як:

- органічне землеробство (organic farming);
- біоінтенсивне мініземлеробство (biointensive minifarming);
- біодинамічне землеробство (biodynamic agriculture);
- екологічне сільське господарство (ecological agriculture);
- ЕМтехнології (effective microorganism technologies);

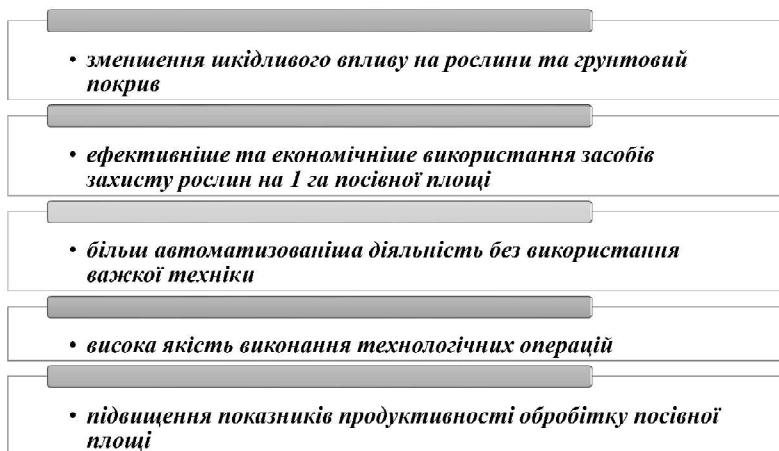

Рис. 6. Переваги у виконанні робіт із внесення засобів підживлення та захисту рослин за допомогою мультикоптера Agras T30

Джерело: [9].

- усталене сільське господарство з низькою ресурсомісткістю (low input sustainable agriculture — LISA);
- точне землеробство (precision farming).

Література:

1. Жук М. В., Стратегічні завдання та пріоритети розвитку інституційного механізму аграрного сектору економіки України для підвищення ефективності землекористування, продовольчої безпеки та адміністративно територіальної реформи на селі. Агросвіт. № 4. 2022. С. 11—18.

2. Новаковська І.О., Скрипник Л.Р., Іщенко Н.Ф. Проблемні питання розвитку земельних відносин в Україні та шляхи їх подолання. Проблеми системного підходу в економіці. № 5 (85). 2021.

3. Новаковська І.О., Скрипник Л.Р., Славін І.В. Економічне стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель. Проблеми системного підходу в економіці. № 2 (82). 2021. С. 150—161.

4. Anton Tretiak, Valentina Tretiak, Nataliia Komarova, Tatyana Priadka, Dmytro Komarov, Nataliia Tretiak. 2022. Methodical Approaches to the Assessment of the Formation of Sustainable (Balanced) Agricultural Land Use. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 22 (1). 669—678.

5. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> (дата звернення: 01.11.2022).

6. Національний академія аграрних наук України. Науково-методичний і координаційний центр з наукових проблем розвитку АПК України. URL: <http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/ogoloshennya/7393/> (дата звернення: 05.10.2022).

7. Екологічні наслідки традиційного сільського господарства. органічне виробництво в Україні. 2021. URL: <https://ecoindustry.pro/avtorski-statti/ekologichni-naslidyky-tradycijnogo-silskogo-gospodarstva-organichne-vyrobnytvo-v> (дата звернення: 20.10.2022).

8. Як сільськогосподарські практики впливають на довкілля та соціальний розвиток? URL: <https://www.dossier.org.ua/news/yak-silskogospodarski-praktiki-vplivayut-na-dovkillya-ta-socialniy-rozvitok/> (дата звернення: 30.10.2022).

9. AGRAS T30. Новий флагман цифрового сільського господарства. URL: <https://quadro.ua/ru/bolshe-pro-dji-agras-t30/> (дата звернення: 10.11.2022).

10. Ukrlandfarming. Public Limited Company. 2022. URL: https://www.ulf.com.ua/ua/our_business/crops_farming/land_resources/

(дата звернення: 26.10.2022).

References:

1. Zhuk, M. (2022), "Strategic objectives and priorities for the development of the institutional mechanism of the agricultural sector of Ukraine's economy to improve land use efficiency, food security and administrative-territorial reform in rural areas", Agrosvit, vol. 4, pp. 11—17.

2. Novakovs'ka, I.O. Skrypnyk, L.R. and Ischenko, N.F. (2021), "Problematic issues of the development of land relations in Ukraine and ways to overcome them", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 5 (85).

3. Novakovs'ka, I.O. Skrypnyk, L.R. and Slavin, I.V. (2021), "Economic stimulation of the implementation of land use and protection measures", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 2 (82), pp. 150—161.

4. Tretiak, A. Tretiak, V. Komarova, N. Priadka, T. Komarov, D. and Tretiak, N. (2022), "Methodical Approaches to the Assessment of the Formation of Sustainable (Balanced) Agricultural Land Use", Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, vol. 22 (1), pp. 669—678.

5. NAS of Ukraine (2022), "Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and politicians", available at: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> (Accessed 01.11.2022).

6. National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (2021), "Scientific-methodical and coordination center on scientific problems development of agroindustrial complex of Ukraine", available at: <http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/ogoloshennya/7393/> (Accessed 05.10.2022).

7. ecoindustry.pro (2021), "Ecological consequences of traditional agriculture. organic production in Ukraine", available at: <https://ecoindustry.pro/avtorski-statti/ekologichni-naslidyky-tradycijnogo-silskogo-gospodarstva-organichne-vyrobnytvo-v> (Accessed 20.10.2022).

8. Ihnatenko, O. (2021), "How do agricultural practices affect the environment and social development?", available at: <https://www.dossier.org.ua/news/yak-silskogospodarski-praktiki-vplivayut-na-dovkillya-ta-socialniy-rozvitok/> (Accessed 30.10.2022).

9. quadro.ua (2022), "The new flagship of digital agriculture", available at: <https://quadro.ua/ru/bolshe-pro-dji-agras-t30/> (Accessed 10.11.2022).

10. Ukrlandfarming. Public Limited Company (2022), available at: https://www.ulf.com.ua/ua/our_business/crops_farming/land_resources/ (Accessed 26.10.2022).

Стаття надійшла до редакції 18.11.2022 р.

УДК 331.103:331.23

І. О. Федуняк,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8399-5167>

І. С. Гурська,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0547-6799>

В. С. Габор,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5923-8564>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.32

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА МОТИВАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Feduniak,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

I. Hurska,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

W. Habor,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

THE INFLUENCE OF SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE MOTIVATION OF STAFF OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Встановлено, що механізм соціально-економічної мотивації працівників сфери сільського господарства, а також стратегія його формування мають свою специфіку в умовах пост-карантинної кризи, а також воєнного стану в Україні і тільки соціальні й економічні чинники значно стимулюють особистість до самовдосконалення себе як фахівця.

Визначено чинники мотивації праці персоналу. Обґрунтовано, що підґрунтям для формування діючої системи мотивації праці має стати впровадження соціально-економічного механізму мотивації та його впливу на формування системи мотивації праці, що сформувався на основі використання загальних законів еволюції трудових відносин, застосування певних методів та інструментів, впливу зовнішнього й внутрішнього середовища для його формування, що дає можливість підвищити конкурентоспроможність підприємства, задоволення потреб й інтересів працівників, якості життя та підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Доведено, що важливими складовими соціальних факторів мотивації є підвищення рівня соціального статусу працівника, розвиток професійних якостей, з використанням навчання в процесі праці, підвищення по службі, участь в управлінні підприємством, навчання (підвищення кваліфікацій) тощо.

Визначено, що важелі й інструменти в групі економічних чинників здебільшого відзначаються заохоченнями і компенсаціями, а для поступового покращення діяльності необхідно втілювати ідеї функціонування соціально-економічних чинників мотивації персоналу, які ґрунтуються на з'ясуванні потреб, інтересів та цілей працівників, вмотивованості самих управлінців та порівняння витрат на мотиваційні заходи з результатами праці.

В процесі дослідження визначено, що соціально-економічна мотивація дає можливість забезпечити вплив на персонал з націленістю на ефективну працю, а також досягти результатів, які проявляються у забезпеченні саморозвитку та захищеності працівників, підвищенні їх соціального статусу, що в кінцевому підсумку сприяє процесам гуманізації праці.

It has been established that the mechanism of socio-economic motivation of workers in the field of agriculture, as well as the strategy of its formation, has its own specificity in the conditions of the post-quarantine crisis, as well as the state of war in Ukraine, and only social and economic factors significantly stimulate the individual to self-improvement as a specialist.

Factors of staff motivation have been determined. It is substantiated that the basis for the formation of an effective labor motivation system should be the introduction of the socio-economic mechanism of motivation and its influence on the formation of the labor motivation system, which was formed on the basis of the use of general laws of the evolution of labor relations, the use of certain methods and tools, the influence of the external and internal environment for its formation, which makes it possible to increase the competitiveness of the enterprise, satisfy the needs and interests of employees, quality of life and increase the competitiveness of the country's economy.

It has been proven that the important components of social factors of motivation are raising the level of the employee's social status, developing professional qualities, using training in the work process, promotion, participation in enterprise management, training (increasing qualifications), etc.

It was determined that the levers and tools in the group of economic factors are mostly marked by incentives and compensations, and in order to gradually improve the activity, it is necessary to implement the ideas of the functioning of socio-economic factors of personnel motivation, which are based on clarifying the needs, interests and goals of employees, the motivation of managers themselves and comparing expenses for motivational activities with work results.

In the process of research, it was determined that socio-economic motivation provides an opportunity to influence personnel aimed at effective work, as well as to achieve results that are manifested in ensuring the self-development and security of employees, increasing their social status, which ultimately contributes to the processes of humanization of work.

Ключові слова: трудові ресурси, мотивація, соціально-економічний механізм, трудова діяльність, системи мотивації.

Key words: labor resources, motivation, socio-economic mechanism, labor activity, motivation systems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки важливим фактором забезпечення ефективного функціонування підприємства є оптимізація системи мотивації праці, адже мотивація відіграє важливу роль в процесі управління людськими ресурсами та підвищення їх трудової і творчої активності. Основою у формуванні дієвої системи мотивації праці повинно стати впровадження соціально-економічного механізму мотивації в контексті впливу на формування чинників мотивації праці, що сформувалися на основі використання загальних законів еволюції розвитку трудових відносин, застосування певних чинників та інструментів, впливу зовнішнього й внутрішнього середовища на його формування, що дає можливість підвищити конкурентоспроможність підприємства, задоволення інтересів та потреб працівників, якості їхнього життя та конкурентоспроможності економіки країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем мотивації праці займалися такі вчені, як Л.В. Балабанова, В.Я. Брич, В.М. Данюк, І.В. Качан, А.М. Колот, О.В. Крушельницька, Н.Д. Лук'яненко, В.Г. Нікіфоренко, В.М. Петюх, О.В. Сардак та багато інших. Зусиллями цих та інших авторів виконана неопцієнна робота з наближення ідей мотивації до реальності ринкової економіки. Однак, зважаючи на постійні зміни в ринковому середовищі та зумовлені цим зміни внутрішніх характеристик працівника визначають необхідність продовження досліджень даного питання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретико-методичних чинників соціально-економічної мотивації персоналу підприємства та розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення їх дієвості.

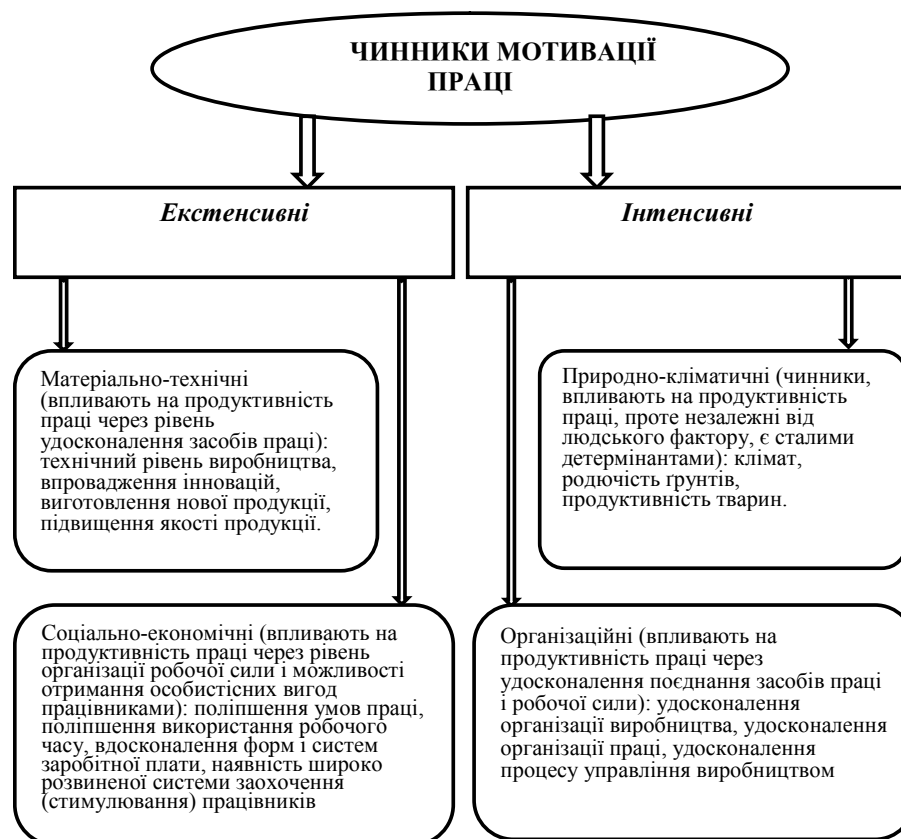

Рис. 1. Система чинників мотивації праці сільськогосподарських працівників

Джерело: розроблено автором на основі даних [5].

Ринкові умови господарювання, та в аграрному секторі зокрема, зумовили необхідність формування підприємствами системи чинників мотиваційного менеджменту, що забезпечуватиме розвиток їх персоналу, як пріоритету у формуванні конкурентних переваг та дасть можливість створити на цій основі передумови для успіху в конкурентній боротьбі як на внутрішньому так і на міжнародних ринках.

Значення мотивації істотно зростає в умовах невизначеності у кризових ситуаціях, які нині спостерігаються в підприємствах України. Тому зважаючи на критичні умови ведення бізнесу, потрібно опановувати нові підходи в організації управління, які мають відповідати не лише сьогоднішнім реаліям, а й майбутньому розвитку.

В розвитку вітчизняної економіки чільне місце посідають трудові ресурси аграрних підприємств. Суть їх економічних характеристик та значення у розвитку завжди входили до кола досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Розгляд змісту різних категорій, пов'язаних із використанням трудових ресурсів, передбачає вивчення соціальних та економічних умов їх появи, що стали фундаментом для виникнення нового тлумачення. Мотивація

представляє собою сукупність як внутрішніх так і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і певної організації [1].

Мотиваційний механізм має будуватися з урахуванням особливостей персоналу, що включає у себе потреби, інтереси, установки та ціннісні орієнтації працівників [2, с. 20].

До мотивуючих чинників в аграрних підприємствах можна віднести моральні та матеріальні стимули.

Мотивацію як категорію розуміють у двох аспектах, а саме: як внутрішній стан особистості та як функцію менеджменту, завданням якої є формування у персоналу певного рівня необхідності працювати [3].

Мотивація є першочерговим елементом в активізації людського фактору, який не тільки забезпечує матеріальні передумови виробництва, але й зумовлює їх ефективне функціонування.

Беручи за основу функціональний підхід, мотиваційними чинниками, що є практичним втіленням мотивації як соціально-економічного явища, варто визначати спонукальні факто-

Таблиця 1. Вплив факторів мотивації на продуктивність праці

Фактор мотивації	Ріст продуктивності, %
Внутрішня мотивація	70-80
Високий рівень освіти й інтелекту	20-30
Професійно-кваліфікаційний рівень	15-20
Умови праці й побуту	5-30
Дисципліна і творче ставлення до праці	10-15
Удосконалення організації та форм колективної праці	10-40

Джерело: узагальнення автора на основі даних [7, с. 46—47].

ри, основною метою застосування яких є поштовх працівника до роботи, проте із одночасним наголошенням взаємозалежності між якістю праці і особистісною вигодою робітника; "засоби спонукання до праці — причини, заради якої суб'єкт готовий зробити певні дії для досягнення поставленої мети" [4, с. 88].

В переважачій більшості країн світу, де головним пріоритетом є домінування ринкової економіки з інноваційними ознаками розвитку, впроваджуються найрізноманітніші методи мотивації праці в залежності від використання яких виникає:

— адміністративна мотивація — застосування адміністративних методів (накази, інструкції, розпорядження, норми щодо виконання роботи, порушення трудової дисципліни тощо);

— морально-психологічна мотивація — застосування морально-психологічних методів (підтримка ініціативи, створення сприятливого психологічного клімату, подяка, нагородження грамотами, почесними знаками, орденами, представлення до звань, висування на вищу посаду тощо);

— соціально-економічна мотивація — застосування соціально-економічних методів.

Соціально-економічна мотивація працівників сфери сільського господарства, а також стратегія її формування має свою специфіку в умовах пост-карантинної кризи та воєнного стану в Україні. Адже, працівники прагнуть отримати певні блага, виходячи з факту виконаної роботи, не відкидаючи пріоритетності аспектів професійного розвитку, власного самовдосконалення чи можливостей кар'єрного росту та стабільних виплат заробітної плати. Необхідно зазначити, що саме соціальні й економічні чинники зумовлюють значний стимул самовдосконалення особистості як фахівця, адже саморозвиток відображає ступінь зацікавленості працівника у продуктивній та якісній праці, а також сприяє підвищенню власної конкурентоспроможності (рис. 1).

На сьогоднішній день, суспільне визнання праці як важливого мотивуючого чинника, займає в діяльності підприємств одні з останніх позицій, тому необхідним є визначення певної групи завдань для відновлення сутності соціально-економічної мотивації:

— по-перше, завдання економічного характеру — відновлення економічної та стимулюючої функцій заробітної плати, премії та винагороди, оплата побутових, культурних та інших потреб працівників;

— по-друге, завдання соціального характеру — розвиток відносин соціального партнерства, соціальної згуртованості, нематеріальне стимулювання, формування сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, запобігання конфліктам [6, с. 110].

Практику мотивування працівників, яка застосовується в Україні, можна відобразити співвідношенням факторів мотивації та залежного від них збільшення показника продуктивності праці (табл. 1).

До основних складових соціальних факторів мотивації слід віднести: підвищення соціального статусу працівника на підприємстві, розвиток професійних здібностей найманого працівника, навчання в процесі праці, підвищення по службі, участь у робочих дорадчих органах, навчання з відривом від виробництва (підвищення кваліфікації) тощо.

Важелі та інструменти в групі економічних методів в основному несуть заохочувальний і компенсаційний характер. У даній групі основними інструментами мотивації є заробітна плата та преміювання, що можуть здійснюватися залежно від виконаної роботи, а також статусу чи рангу працівника. Однак, окрім кількісного виміру, необхідно визначати можливості формування системи оплати праці, комбінуючи різні способи виплат з прямим взаємозв'язком із результатами праці.

Необхідно окремо виділити пільгові важелі соціально-економічної мотивації, які проявляються через формуванні базового й мотивацій-

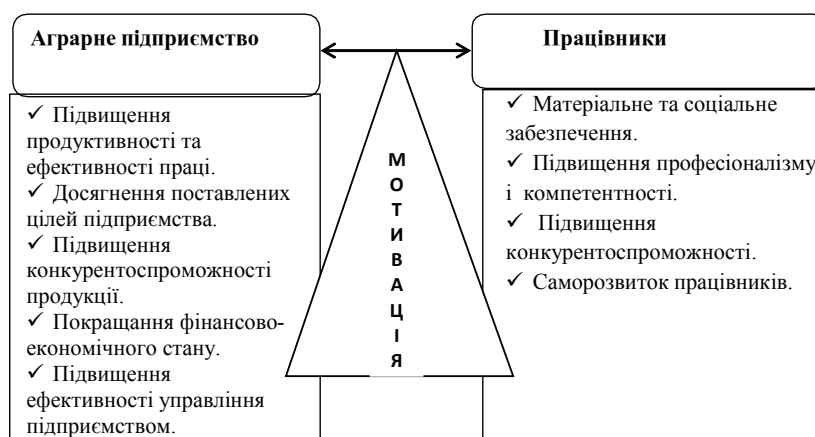

Рис. 2. Взаємозв'язок між мотивацією працівників та фінансово-економічними результатами підприємства

Джерело: власна розробка.

ного соціальних пакетів. Тому на рівні підприємств необхідно розробляти механізм соціально-економічної мотивації через набір стандартних чинників та інструментів впливу з доповненими можливостями індивідуальної мотивації, а саме:

— преміювання працівників за допомогою розподілу між працівниками та аграрним підприємством зекономлених витрат фонду заробітної плати, отриманої в результаті підвищення продуктивності;

— преміювання працівників за допомогою розподілу заощаджених коштів, обчислених як різниця нормативного фонду заробітної плати у вартості реалізованої продукції та фактичним розміром;

— преміювання працівників за економію робочого часу у виробничому процесі та проведення сільськогосподарських робіт в коротші агротехнічні строки;

— преміювання працівників в результаті підвищення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин;

— преміювання працівників за освоєння ними новітніх технологій виробництва;

— доплата за роботу у вихідні та святкові дні;

— доплата за складні умови праці;

— стимулювання підвищення кваліфікації;

— стимулювання за суміщення посад і професій;

— соціальне забезпечення та різні види соціальних послуг.

Для розвитку мотиваційного менеджменту необхідно розробити матеріальні та нематеріальні форми стимулювання праці найманих працівників. В контексті цього доцільно розробити та прийняти Колективну угоду між сто-

ронами, в якій врахувати всі аспекти мотиваційного менеджменту, далі розділити персонал за групами оплати праці, обсягом виконаних робіт, видами діяльності в залежності від їх обов'язків, впровадити участь персоналу в розподілі фінансових результатів підприємства, впровадити гнучкі мотиваційно-соціальні пільги [8].

В практиці підприємницької діяльності існує тісний взаємозв'язок між мотивацією праці, ефективністю та економічними результатами (рис. 2).

Управління ефективністю праці в аграрних формуваннях направлене на досягнення стабільно високих результатів, які б відповідали поставленим цілям. Виходячи з результатів аналізу, при врахуванні всіх факторів, можна розраховувати на позитивний економічний ефект.

Чинники соціально-економічної мотивації персоналу підприємств виступають діяльнісним алгоритмом мотиваційного впливу на працівників, що потребує достатньої мотивації управлінських кадрів. Для поступового покращення ситуації необхідно втілювати ідеї функціонування механізму соціально-економічної мотивації персоналу, який базується на з'ясуванні потреб, інтересів та цілей працівників, рівня мотивації самих управлінців й співставленні витрат на мотиваційні заходи з результатами праці.

Отже, соціально-економічна мотивація дає можливість забезпечити вплив на персонал з націленістю на ефективну працю, а також досягти результатів, які проявляються у забезпеченні саморозвитку та захищеності працівників, підвищенні їх соціального статусу, що в кінцевому підсумку сприяє процесам гуманізації праці.

Формування ефективного мотиваційного менеджменту, підвищення ефективності використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах за сучасних умов є ключовим чинником збільшення прибутковості сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. Колот А.М. Мотивація персоналу. К.: КНЕУ, 2002. 345 с.
2. Куліпанов К.А. Мотивація і оцінка персоналу: навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2009. 138 с.
3. Демидова М.М. Особливості мотивації праці персоналу в аграрних підприємствах. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. НАН України. Львів, 2016. Вип. 6 (122). С. 77—80.
4. Михайлова Л. І., Харченко Т. М. Особливості мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 87—92.
5. Ведернікова М.Д., Волянська-Савчук Л.В., Зелена М. І., Базалійська Н. П., Чернушкіна О. О. Формування мотивації персоналу підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 3. С. 239—247.
6. Соколюк К. Ю., Зачоса О. Д. Формування соціально-економічного механізму мотивації розвитку людського капіталу підприємства сфери послуг (туризм). Економіка і організація управління. 2021. № 2 (42). С. 104—114.
7. Балабанова Л.В. Управління персоналом: підручник. К., 2011. 468 с.
8. Демидова М.М. Напрями покращення мотиваційного менеджменту в аграрних підприємствах. Ефективна економіка. 2019. № 1.

References:

1. Kolot, A. (2002), *Motivatsiia personalu* [Staff motivation], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Kulipanov, K. (2009), *Motivatsiia i otsinka personalu: navch. posib.* [Motivation and evaluation of personnel: a study guide], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
3. Demydova, M.M. (2016), "Peculiarities of staff motivation in agricultural enterprises", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy: zb. nauk. pr. NAN Ukrainy*. vol. 6, pp. S. 77—80.
4. Myhajlova, L. I. and Harchenko, T. M. (2016), "Features of motivation to work in agricultural enterprises", *Ekonomika APK. Rozvytok sil's'kyh terytorij i social'na sfera sela*, vol. 5, pp. 87—92.

5. Vedernikova, M. D., Voljans'ka-Savchuk, L. V., Zelena, M. I., Bazalijs'ka, N. P. and Chernushkina, O. O. (2020), "Formation of motivation of personnel of the enterprise", *Visnyk Hmel'nyc'ko-go nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 239—247.

6. Sokoljuk, K. Ju. and Zachosa, O. D. (2021), "Formation of socio-economic mechanism of motivation of human capital development of enterprises in the service sector (tourism)", *Ekonomika i organizacija upravlinnja*, vol. 2 (42), pp. 104—114.

7. Balabanova, L.V. (2011), *Upravlinnia personalom* [Personnel management], Kyiv, Ukraine.

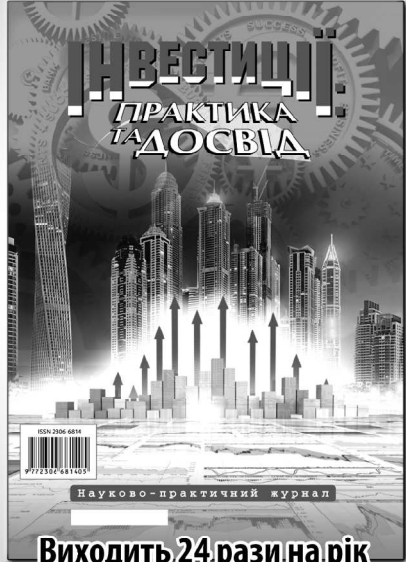
8. Demydova, M.M. (2019), " Ways to improve motivational management in agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 1.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 658.115:338.246

О. П. Попова,

к. і. н., завідувач відділу науково-організаційної роботи

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2587-2860>

Л. М. Коцюбинська,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7276-6935>

О. А. Скубій,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8414-9894>

Ю. А. Стефківська,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5679-0377>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.38

МОБІЛІЗАЦІЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

O. Popova,

PhD in History, Head of the Department of scientific and organizational work,

Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

L. Kotsiubynska,

Senior Researcher of the Department of scientific and organizational work,

Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

O. Skubii,

Senior Researcher of the Department of scientific and organizational work,

Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

Y. Stefkivska,

Senior Researcher of the Department of scientific and organizational work,

Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

MOBILIZATION OF THE RESOURCE POTENTIAL OF THE UKRAINIAN INSTITUTE FOR PLANT VARIETY EXAMINATION IN THE CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATIONAL PROCESSES

У статті здійснено узагальнення теоретичних засад визначення сутності ресурсного потенціалу в Українському інституті експертизи сортів рослин при проведенні кваліфікаційної експертизи сортів рослин.

У результаті економічних досліджень викладено теоретично-практичне узагальнення до визначення складових ресурсного потенціалу та сучасного стану розвитку Українського інституту експертизи сортів рослин при проведенні кваліфікаційної експертизи сортів рослин.

Проаналізовано стан оновлення ресурсної бази Українського інституту експертизи сортів рослин за підсумками 2021 року. Визначено пріоритети і напрями використання ресурсної бази в Українському інституті експертизи сортів рослин для подальшого процесу проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин за рахунок раціонального використання інноваційних можливостей.

Виявлено позитивну динаміку збільшення ресурсного потенціалу Українського інституту експертизи сортів рослин при проведенні кваліфікаційної експертизи сортів рослин за останні п'ять років.

Проаналізовано стан оновлення матеріально-технічної бази УІЕСР в рамках виконання "Програми технічного переоснащення Українського інституту експертизи сортів рослин, у тому числі сучасної матеріально-технічної бази для лабораторних та польових досліджень, закупівлі сучасного лабораторного обладнання та малогабаритної селекційної техніки на 2019 — 2023 роки" за підсумками 2017-2021 років.

Аргументовано, що для проведення комплексу польових та лабораторних прикладних досліджень з метою одержання повноти сукупних знань про морфологічні, фізіологічні, го сподарсько-цінні характеристики та придатність використання їх для задоволення потреб споживачів, Український інститут експертизи сортів рослин, як експертний заклад, повинен мати належне матеріально-технічне та фінансове забезпечення для проведення об'єктивної, неупередженої та достовірної державної науково-технічної експертизи сортів рослин.

The article generalizes the theoretical foundations of determining the essence of the resource potential at the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination during the qualification examination of plant varieties.

As a result of economic research, a theoretical-practical generalization to determine the components of the resource potential and the current state of development of the Ukrainian Institute for Plant Varieties Examination during the qualification examination of plant varieties was laid out.

The state of updating the resource base of the Ukrainian Institute for Plant Varieties Examination based on the results of 2021 was analyzed. Priorities and directions for the use of the resource base at the Ukrainian Institute for Plant Varieties Examination have been determined for the further process of conducting the qualification examination of plant varieties due to the rational use of innovative opportunities.

Positive dynamics of increasing the resource potential of the Ukrainian Institute for the Examination of Plant Varieties during the qualification examination of plant varieties over the past five years have been revealed.

The state of updating the material and technical base of the Ukrainian Institute for Plant Varieties Examination in the framework of the "Program of technical re-equipment of the Ukrainian Institute for Plant Varieties Examination, including the modern material and technical base for laboratory and field research, the purchase of modern laboratory equipment and small-sized selection equipment for 2019—2023" for results of 2017—2021.

It is argued that in order to carry out a complex of field and laboratory applied research with the aim of obtaining complete knowledge about morphological, physiological, economic and valuable characteristics and the suitability of their use to meet the needs of consumers, the Ukrainian Institute for Expertise of Plant Varieties, as an expert institution, should have the appropriate material — technical and financial support for objective, unbiased and reliable state scientific and technical examination of plant varieties.

Ключові слова: ресурсний потенціал, експертиза сортів рослин, матеріально-технічні ресурси, технічне оновлення, трудові ресурси, пріоритетні напрямки, показники.

Key words: resource potential, examination for plant varieties, material and technical resources, technical updating, labour resources, important directions indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах динамічного розвитку селекційних досягнень за кордоном і в Україні та швидкої інтеграції економіки в світову економіку необхідно адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Це передбачає здійснення постійного моніторингу та коригування пріоритетів розвитку Українського інституту сортів рослин (далі — УІЕСР). Управління ресурсами УІЕСР з метою підвищення ефективності інноваційного розвитку системи охорони прав на сорти рослин та посилення його конкурентних позицій на національному і міжнародному рівнях потребує впровадження в діяльність установи системи діагностики процесу формування ресурсного потенціалу, що дозволить розробити новий підхід до забезпечення їх діяльності оптимальним обсягом і структурою ресурсів. Використання інструментарію діагностики в системі управління ресурсним потенціалом повин-

но спиратися на відповідні методичні засади щодо цієї проблеми, а також на практичну діяльність вітчизняних і зарубіжних подібних науково-дослідних установ, спрямованих на застосування найбільш дієвих методів управління наявним та латентним потенціалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Застосування категорії ресурсного потенціалу було розпочато у 70—80-ті роки минулого століття. Тоді домінували два підходи до тлумачення ресурсного потенціалу:

1) як сукупності ресурсів без урахування їх взаємозв'язку та участі у виробничому процесі. Його прихильниками, зокрема, є І.І. Лукінов, А.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер [1], Д.А. Черніков [2] та ін.;

2) як сукупності ресурсів, здатних виробляти визначену кількість матеріальних благ. До його прихильників належать насамперед

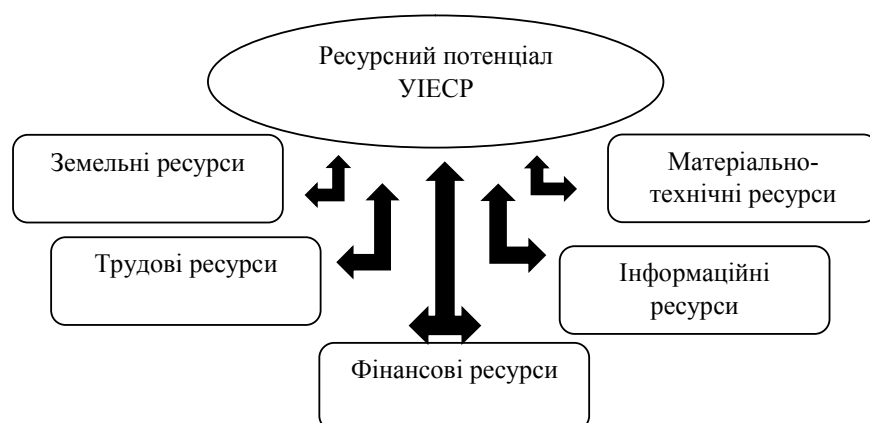

Рис. 1. Складові ресурсного потенціалу УІЕСР

В.А. Свободин [3], П.Ф. Саблук [4], В.С. Шибанін [5].

С.В. Додонов [6] в якості складових ресурсного потенціалу пропонує брати землю, основні засоби та персонал, вартісна оцінка яких складає загальний ресурсний потенціал господарства чи регіону. Крім того, до складу ресурсного потенціалу він включає і капітальні інвестиції, пов'язані з вкладеннями в основні засоби виробництва.

В.П. Славов і О.В. Коваленко [7] економічний зміст ресурсного потенціалу визначають як комплексну категорію, яка є основою матеріального відтворення в гармонійному поєднанні з продуктивними силами і виробничими відносинами, що збалансовує кількісні (технологічні) та якісні співвідношення ресурсів і тим самим визначає як саму технологію виробництва, так і параметри (розміри) організаційно-правової форми господарювання.

На думку Т. А. Ашимбаєва, ресурсний потенціал — це сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, зокрема здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства [8, с.56].

Аналіз різних підходів до тлумачення терміну "потенціал" дає можливість зробити висновки про повторюваність їх змісту. Тобто якщо розглядати потенціал як засоби чи запаси для реалізації певної мети, то власне це і є ті самі ресурси, що необхідні для забезпечення функціонування окремого підприємства. Таким чином, чіткого і загально визнаного визначення сутності та складових ресурсного потенціалу в економічній літературі поки що немає.

Вивчивши наведені вище та деякі інші визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, ми дійшли до висновку, що він являє собою сукупність всіх ресурсів

(як природних, так і трудових та виробничих), необхідних йому для забезпечення ефективної діяльності. Ресурсний потенціал будь-якого аграрного формування — дуже складна економічна категорія, яка містить досить багато складових.

Про актуальність формування ресурсного потенціалу свідчить і той факт, що дослідження цього питання знаходять відображення в багатьох наукових працях вітчизняних

вчених: О. В. Захарчука, Я.Ф. Навроцького, О.В. Вишневецької [9], О. В. Вараксіної, О.О. Касьяна, В. Б. Шевченка [10], В. Я. Месель-Веселяка [11, с. 18—27], С.В. Степаненка [12], Б.В. Хахули [13] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є вивчення ресурсного потенціалу УІЕСР, сучасного стану розвитку УІЕСР при проведенні кваліфікаційної експертизи сортів рослин, його тенденції та недоліки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На нашу думку, ресурсний потенціал УІЕСР варто розглядати як сукупність найбільш важливих: земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів та нематеріальних ресурсів, що забезпечують його наукову та господарську діяльність, дають змогу створювати, впроваджувати та реалізовувати конкурентоспроможний процес польових і лабораторних досліджень з науково-технічної експертизи сортів рослин в Україні, а також проведення ділянкового (грунтового) та лабораторного сортового контролю, забезпечувати ефективно виробництво сільськогосподарської продукції (з вирівнювальних посівів).

Складові ресурсного потенціалу УІЕСР представлено на рисунку 1.

Земельні ресурси. Достовірність, точність результатів експертизи сортів рослин залежить від наявності достатньої кількості пунктів дослідження у кожному екологічному градієнті вирощування та тісно корелює з кількістю місць досліджень в ґрунтово-кліматичних зонах вирощування.

Впродовж 2016—2021 рр. в УІЕСР у повному обсязі сформовані земельні ділянки площею 2608,1 га та повноцінно функціонують 27 пунктів досліджень у різних кліматичних зонах.

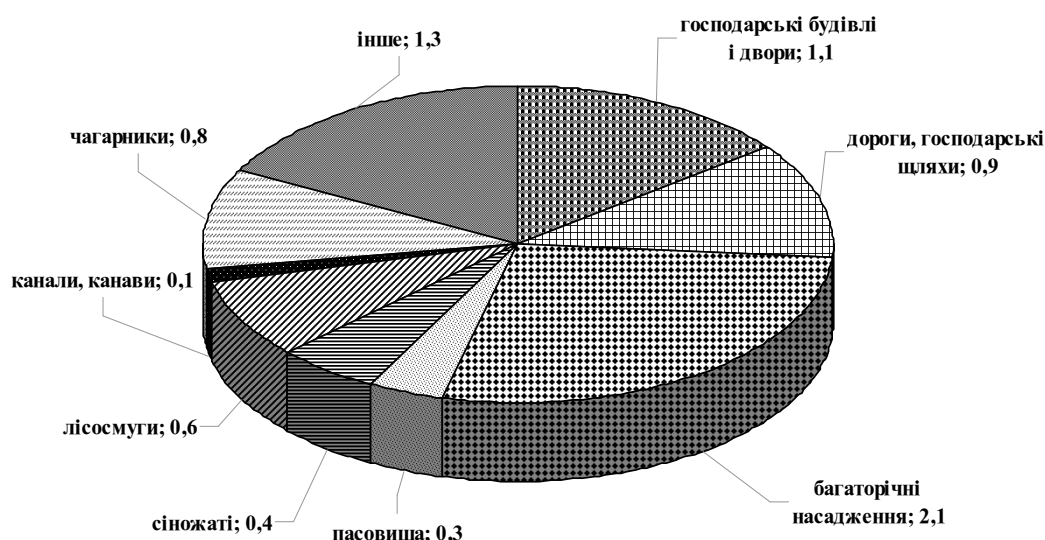

Рис. 2. Структура розподілу земельних ресурсів УІЕСР за видами земель крім ріллі, %

На рисунку 2 відображено структуру розподілу земельних ресурсів УІЕСР за видами земель крім ріллі, %.

Загальна площа земельних ділянок розподіляється на ріллю (92,4% від загальної структури земельних ресурсів); землі під сільськогосподарськими та іншими господарськими будівлями і дворами (1,1%); дороги, господарські шляхи (0,9%); багаторічні насадження (2,1%); пасовища (0,3%); сіножаті (0,4%); лісосмуги (0,6%); канали, канави (0,1%); чагарники (0,8%); інше (1,3%).

Протягом 2015—2021 років відбулася позитивна динаміка в нарощенні земельних угідь в УІЕСР. Загальна площа земельних ділянок пунктів досліджень УІЕСР збільшилась вдвічі, тож зросли і площі під дослідними й вирівнювальними посівами. Так, даний показник площі під дослідними посівами за останні два роки

зріс на 8%, а під вирівнювальними посівами на 36,7%.

Структуру площ вирощування сільськогосподарської продукції на вирівнювальних посівах в 2021 році в розрізі культур наведено на рисунку 3.

Детальний аналіз посівних площ за видами сільськогосподарських культур на вирівнювальних посівах демонструє збільшення посівних площ та урожайності. У 2021 році найбільший відсоток посівних площ становили пшениця (31,2%) та соя (23,3%). Найвищі показники врожайності у пшениці — 3,7 т/га, жита — 2,9 т/га, ячменю — 3,0 т/га та кукурудзи — 6,8 т/га.

Таке зростання урожайності основних видів продукції рослинництва пов'язане із покращенням агротехнології на усіх стадіях вирощування, а також застосуванням сучасної сільськогосподарської техніки і агрегатів.

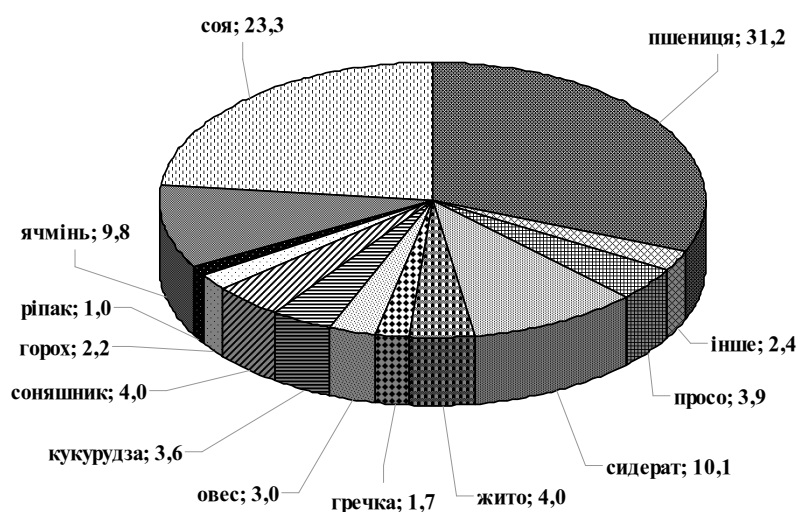

Рис. 3. Структура площ вирощування сільськогосподарської продукції на вирівнювальних посівах в 2021 році в розрізі культур, %

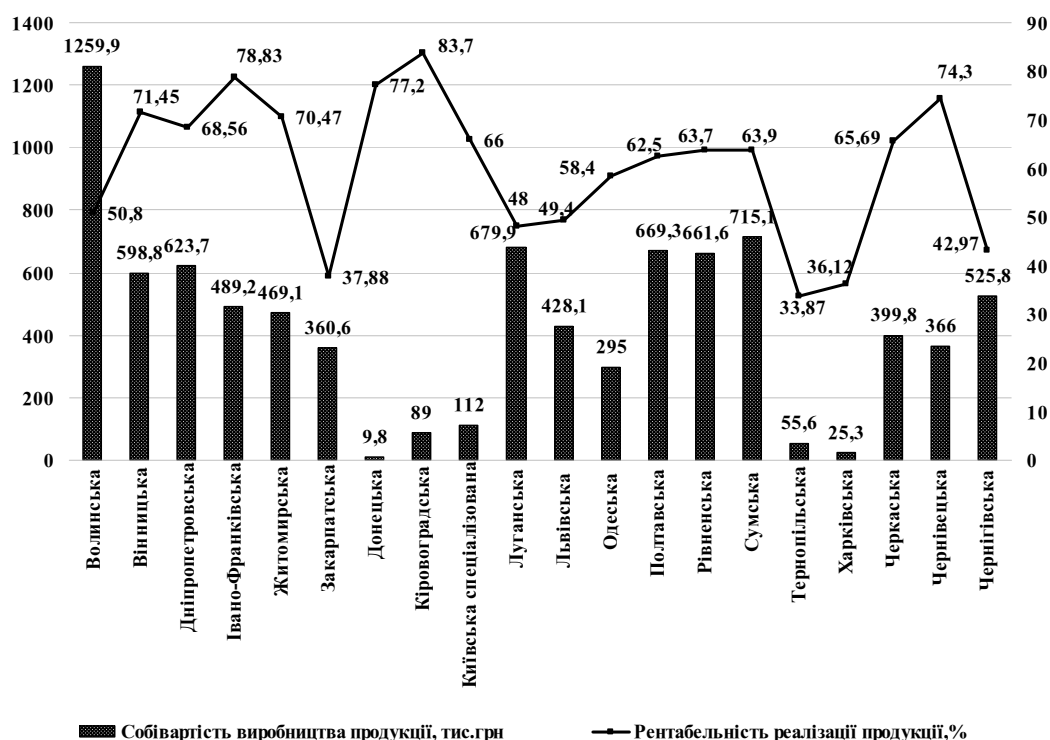

Рис. 4. Графічне відображення показників рентабельності реалізації та витрат на виробництво однієї продукції, вирощеної на вирівнювальних посівах філій УІЕСР

Фінансові ресурси бюджетних установ, до яких відноситься і УІЕСР, це грошові кошти, виділені з бюджетів різних рівнів, а також мобілізовані з різних джерел на здійснення і розширення своєї діяльності. УІЕСР фінансується за рахунок загального та спеціального обсягу кошторисних призначень. Загальний фонд формується з держбюджету, а спеціальний фонд за рахунок власних надходжень. УІЕСР фінансується на 61 % за рахунок загального фонду і 39% за рахунок спеціального фонду.

На наповнення спеціального фонду УІЕСР впливають показники витрат виробництва продукції, а також рівень рентабельності реалізації сільськогосподарських культур в філіях УІЕСР (рисунк 4).

У 2021 році реалізована продукція, вирощена на вирівнювальних посівах принесла дохід в 1,6 рази вищий за собівартість виробництва продукції. Рентабельність реалізації склала 63,4%. Переважна частина доходу надійшла від Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської та Сумської філій.

Інформаційні ресурси являють собою сукупність знань та інформації, які розміщуються на інформаційних носіях і, по суті, є особливою формою продуктивної сили у виробничій сфері. Ефективне використання інформаційних ресурсів, як свідчить досвід розвинених країн, дає змогу одержати помітну економію інших ресурсів.

Застосування нових інформаційних ресурсів замість застарілих значно підвищує продуктивність праці. Крім того, на відміну від інших (матеріальних) ресурсів, вони є практично невичерпними. Зі зростанням обсягу використовуваних знань обсяг інформації не зменшується, а зростає.

Система інформаційних ресурсів УІЕСР включає: автоматизована інформаційна система УІЕСР, ІДС "Сорт", електронний каталог науково-технічного фонду УІЕСР, офіційний сайт УІЕСР, сайт журналу Plant Varieties Studying and Protection" (Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин), сайт конференцій УІЕСР.

Успішність сучасної наукової установи значною мірою залежить від формування сталої позитивної репутації у вітчизняному та міжнародному інформаційному просторі. Вміння знаходити потрібну інформацію та використовувати її у своїй діяльності є обов'язковою вимогою до сучасних науковців. Крім того позитивний імідж наукової установи виступає певним важелем у забезпеченні державної підтримки і фінансування наукових досліджень та є опосередкованим індикатором ефективності діяльності наукової інституції.

Виходячи з цього, одним з важливих завдань є створення і підтримка позитивної репутації УІЕСР, як експертної установи в царині державної науково-технічної експертизи

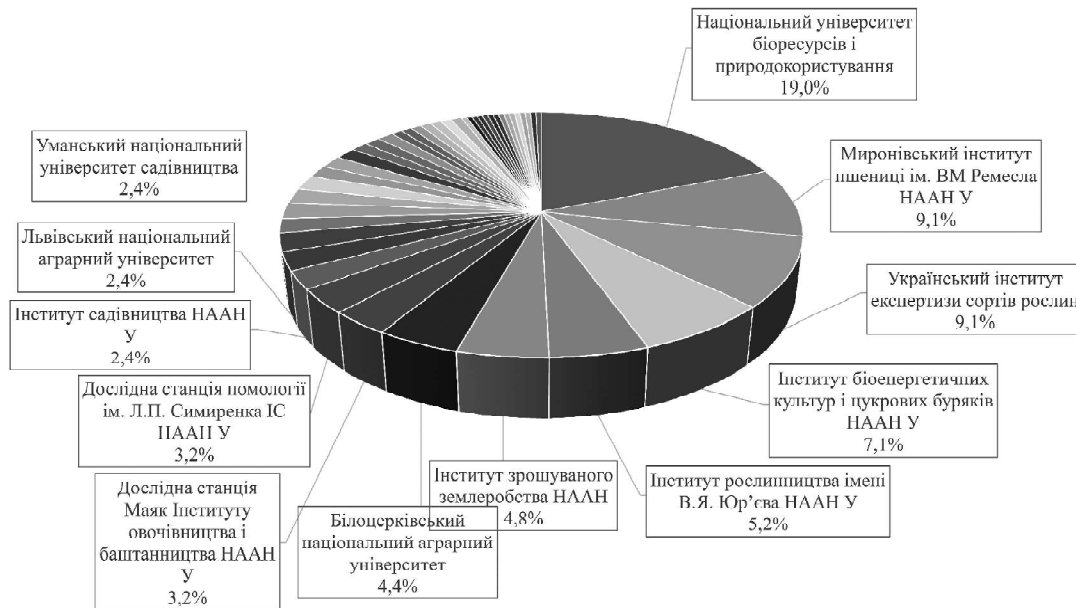

Рис. 5. НДУ та ЗВО України, що брали участь у науково-практичних конференціях UIESP у 2021 р.

сортів рослин, шляхом інтеграції в сучасний міжнародний інформаційний науковий простір.

У 2021 відбулися зміни у вимогах компанії Clarivate до подачі на включення журналів до Web of Science. Виконані всі підготовчі роботи та розпочато процедуру розгляду журналу "Plant Varieties Studying and Protection" експертами Web of Science.

Ефективність діяльності наукової установи визначається публікаційною активністю її співробітників, що приймають участь в організації та проведенні наукових конференцій, матеріали яких оприлюднюються на сайті "Нау-

кові конференції UIESP". В зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації конференції у 2021 році проводились онлайн, що значно знизило кількість учасників порівняно з попередніми роками.

Проте зацікавленість зарубіжних фахівців лишається досить активною. Серед учасників та авторів дослідники з Білорусі, Молдови Азербайджану Угорщини, Польщі. Долучилися науковці з Литви, Єгипту, Албанії, Північної Македонії, Туреччини. Більшість науковців представляли наукові установи та заклади вищої освіти України (рис. 5).

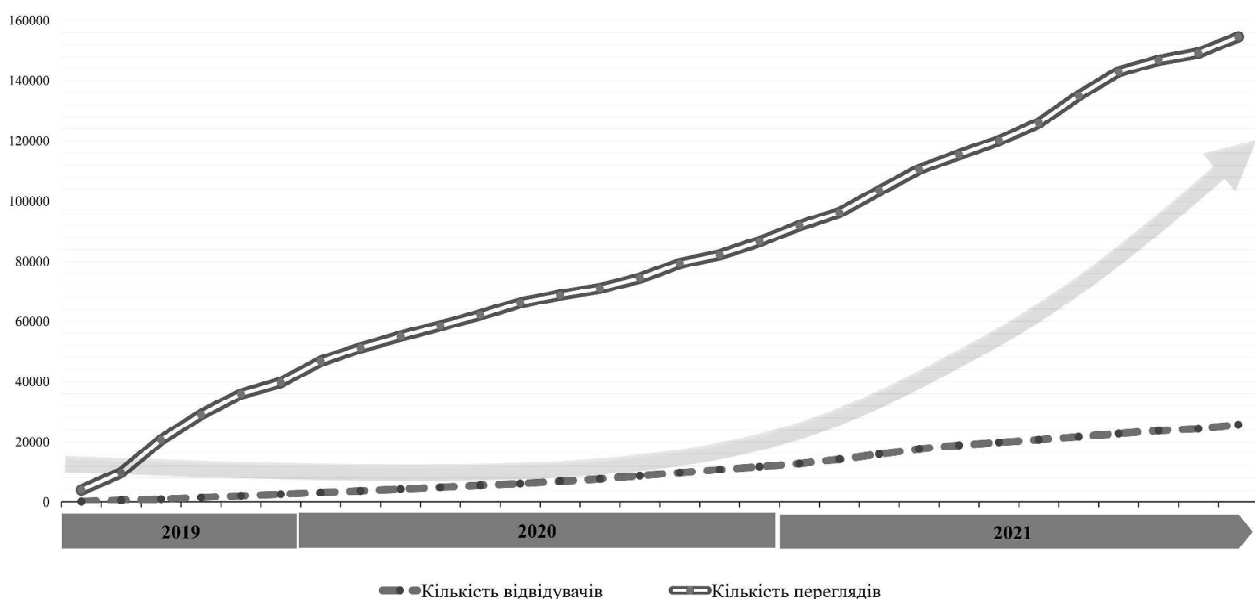

Рис. 6. Динаміка кількості переглядів ІДС "Сорт" за 2019—2021 рр.

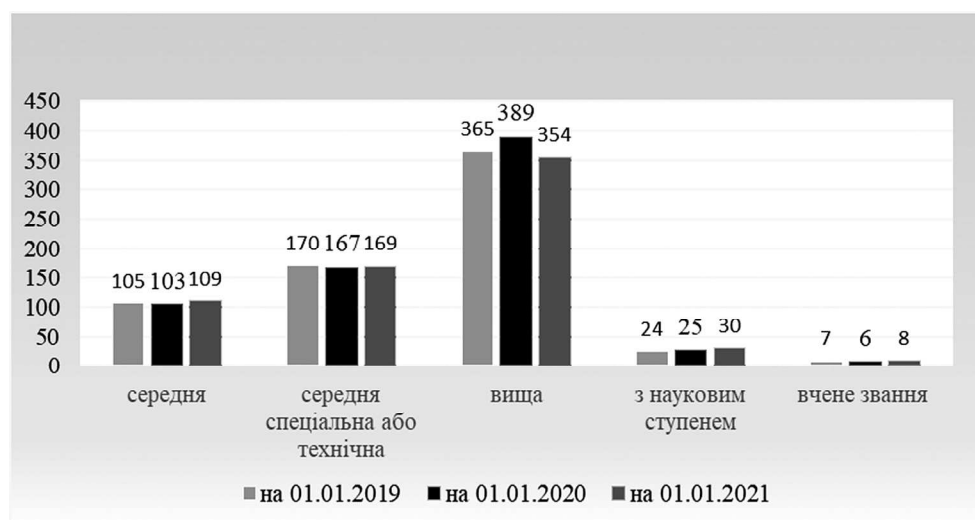

Рис. 7. Рівень освіченості фактично працюючих в УІЕСР, чоловік

У 2018 році з метою задоволення джерелознавчих потреб суб'єктів господарювання різних форм власності, заявників, власників сортів та володільців патенту започатковано функціонування "Інформаційно-довідкової системи "Сорт". Станом на 01.12.2021 року ІДС "Сорт" містить 17 650 сортів рослин, придатних для поширення в Україні, результати яких було офіційно оприлюднено в офіційному виданні Бюлетень "Охорона прав на сорти рослин" за період 2003—2021 рр. Протягом року завантажено 3420 записів офіційних описів сортів рослин та показників господарської придатності. Динаміка кількості переглядів ІДС "Сорт" за 2019—2021 роки представлено на рисунку 6.

На кінець 2021 року зареєстровано 154 313 переглядів із 67 країн світу, що на 68 630 більше, ніж у 2020 році. Що демонструє значне зростання зацікавленості ресурсом з боку користувачів різних країн світу та зумовлено збільшенням кількості внесених описів сортів рослин. Серед іноземних користувачів переважають представники з США, Росії, Польщі, Китаю, Франції, Німеччини, Нідерландів.

Сучасні ІТ-технології руйнують кордони та дозволяють з максимальною швидкістю доносити результати дослідницької діяльності до наукової спільноти, велика кількість посилок на роботи автора переважно вказує на потребу в результаті досліджень і популярність певного вченого та наукової установи в науковому співтоваристві.

Трудові ресурси Структура Українського інституту експертизи сортів рослин включає 21 філію, 12 відділів і 2 лабораторії. Крім того, в УІЕСР створено систему дорадчих органів: ба-

лансову комісію, методичну комісію, вчену раду і раду молодих вчених.

Аналіз штатної чисельності працівників УІЕСР і його філій показав, що впродовж 3 років загальна чисельність штатних працівників по загальному фонду не змінювалась і залишалась на рівні 1214 чол. Фактична чисельність працівників УІЕСР і його філій по загальному фонду станом на 01.12.2021 р. становить 729 чол., і збільшилась до початку року на 59 чол.

Ця ситуація значною мірою впливає на забезпеченість кадрами в філіях УІЕСР. Динаміка вакантних посад працівників філій за період 2019—2021 рр. свідчить про тенденцію нестачі працівників на пунктах досліджень філій впродовж останніх трьох років.

Раціональне використання трудових ресурсів є одним із важливих заходів забезпечення життєдіяльності УІЕСР. Ефективність використання трудових ресурсів обласних державних центрів УІЕСР протягом 2019—2021 років залежала від проведення оптимізації кадрових ресурсів працівників і зосередження робочих місць саме на територіях, де безпосередньо здійснюється проведення науково-технічної експертизи сортів рослин.

Станом на 01.01.2021 року в УІЕСР із загальної чисельності фактично працюючих 8 осіб мають вчене звання, 30 — науковий ступінь, 354 — вищу освіту, решта середню, середню-спеціальну або технічну освіту.

Важливим показником є наявність освіти, рівень освіченості фактично працюючих в УІЕСР показано на рисунку 7.

Частка працівників з науковим ступенем і вченим званням становить відповідно 5 і 1 відсо-

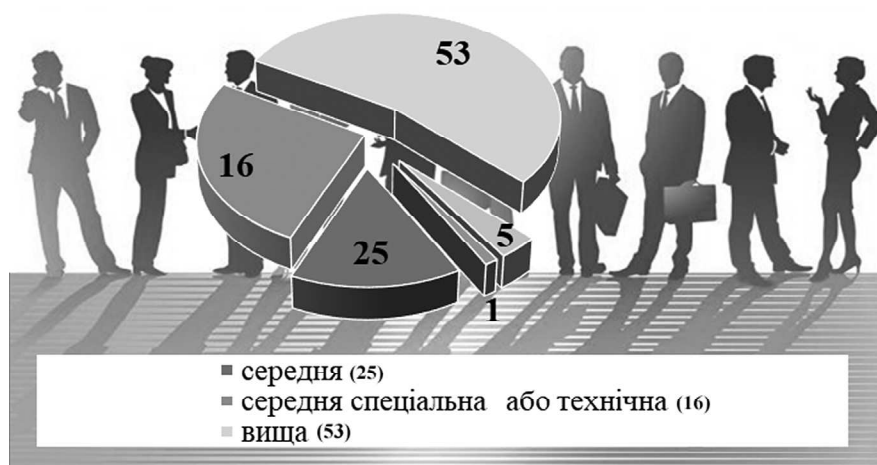

Рис. 8. Структура розподілу працюючих в УІЕСР за освітою, у відсотках до загальної чисельності працюючих станом на 01.11.2021 р.

ток, з вищою освітою — 53 відсотки до загальної чисельності працюючих. Структурний розподіл працівників за освіченістю показано на рисунку 8.

За останні 2 роки відбувались незначні зміни по персоналу: на 5 чоловіки збільшилась кількість працівників з науковим ступенем; зменшилась чисельність фахівців з вищою освітою на 35 чол; число фахівців з середньо-технічною освітою на 2 чол. збільшилась.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що необхідно забезпечувати стабільність і динамічність кадрової політики в УІЕСР, вона повинна бути економічно обґрунтованою, враховувати фінансові можливості, забезпечувати індивідуальний підхід до кожного співробітника. Особливо, слід шукати такі засоби стимулювання персоналу, які б дозволили подолати пасивний характер трудової свідомості працівників, формуванні ефективної системи обміну знаннями, культивування ініціативності як ключового рушія розвитку інтелектуального потенціалу колективу. Однією із складових мотивування має бути сприяння активізації творчої діяльності працівників, їх зацікавленості у пошуку оптимальних рішень існуючих проблем. Управління персоналом повинно реалізовувати такі завдання, як оновлення знань і створення інноваційних підходів до них. Стратегії розвитку персоналу та управління знаннями в значній мірі дозволять інноваційно розвиватись всій установі.

Матеріально-технічні ресурси Науково-технічної діяльності сьогодні передбачає першочергово автоматизацію всіх процесів проведення прикладних та фундаментальних досліджень. Науково-технічні підходи є актуальними і у проведенні державної науково-технічної

експертизи сортів рослин. Лише автоматизовані інформаційні етапи експертизи заявки забезпечують прозорі, оперативні дії в діалоговому вікні: джерело і споживач.

Зважаючи на те, що у філіях УІЕСР сорто-випробування проводяться за різновидовими сільськогосподарськими культурами, то у структурі машинного парку переважає ґрунтообробна техніка — 23%, трактори — 14%, сівалки — 12%, комбайни — 7% та допоміжна агро-техніка — 31%.

У створенні машинно-тракторного парку в УІЕСР мають місце негативні процеси. Через фізичне зношення та технічні несправності у філіях УІЕСР у 2021 році не використовували 31,1% сільськогосподарської техніки. За досліджуваний рік найбільше не застосовували у виробництві ґрунтообробних агрегатів — 25,8%, комбайнів — 66,2% та сівалок — 34,3%.

Старіння техніки та зношування її вузлів і механізмів приводить до збільшення витрат на її поточні ремонти й відновлення, щорічному зниженню готовності до польових робіт і збільшенню ймовірності відмов у робочі періоди.

Для нормального відтворення машинно-тракторного парку необхідно щороку закуповувати 8—12% від наявної техніки, а з урахуванням інноваційних моделей розвитку сорто-випробування 18 — 20%.

Лише шляхом належного фінансування, проведення заходів, спрямованих на інноваційний розвиток галузі, технічне переоснащення УІЕСР, покращення матеріально-технічної бази для лабораторних та польових досліджень, оснащення сучасним лабораторним обладнанням та малогабаритною селекційною технікою, оновлення застарілого парку селек-

ційної техніки, спеціальних транспортних та технічних засобів УІЕСР забезпечуватиме проведення державної науково-технічної експертизи сортів рослин на сучасному рівні, створить передумови для забезпечення гармонізованого єдиного підходу дослідної справи та отримання об'єктивних, достовірних та своєчасних результатів досліджень.

ВИСНОВКИ

1. Умовами раціонального використання ресурсів УІЕСР є:

— матеріальні (закупівля ресурсів відповідної якості у потрібній кількості за помірною ціною та їх зберігання у належних умовах);

— трудові (забезпечення УІЕСР та його філій реально необхідною кількістю працівників, з відповідним рівнем кваліфікації, оптимальною завантаженістю відповідною оплатою праці);

— фінансові (забезпечення оптимального формування надходжень УІЕСР та використання коштів);

— інформаційні (адресне отримання необхідної кількості достовірної якісної інформації).

2. Наразі спостерігається активний розвиток інформаційних ресурсів. З розвитком інформаційних технологій доступ до тих чи інших даних стає набагато легшим та зручнішим, а отримання необхідної інформації відбувається набагато швидше. Застосування нових інформаційних ресурсів замість застарілих значно підвищує продуктивність праці. Крім того на відміну від інших (матеріальних) ресурсів, вони є практично невичерпними. Зі зростанням обсягу використовуваних знань обсяг інформації не зменшується, а зростає.

3. В даний час для УІЕСР важливий не тільки якісний прогноз працівників, а й регулярний, своєчасний аналіз їх чисельності та складу, як і аналіз трудових показників в цілому, виявлення можливостей економії робочої сили шляхом її правильної розстановки і раціонального використання, скорочення потреби в працівниках на основі закріплення кадрів.

4. Оновлення матеріально-технічної бази УІЕСР повинне проводитись по таких напрямках: обладнання для польових і лабораторних досліджень, комп'ютерна і оргтехніка та інше. Крім того, проводиться робота по розробці і впровадженню комплексу інформаційних технологій, удосконаленню існуючого та придбання нового програмного забезпечення. Пріоритетними у придбанні повинні стати зернозбиральні комбайни та багатофункціональні

посівні комплекси з урахуванням різноманіття ґрунтово-кліматичних умов та моделей сорто-випробування.

Література:

1. Лукинов А., Онищенко А., Пасхавер Б. Аграрный потенциал: исчисление и использование. Вопросы экономики. 1988. № 1. С. 12—21.

2. Черников Д. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты. Экономические науки. 1981. № 10. С. 45—47.

3. Свободин В. А. Определение производственного потенциала сельскохозяйственного предприятия. Международный сельскохозяйственный журнал. 1987. № 3. С. 80.

4. Саблук П.Т. Кардинальні напрями вирішення економічних проблем в АПК. Економіка АПК. 2005. № 5. С. 3—8.

5. Шебанін В.С., Червен І.І., Шебаніна О.В., Кареба М.І. Зміцнення та ефективно використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Миколаївський державний аграрний університет. — Миколаїв 2010.

6. Додонов С.В. Влияние потенциала на эффективность сельскохозяйственного производства. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2004. Т. 2, № 2. С. 121—127.

7. Славов В. П., Коваленко О. В. Ресурсозбереження як важливий чинник розвитку виробничих систем. Агроінком. 2007. № 7—8. С. 52—57.

8. Ашимбаев Т.А. Экономический потенциал и эффективность его использования / Т.А. Ашимбаев. — Алма-Ата: Наука, 1990. — 256 с.

9. Захарчук О.В., Навроцький Я.Ф., Вишневецька О.В. Сучасний стан та перспективи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Економіка АПК. — 2021. — № 6 — С. 79. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2021/06/79>

10. Вараксіна О.В., Касьян О.О., Шевченко В. Б. Теоретичні підходи до матеріально-технічного забезпечення підприємства. Економіка та суспільство. — Випуск 24/2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/172>

11. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 18—27. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2015/02/18>

12. Степаненко С. В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. Ефективна економіка. 2022. № 2. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&andz=10039> (дата звернення: 18.11.2022).

13. Хахула Б.В. Інновації, як чинник прискорення науково-технічного прогресу в аграрному секторі України. Агросвіт. 2022. № 9—10. С. 79—85. URL: <http://www.agrosvit.info/?-op=1&andz=3607&andi=9> (дата звернення: 18.11.2022).

References:

1. Lukinov, A., Onishchenko, A. and Paskhaver, B. (1988), "Agrarian potential: calculation and use", *Voprosy ekonomiki*, vol. 1, pp. 12—21.

2. Chernikov, D. (1981), "Efficiency of using the production potential and final national economic results", *Ekonomicheskiye nauki*, vol. 10, pp. 45—47.

3. Svobodin, V. A. (1987), "Determination of the production potential of an agricultural enterprise", *Mezhdunarodnyy sel'skokhozyaystvennyy zhurnal*, vol. 3, pp. 80.

4. Sabluk, P.T. (2005), "The cardinal directions of solving economic problems of AIC", *Ekonomika APK*, vol 5, pp. 3—8.

5. Shebanin, V.S. June, I.I. Shebanin, A.V. and Kareba, M.I. (2010), *Zmitsnennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv* [Strengthening and effective use of resource potential of agricultural enterprises], Mykolayiv State Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine.

6. Dodonov, S.V. (2004), "Influence of potential on the efficiency of agricultural production", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 2, pp. 121—127.

7. Slavov, V.P. (2007), "Resource conservation as an important factor in the development of production systems", *Ahroikom*, vol. 7—8, pp. 52—57.

8. Ashimbayev, T.A. (1990), *Economic potential and efficiency of its use* [Ekonomicheskii potentsial i effektivnost' yego ispol'zovaniya], Nauka, Alma-Ata, Kazakhstan.

9. Zakharchuk, O.V., Navrots'kyu, YA.F. and Vyshnevets'ka, O.V. (2021), "Current state and prospects of material and technical support of agriculture" [Suchasnyy stan ta perspektyvy material'no-tekhnichnoho zabezpechennya sil's'koho hospodarstva]. *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 79, available at: <http://www.eapk.org.ua/contents/2021/06/79> (Accessed 18 Nov 2022).

10. Varaksina, O. V., Kasian, O. O. and Shevchenko, V. B. (2021), "Theoretical approaches to

logistics of the enterprise", *Ekonomika ta suspiilstvo*, vol. 24, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/172> (Accessed 18 Nov 2022).

11. Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2015), "Production of alternative types of energy resources as a factor in improving the efficiency of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol, pp. 18—27, available at: <http://eapk.org.ua/contents/2015/02/18> (Accessed 18 Nov 2022).

12. Stepanenko, S. (2022), "Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&andz=10039> (Accessed 18 Nov 2022).

13. Khakhula, B. (2022), "Innovation as an accelerating factor of scientific and technical progress in the agricultural sector of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 9-10, pp. 79—85, available at: <http://www.agrosvit.info/?op=1&andz=3607&andi=9> (Accessed 18 Nov 2022).

Стаття надійшла до редакції 22.11.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 379.85:504.062

І. І. Ковтуник,
к. геогр. н., ст. викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
природничо-економічного факультету,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-0708>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.48

СТРУКТУРА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ" ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

I. Kovtunyk,
PhD in Geography, Senior Lecturer of the Department of Tourism
and Hotel-Restaurant Business, Department of Natural-Economical,
Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky National University

STRUCTURE OF THE NATURAL-RESERVE FUND AS PART OF THE NATIONAL NATURAL PARK "PODILSKY TOVTRY" AS A PREREQUISITE OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT

Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та туризму в нашій країні є Хмельниччина. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-туристичного потенціалу. Рекреаційні ресурси поділяються на три основні групи: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль в даній класифікації належить природно-географічним рекреаційним ресурсам, атже саме вони є базою для формування та розвитку основних видів рекреації та туризму. Під природно-географічними рекреаційними ресурсами розуміють фактори, речовину і властивості компонентів природних та природно-антропогенних геосистем, які володіють сприятливими внутрішніми і зовнішніми, якісними та кількісними параметрами для реалізації рекреаційної діяльності. В межах природно-географічних рекреаційних ресурсів виділяють наступні види ресурсів: геологічні, орографічні (ресурси рельєфу), спелеологічні, гідрологічні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні.

Khmelnitschyna is one of the most promising regions in terms of the development of recreation and tourism in our country. This is explained by the advantageous features of its geographical location and the wealth of recreational and touristic potential. Recreational resources are divided into three main groups: natural-geographic, historical-cultural and socio-economic. An important role in this classification belongs to natural and geographical recreational resources, because they are the basis for the formation and development of the main types of recreation and tourism. Natural-geographical recreational resources are understood as factors, substances and properties of components of natural and natural-anthropogenic geosystems, which have favorable internal and external, qualitative and quantitative parameters for the implementation of recreational activities. The following types of resources are distinguished within natural-geographical recreational resources: geological, orographic (relief resources), speleological, hydrological, balneological, biotic, landscape.

speleological, hydrological, balneological, biotic, landscape. Khmelnytskyi region has a high level of concentration of natural and geographical recreational resources on its territory, therefore their analysis is extremely relevant, as significant prospects for the development of recreational activities and tourism in the region are revealed. Zahidno-Podilskyi Transnistria is a wonderful region for tourism and recreation, which fascinates with its picturesque panoramas and healthy climate. Zahidno-Podilskyi Transnistria occupies the southern slope of the Podilsky Highlands from the Buchach-Chortkiv-Smotrych line to the Dniester valley and from the mouth of the Strypa River in the west to the Tovtrova ridge in the east. The location of the physical-geographical area on the southern slope of the upland significantly increases its recreational value. The relief of Podilsk Transnistria has the characteristic features of a stepped plain, which is dissected by deep valleys of the Dniester. The stepped surface is caused precisely by the terraces of the Dniester River. The territory of the district is represented by undulating interfluvies and canyon-like valleys in the meridional direction.

Ключові слова: рельєф, орографія, природно-географічні туристичні ресурси, Товтровий Кряж, Івахновецький ландшафтний заказник.

Keywords: relief, orography, natural-geographical tourist resources, Tovtrovyi Edge, Ivakhnovets landscape reserve.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Хмельницька обл. має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів на своїй території, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку рекреаційної діяльності та туризму на теренах області. Західно-Подільське Придністров'я — чудовий район для туризму і відпочинку, який зачаровує своїми мальовничими панорамами та здоровим кліматом. Західно-Подільське Придністров'я займає південний схил Подільської височини від лінії Бучач-Чортків-Смолч до долини Дністра і від гирла р. Стрипи на заході до Товтрової гряди на сході. Розміщення фізико-географічного району на південному схилі височини значно збільшує його рекреаційну цінність. Рельєф Подільського Придністров'я має характерні риси ступінчастої рівнини, яка розчленована глибокими долинами Дністра. Ступінчастість поверхні обумовлена саме терасами р. Дністер. Територія району представлена хвилястими межириччями і каньйоноподібними долинами меридіонального напрямку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографії "Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку" [6], де автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідити Івахновецький ландшафтний заказник. Згідно мети, були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити Товтровий Кряж як привабливий ресурс туризму Хмельниччини.
2. Вивчити Національний природний парк "Подільські Товтри".
3. Склад природно-заповідного фонду Національного природного парку "Подільські Товтри".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушує Товтровий кряж, який простягається

Рис. 1. Логотип НПП "Подільські Товтри"

Джерело: [1].

навскоси від Збруча по лінії сіл Іванківці (Городоцький район)-Вишнівчик (Чемеровецький район)-Нігин-Вербка-Врублівці (Кам'янець-Подільський район) до Дністра. Товтровий кряж є унікальним феноменом, винятковим природно-територіальним комплексом на території нашої України.

Довжина Товтрового кряжу в межах Хмельницької обл. становить 80 км., площа досягає 25 тис. га. Це лише частина Товтр, які починаються на Львівщині, перетинають Тернопільську та Чернівецьку області України та заходять у Молдову. За походженням Товтровий кряж — давній бар'єрний риф, сформований вздовж берегової лінії неглибокого міоценового моря, горбогірна вапнякова система органогенного походження. Товтровий кряж складається з трьох частин: Головне пасмо (Медобори) — майже суцільний випуклий хребет із досить крутими скелястими схилами, який досягає в межах області абсолютних висот понад 350 м. (максимально 409 м.); бічні пасма, які мають гострі вершини; невисокі горби, що поодинокі або невеликими групами розкидані далі від Головного пасма.

Аналогів українських Товтр у світі немає, проте подібні за деякими геологічними структурами скелясті пасма є у США.

В 1996 р. було створено Національний природний парк "Подільські Товтри" для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля (рис. 1).

Національний природний парк "Подільські Товтри" (НПП "Подільські Товтри") — націо-

нальний парк, розташований на території Кам'янець-Подільського, Чемеровецького та Городоцького районів Хмельницької обл. Загальна площа природного парку "Подільські Товтри" становить 2613,16 км.², з них у власності парку перебуває 1300,00 км.², таким чином, НПП "Подільські Товтри" є найбільшим парком України [5, с. 369]. НПП "Подільські Товтри" був заснований 27 червня 1996 р. "Подільські Товтри" підпорядковано Міністерству охорони навколишнього природного середовища України.

НПП створено Указом Президента України від 27 червня 1996 року для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення [3, с. 14].

"Подільські Товтри" є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення.

Територія НПП "Подільські Товтри" за геологічною характеристикою відповідає Подільському виступу кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, внаслідок чого лише тут, на значній території товтр, відслонені відклади верхнього докембрію, палеозою (кембрію, ордовіку, силуру), мезозою (крейди), кайнозою (неогену) та антропогену.

Породи кристалічного фундаменту представлені мігматитами, гнейсами, кристалічними сланцями і метасульфатами Бузько-Дністровської та Подільської серій. На денну поверхню вони виходять на схід від м. Могилів-Подільський. На захід вони поступово занурюються під осадові товщі фанерозою і на території заповідника залягають на глибині 400—600 м.

На породах фундаменту з чітко вираженим стратиграфічним і кутовим неузгодженням залягає осадовий мегакомплекс, у якому виділяють два структурні комплекси — верхньодокембрійського-нижньопалеозойського і мезокайнозойського. Дані комплекси характеризуються різними структурними планами та розділені чітко вираженою поверхнею розмиву.

За фізико-географічною характеристикою, територія НПП розміщена в межах двох фізико-географічних зон: Західно-Подільської області (фізико-географічні райони — Товтровий кряж і Західно-Подільське Придністров'я) та Придністровсько-Подільської лісостепової області (фізико-географічний район — Могилівське підняття).

Товтровий кряж (або Медобори) — це колишній бар'єрний риф, який утворився колоніальними організмами (літотамнієвими водоростями, мшанками, устрицями, коралами), які жили в морях торгонської і сарматської епох. Товтровий кряж простягається по східній околиці Подільської височини на 200 км. у вигляді яскраво вираженого валу з множиною бокових відгалужень. Починається він біля смт. Підкам'я Бродівського району Львівської обл. і продовжується в напрямку м. Скалат Підволочиського району Тернопільської обл., м. Кам'янець-Подільський і далі, за р. Дністер — у Молдову [4, с. 38]. Товтрова гряда чітко виражена в рельєфі і виступає ланцюжком горбів з абсолютними висотами 400—486 м. (перевищення над довколишньою місцевістю становить, у середньому, 40—60 м., а на ділянці Збруч-Кам'янець-Подільський — до 100 м.). Вершини гряд і горбів представляють собою хаотичне нагромадження вапнякових брил різних розмірів. Медобори вирізняються високою ландшафтно-пейзажною оцінкою.

Придністровсько-Подільська лісостепова область представлена фізико-географічним районом — Могилівське підняття, що займає частину південного схилу Подільської височини. Північна межа Придністровсько-Подільської області проходить по лінії розвитку каньйоноподібних долин лівих допливів Дністра, південною межею є Дністер. У геологічному відношенні — це південний край Побузького антиклінорія Українського кристалічного щита. В рельєфі області чітко спостерігається ступінчастість, яка обумовлена наявністю широких терас Дністра. Ця область характеризується великим різноманіттям мікрокліматичних умов, зумовлених глибоким розчленуванням поверхні та наявністю схилів різних експозицій і крутизни. Територія є мало залісненою.

Велику значимість і цінність для рекреаційного господарства становить запас на території Подільських Товтр мінеральних вод, який уже сьогодні дав змогу сформувати ефективний профілактично-лікувальний бальнеологічний комплекс на базі мінеральної води типу "Нафтуся", мінеральної содової води типу "Миргородська", інших видів мінеральних вод із терапевтичними властивостями та різноманітних розсолів із підвищеною концентрацією бромиду тощо.

Товтри є унікальним резерватом для збереження та відтворення рідкісних видів флори та фауни. Флора заповідника представлена 2977 видами рослин із різних кліматичних зон, зок-

рема, 521 видом дерев і кущів, 395 видами плодівих рослин, 620 видами тропічної флори, 111 видами корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори. До Червоної книги України занесено 60 видів рослин (усі судинні).

Фауна хребетних тварин НПП представлена близько 366 видами тварин, з них ссавців — 71 вид, птахів — 223 види, плазунів — 10 видів, земноводних — 11, риб — 51. До Червоної книги України належить 85 видів тварин. Характерними представниками фауни парку, які включені до Червоної книги є підковоніс малий, вухань звичайний, сорокопуд сірий, ящірка зелена та ін. До Європейського червоного списку включені: вовчок ліщиновий, видра річкова, вовк, деркач тощо.

Комплекс "Подільські Товтри" вирізняється високою ландшафтно-пейзажною оцінкою. Придністровська частина "Подільських Товтр" відзначається тим, що вона сильно і доволі густо розчленована глибокими каньйоноподібними долинами лівих приток Дністра. Вивірені та розмиті вапняки, які відслонюються на схилах долин, утворюють екзотичні скелі різної форми — колони, стовпи або хаотичні нагромадження брил та валунів. На теренах об'єкту, експлуатується кілька джерел мінеральних вод різних типів, які мають лікувальні властивості.

Крутизна схилів Дністра (як правобережних, так і лівобережних) дуже мінлива: круті скелясті ділянки (стілки) змінюються розлогіми терасовими схилами, що створює надзвичайно мальовничі краєвиди, багаті на геологічні, орографічні та ландшафтні пам'ятки. Вихід на поверхню крутих південних схилів тепломістких вапнякових субстратів Придністров'я обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових або, навіть, до середземноморських, що сприяє розвитку рекреації.

Наявні на території Подільських Товтр неповторні природні комплекси та унікальні рукотворні об'єкти створили виняткові умови для розвитку туризму не тільки оздоровчого, але й пізнавального. На території парку перебуває під охороною 101 об'єкт природно-заповідного фонду (ПЗФ), серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності. Також є 19 археологічних пам'яток, понад 300 — історико-архітектурних пам'яток (зокрема, в м. Кам'янці-Подільському — понад 200 об'єктів, що робить його неповторною туристичною перлиною краю) [4, с. 67].

Об'єкти ПЗФ України, що входять до складу території НПП "Подільські Товтри" зібрані в табл. 1.

Таблиця 1. Структура природно-заповідного фонду

№ п/п	Заказники загальнодержавного значення		№ п/п	Пам'ятки природи місцевого значення	
1.	Велика і Мала Бугаїха	ландшафтний	37.	Айлант високий	ботанічна
2.	Іванковецький	ландшафтний	38.	Алея горіха грецького	ботанічна
3.	Івахновецький	ландшафтний	39.	Біогрупа	ботанічна
4.	Кармелюкова гора	ландшафтний	40.	Біогрупа екзотичних дерев	ботанічна
5.	Князпільський	ландшафтний	41.	Біота західна	ботанічна
6.	Сокіл	ландшафтний	42.	Біота східна	ботанічна
7.	Совий яр	ландшафтний	43.	Біота східна (ф. Пірамідальна)	ботанічна
8.	Циківський	ландшафтний	44.	Бундук канадський	ботанічна
9.	Довжоцький	ботанічний	45.	Букові дерева	ботанічна
10.	Карабчівський	ботанічний	46.	Бук європейський	ботанічна
11.	Нижні Патринці	ботанічний	47.	Бук червонолистий	ботанічна
12.	Панівецька дача	ботанічний	48.	Гінкго дволопатева	ботанічна
13.	Сатанівський	ботанічний	49.	Горіх чорний	ботанічна
14.	Товтра Вербецька	ботанічний	50.	Деренівка	ботанічна
15.	Чапля	ботанічний	51.	Дуб звичайний	ботанічна
Заказники місцевого значення			52.	Дубовий ліс	ботанічна
16.	Староушицький	ландшафтний	53.	Дуб скельний	ботанічна
17.	Буковий ліс	ботанічний	54.	Дуб черешчатий	ботанічна
19.	Івахновецький ліс	ботанічний	55.	Клен гостролистий (ф. Шаровидна)	ботанічна
			56.	Катальпа	ботанічна
			57.	Катальпа японська	ботанічна
			58.	Клен сріблястий	ботанічна
			59.	Липа войлочна	ботанічна
			60.	Липа європейська	ботанічна
			61.	Липа європейська (ф. Розсіченолиста)	ботанічна
			62.	Липа кримська	ботанічна
			63.	Сквер	ботанічна
			64.	Сосна чорна	ботанічна
26.	Сорочинські Товтри	ботанічний	65.	Софора японська	ботанічна
			66.	Тис ягідний	ботанічна
			67.	Туя західна	ботанічна
			68.	Тюльпанове дерево	ботанічна
			69.	Явір	ботанічна
			70.	Ялина колюча	ботанічна
			71.	Ялина колюча (ф. Колумбіка)	ботанічна
			72.	Ялина колюча (ф. Сиза)	ботанічна
			73.	Ялівець Віргінський	ботанічна
			74.	Ясен звичайний (ф. Плакучий)	ботанічна
27.	Товтри Садова та Деренова	ботанічний	75.	Циківська дубина	ботанічна
28.	Три горби	ботанічний	76.	Голова велетня	геологічна
29.	Устянський	ботанічний	77.	Гора-останець «Бабин писок»	геологічна
30.	Черчецька Товтра	ботанічний	78.	Гора «Першак»	геологічна
31.	Брідок	ентомологічний	79.	Залучанська печера	геологічна
32.	Павлові криниці	ентомологічний	80.	Печера в тортонських відкладах	геологічна
Пам'ятки природи загальнодержавного значення			81.	Печера «Малишка-Киянка»	геологічна
33.	Китайгородське відслонення	геологічна	82.	Скала «Соколов камінь»	геологічна
			83.	Розріз баговицької свити	геологічна
			84.	Розріз верхів рихтівської свити	геологічна
			85.	Розріз верхньої частини канилівської серії	геологічна
			86.	Розріз гринчуківської підсвіти	геологічна
			87.	Розріз гораївської свити	геологічна
			88.	Розріз канилівської свити	геологічна
			89.	Розріз нагорнянської свити	геологічна
			90.	Розріз скальської серії	геологічна
			91.	Розріз субочської свити верхнього ордовика	геологічна
34.	Печера Атлантида	геологічна	92.	Розріз тернавської свити	геологічна
			93.	Розріз цвиклівської свити	геологічна
			94.	Природне джерело	гідрологічна
			95.	Врублівецький ліс	комплексна
			Заповідні урочища		
			96.	Жабинецька дача	
			Ботанічні сади загальнодержавного значення		
			97.	Кам'янець-Подільський ботанічний сад	
			Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення		
			98.	Сатанівська перлина	
36.	Товтра Самовита	геологічна	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення		
			99.	Голосківський	
			100.	Кам'янець-Подільський	
			101.	Чемеровецький	

Джерело: сформовано на основі [6].

ВИСНОВКИ

Таким чином, багатство та унікальність природно-рекреаційних ресурсів в Хмельницькій обл. створює передумови для розвитку рекреаційного господарства, економіки за рахунок їх ефективного використання, дає підстави сподіватися, що на території Хмельниччини рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного відновлення, глибокого національного самоусвідомлення, екологічної освіти і виховання рекреантів, тому рекреаційна сфера повинна бути визнана в області як одна з пріоритетних.

Література:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. 395 с.

2. Геренчук К. И. Природа Хмельницької області. Львов: Вища школа, 1980. 152 с.

3. Журба І. Є. Економіко-географічні засади раціонального природокористування в регіоні (на прикладі Хмельницької області): автореф. дис. к. геогр. наук: 11.00.02. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Л., 2002. — 17 с.

4. Заставецький Б. І., Заставецька О. В., Дітчук І. А. Географія Хмельницької області. Тернопіль: орендне п-во "Тернопільська обласна друкарня", 1995. 96 с.

5. Любіцева О. О., Панкова О. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. К.: "Альтерпрес", 2007. 369 с.

6. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.)]. Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. 192 с.

References:

1. Beydyk, O. O. (2001), *Rekreatsiyno-turystski resursy Ukrainy: metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannia* [Recreational-touristic resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], Kyiv university, Kyiv, Ukraine.

2. Gerenchuk, K. I. (1980), *Pryroda Khmel'nytskoyi oblasti* [Nature of Khmelnytska region], Vyscha shkola, Lviv, Ukraine.

3. Zhurba, I. Y. (2002), "Economical and geographical basis of rational nature using (on Khmelnytska region example)", *Abstract of Ph.D. dis-*

sertation, Geography, Ivan Franco Lviv national university, Lviv, Ukraine.

4. Zastavetsky. B. I., Zastavetska. O. V. and Ditchuk. I. L. (1995), *Heohrafiya Khmel'nytskoyi oblasti* [Geography of Khmelnytska region], Ternopil regional press, Ternopil, Ukraine.

5. Lyubitseva, O. O. (2007), *Turystychni resursy Ukrainy* [Touristic resources of Ukraine], Alterpress, Kyiv, Ukraine.

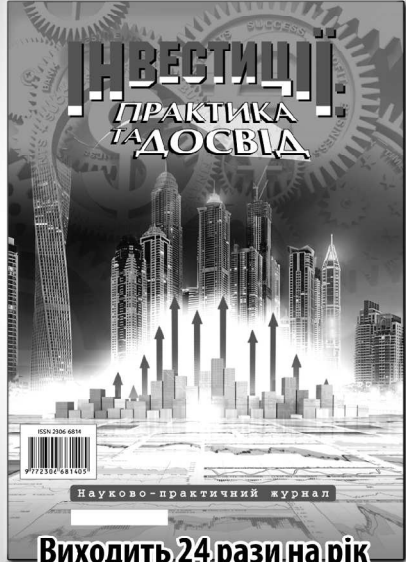
6. Kopylov, S. A. and Bajenova, S. E. (2015), *Khmel'nychyna turystychna: istoryko-kul'turni, pryrodno-geohrafichni ta ekonomichni aspekty rozvytku* [Touristic Khmelnytsyna: historical and cultural, natural and geographical aspects of development], Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 502/504:334.72(477)

О. М. Таран-Лала,
д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7045-5129>
І. В. Решетник,
магістрант кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6595-1294>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.54

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Taran-Lala,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University
I. Reshetnik,
Master's student of the Department of Entrepreneurship and Law,
Poltava State Agrarian University

ENVIRONMENTALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP IN THE SPHERE OF PRODUCTION

Стаття присвячена висвітленню та обґрунтуванню досліджень щодо екологізації підприємництва в Україні. Визначено основні екологічні проблеми які виникли з початком розвитку індустріалізації та охарактеризовано їх вплив на життя українського суспільства. Проаналізовано та графічно відображено процес депопуляції в Україні за останні роки та визначено його наслідки. Розглянуто основні проблеми забруднення території України внаслідок російської агресії та процесів життєдіяльності різних підприємств. Доведено необхідність змін в сфері екології з урахуванням вимог Європейського союзу та поступовою зміною відношення державної влади до проблем які впливають на здоров'я та життя суспільства. В процесі вивчення питання екологізації та проблем у цій сфері було розроблено рекомендації для пришвидшення впровадження нової екологічної політики у сфері підприємництва.

The article is devoted to the coverage and substantiation of research on the environmentalization of entrepreneurship in Ukraine. The issue of environmentalization of entrepreneurship should be covered as widely as possible in order to improve public awareness of this issue in order to change attitudes towards the environment.

The main environmental problems that arose with the beginning of the development of industrialization are identified and their impact on the life of Ukrainian society is characterized. That is why a theoretical and practical analysis of the above-mentioned problems is necessary, which will comprehensively reflect the state of environmentalization of entrepreneurship in Ukraine.

The process of depopulation in Ukraine in recent years is analyzed and graphically displayed, and its consequences are determined. It has been proven that the death rate exceeds the birth rate, which is the depopulation of the Ukrainian population. A low birth rate leads to an increase in the elderly population and a decrease in the working population.

The main problems of pollution of the territory of Ukraine as a result of Russian aggression and life processes of various enterprises are considered. Thus, according to the rating of The Environmental Performance Index, which is updated on average every 2 years, Ukraine currently ranks 52 second in terms of environmental friendliness.

The need for changes in the field of ecology, taking into account the requirements of the European Union and a gradual change in the attitude of the state authorities to problems that affect the health and life of society, has been proven. For a comprehensive approach in the field of changing the attitude to the greening of industrial production, first of all, it is necessary to implement a number of measures, as well as to strengthen the motivation system for enterprises that fulfill all obligations to the state in the field of ecology.

In the process of studying the issue of greening and problems in this area, recommendations were developed to speed up the implementation of a new environmental policy in the field of entrepreneurship. Under the condition of transformation towards the greening of entrepreneurship, Ukraine may be able to present itself on the international arena as an ecological and agrarian country.

Ключові слова: екологізація, підприємництво, екологічна політика, екологічна катастрофа, перспективи розвитку України.

Key words: environmentalization, entrepreneurship, environmental policy, environmental disaster, prospects of development of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні вплив людини своєю діяльністю на навколишнє середовище набув деструктивного характеру. Відносини між суспільством та природою стають все більше токсичними і зараз населення України повинно змінити своє ставлення до цієї проблеми, так як через пришвидшення руйнування екосистем внаслідок війни в нашій державі та через країну агресора — РФ, українці майже перетнули точку не повернення.

Економіка України з самого початку формувалась без урахування впливу на екологію. Більшість підприємств є промисловими та пов'язані з видобутком копалин, переробкою сировини та нераціональним користуванням земельними ресурсами. З цього виходить, що людина в своїй діяльності бере та нічого не дає у свою чергу. Така поведінка спричиняє екологічну кризу яка впливає на суспільство як частину екосистеми. Наслідками цього є генетичні зміни в людському організмі, що впливають на тривалість та якість життя.

Нині питання відновлення екології та покращення навколишнього середовища стає життєво необхідним у контексті існування людства як виду. Останніми десятиріччями потреба в вирішенні важливих проблем екологізації стало критичним для всього світу тому, що не можна виокремлювати певні країни — природі все одно на кордони, вона є цільною системою. Для гармонізації цих стосунків треба зрозуміти, що саме раціональне природокористування, збереження навколишнього середовища, відновлення початкового виду природи та адаптація людини до цих умов можуть стати революцією в людській свідомості.

Таким чином, питання екологізації повинно бути висвітлено як можна ширше задля покращення поінформованості суспільства у цьому питанні для того щоб змінити відношення до навколишнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Екологізація має науковий напрям не так давно. Німецький біолог Ернст Геккель з 60-х рр. ХХ ст. визначив екологію як науку про відношення організму до навколишнього зовнішнього світу, який розглядався як сукупність умов існування в широкому розумінні [1]. Через руйнівну антропогенну діяльність, роботи цього науковця стали відомі широкому колу людей, що спричинило революцію в сфері поведінки з відходами в цивілізованих країнах та популяризацію екологічного образу існування.

Проблеми екологізації підприємництва в Україні є предметом численних досліджень. Теоретичні та практичні питання екологізації досліджувались в публікаціях та наукових працях багатьох вітчизняних авторів [1-13 та ін.]. Проте, існуючі дослідження в даній сфері не розкривають у повній мірі особливості екологізації підприємництва, а саме перспективи її розвитку в Україні. Саме тому необхідний теоретичний та практичний аналіз вищезазначених проблем, що комплексно відобразить стан екологізації підприємництва в Україні, що і обумовило актуальність даного дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою дослідження є ґрунтовне дослідження проблем екологізації в Україні та визначення перспектив розвитку країни у цьому напрямі як частини цивілізованого суспільства у сучасних умовах.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для повноцінного існування суспільству життєво необхідно проживати у екологічно чистих місцях. Однак з революцією науки та техніки змінилась парадигма людської свідомості, а саме безвідповідальне відношення до

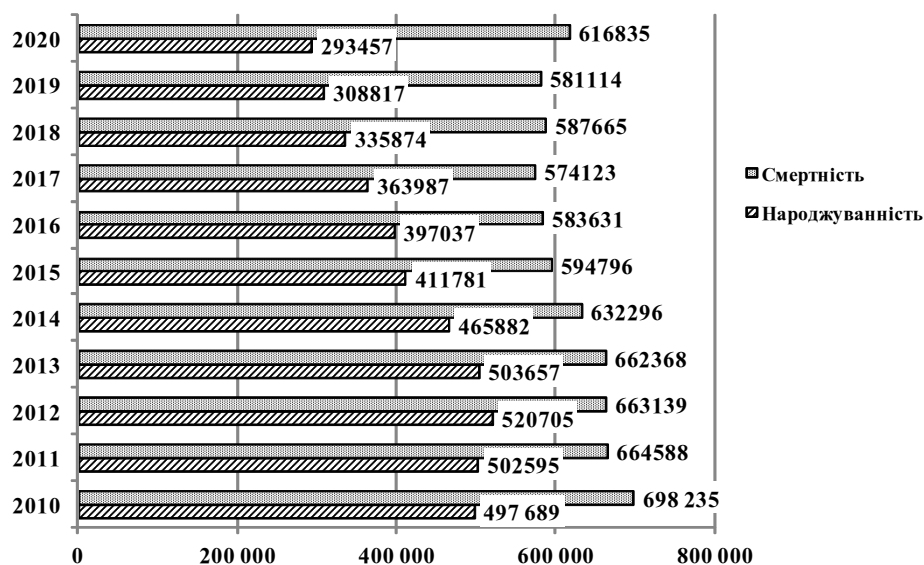

Рис. 1. Статистика народжуваності і смертності за період 2010–2020 рр.

Джерело: [2].

природи спричинило екологічну кризу. На даний момент у містах важко знайти місце якого б не торкнулась "рука" людини. Нас оточують машини, виробництва та величезна кількість людей після яких залишаються тонни сміття.

Одним із індикаторів погіршення екології в Україні є статистика народжуваності та смертності за останні роки (рис. 1).

Як показано на рис. 1 смертність перевищує народжуваність, що являється депопуляцією українського населення. Низька народжуваність призводить до збільшення частини похилого населення та зменшення працездатного. Внаслідок процесу депопуляції економіка нашої країни може не витримати та почнеться процес стагнації.

Багато українських науковців піднімали тему проблем екологізації в Україні та ними було видано величезна кількість наукових робіт на які б мало звернути увагу суспільство, більшість цих робіт є в загальному доступі. Але через недосвідченість та безвідповідальність більшої частини населення нашої країни — проблеми тільки стають більше.

Однак якщо нашому суспільству не цікава екологічна ситуація в своїй країні, науковці з більш цивілізованих країн аналізують дані з усього світу для загальної статистики та перетворюють на рейтинг. Рейтинг самих екологічно чистих країн кожен рік складається Центром екологічної політики і права при Йельському Університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy). Екологічна ефективність досліджується через вимірювання досягнень країни за станом екології та управління природними ресурсами на основі 22 показників у 10 категоріях, які висвіт-

Таблиця 1. Рейтинг України за період 2016–2022 рр.

Рік	2016	2018	2020	2022
Рейтинг	44 місце	109 місце	60 місце	52 місце
Індекс екологізації	79,69	52,87	49,5	49,60

Джерело: [3].

люють різні аспекти стану навколишнього середовища та життєздатності її екологічних систем, протидії зміні клімату, стану здоров'я населення, ступінь навантаження економічної діяльності на навколишнє середовище та ефективність державної політики у галузі екології [3].

За рейтингом The Environmental Performance Index який оновлюється в середньому кожні 2 роки, Україна на сьогодні займає 52 друге місце за рівнем екологічності (табл. 1).

Проаналізувавши дані табл. 1 можна зробити висновок, що різкі стрибки у рейтингу висвітлюють одну з великих проблем в нашій країні, а саме відсутність стабільної ситуації по відношенню до екології.

Рушійною силою економіки кожної країни є галузеві та міжгалузеві комплекси, підприємства, організації тощо. Їх вплив на екологію можна оцінити шкодою яку вони встигли нанести. Процеси різних виробництв впливають на навколишнє середовище і є невід'ємним фактором антропогенного впливу на наше існування. Не можна обвинувачувати лише підприємців в тому, що вони шкодять екології і в наслідок чого забруднюється все більше територій. Але через їх діяльність та бажанням зберегти свої прибутки шляхом економії на сировині яка, наприклад, не розкладається, в Україні за 2021 р. утворилось понад 51 млн м³ побутових відходів, або понад 10 млн тонн, які заховують

на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис. га [4].

Виходячи з цього можна зробити висновок, що, так як в нашій країні популяризація з раціональним поводженням з відходами відсутня, у підприємців не залишається іншого виходу як нехтувати законами які регулюють екологізацію на своїх підприємствах. Так, екологізацією своїх підприємств можуть займатися лише великі виробництва, які можуть собі дозволити витрати на покращення екологізації проте сам процес оптимізації в сфері поводження з відходами є досить вибірковим. Таким чином, можна зрозуміти що систематизованого підходу на сьогоднішній час немає.

Отже, для розвитку нашої країни та інтеграції в більш цивілізоване суспільство потрібно зрозуміти, що для цього треба переосмислити політику держави та зробити висновки, що основою екологічної та економічної безпеки України є саме екологізація підприємств по всій країні. Нажаль цей процес не може бути швидким через відсутність готовності не тільки підприємцям змінювати певні процеси у своєму бізнесі але й у нашому суспільстві

На законодавчому рівні до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить вирішення питань поводження з побутовими відходами, встановлення тарифів на послугу з поводження з побутовими відходами, організація роздільного збирання корисних компонентів цих відходів [4]. Нажаль, результатом такого рішення недобросовісним підприємцям стало простіше ігнорувати закони які регулюють стан навколишнього середовища. Можливість "домовитись" з органами місцевого самоврядування спростила процес оплати штрафів, якщо вони є, або ж платити набагато менше ніж збитки які вони завдали природі. Треба звернути увагу суспільства на те, що не всі збитки можна оцінити в грошовому еквіваленті. Наприклад зловживання людьми не відновлюваними ресурсами в своїх цілях призводить до порушення цілісної екосистеми.

Ще однією проблемою екологізації підприємництва в Україні є недостатнє фінансування, через яке рішення про зміну підходу у сфері поводження з побутовими відходами сповільнюється.

На сьогодні в Україні майже не використовуються сучасні методи та технології для переробки або ж утилізації відходів, які, наприклад, в європейських країнах уже працюють більше ніж 10 років та показали себе з найкращого боку в сфері "зеленої енергії". Повністю жодне підприємство неспроможне обходитись без відходів, та-

ким чином, потрібно вжити певні дії які можуть мінімізувати виробничі відходи та якщо є можливість, принести суспільству користь.

Рішення глобальних екологічних проблем можна прискорити за допомогою законодавства, тому що суспільство повільно адаптується до таких масштабних змін і для спокійного звитання нам необхідно мати певний стимул та мотивацію. Для збереження та очищення ґрунту, повітря та води приймати рішення потрібно вже зараз. У свою чергу використання у всіх сферах очисних споруд на виробництвах будь-якого типу без винятків перешкоджатиме або спершу просто зменшить попадання отруйних речовин у ґрунт, воду чи повітря. Також для зменшення кількості сміття, будівництво сміттєпереробних заводів вирішило б проблему сміттєвих полігонів як для підприємців, так і для звичайних людей.

Однією з ключових проблем є невизначений статус закону про відкритість бізнесу у сфері охорони навколишнього середовища. До того ж найближчим часом не можна екологізувати підприємства, які до цього не готові через недостатність коштів. До того ж, деякі можливості будуть обмежені через російську агресію такі як: логістика, економічна стабільність та безпека.

У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються в нашій країні, а саме війна з РФ, та прискореного процесу прийняття України до Євросоюзу проблема екологізації всіх процесів, що відбуваються в країні стала критичною. Однією з умов прийняття України у європейське суспільство стало покращення екологічного стану нашої країни. Нажаль, приймати зараз рішення неможливо через те, що війна продовжується, але підрахувати шкоду завдану РФ нашій екології через військові дії можна вже зараз.

Наслідки дій РФ що спричинили екологічну катастрофу на території України, це: вплив на ландшафт та оселища; втрата біорізноманіття та загроза червонокнижним видам; пожежі в екосистемах через бойові дії; хімічне забруднення від обстрілів і ракет; забруднення моря та ґрунтів нафтопродуктами; наслідки від пожеж на промислових об'єктах; забруднення стічними водами великих водних ресурсів. Наслідками війни є значні внески у зміни клімату, а це, у свою чергу, зачіпає весь світ який активно бореться з цим процесом багато років.

Відновлення екосистем буде потребувати значних фінансових вкладень яких може не бути через відбудову України. Для нашої країни зараз важлива як соціально-екологічна активність, так і увага нашої держави до фіксації всіх дій РФ та у подальшому компенсація агресора могла б зменшити тиск на національну

Рис. 2. Ієрархія управління відходами запропонована Європейським Союзом

Джерело: [4].

економіку. Експерти з "Екодія: Центр екологічних ініціатив" вважають, що після закінчення війни важливо включити відновлення та захист екосистем у план відновлення України, а також відбудову населених пунктів з акцентом на природні рішення для боротьби зі зміною клімату та адаптації до неї [5].

Отже, для комплексного підходу в сфері зміни відношення до екологізації промислових виробництв, в першу чергу, необхідно посилити контроль за впливом підприємств на навколишнє середовище шляхом модернізації статистичної звітності, створення спеціальної комісії контролю екологічного стану яка буде визначати нанесену шкоду природному середовищу, розробку системи штрафів за невиконанням своїх обов'язків керівників, посилити систему мотивації для підприємств які виконують всі зобов'язання перед державою в сфері екології.

Європейським Союзом була розроблена система управління відходами яка може допомогти людям в усіх сферах зрозуміти що треба робити зі своїми відходами (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що покращення екологічного стану України дасть змогу покращити рівень життя населення та його тривалість. Активні та рішучі дії нашої держави покажуть наскільки важливо

підтримувати своє суспільство у важкі для нього часи. Потенціал нашої країни неосяжний, а тому завдяки синхронізації зі стандартами Євросоюзу у сфері екологізації підприємництва в Україні можна досягти рівня тих країн, які завдяки дбайливому відношенню до навколишнього середовища визнані у всьому світі в сфері екологізації.

Таким чином, за умови трансформації у бік екологізації підприємництва, Україна може мати змогу презентувати себе на міжнародній арені як екологічна та аграрна країна. Так, завдяки покращенню своєї репутації можна привабити туристів із більш цивілізованих країн які забезпечать обіг валюти та покращення економічної ситуації в країні у майбутньому.

Література:

1. Васюкова Г.Т. Екологія: підручник. Київ: Кондор, 2009. 524 с.
2. Смертність в Україні. URL: <https://opendatabot.ua> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Рейтинг країн за екологічним станом. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology> (дата звернення: 17.09.2022).
4. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні. URL: <https://www.min-region.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2021-rik/> (дата звернення: 15.09.2022).

5. Екологічна катастрофа через війну в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html> (дата звернення: 21.09.2022).

6. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. Київ: Либідь. 1995. 368 с.

7. Гандзюра В.П., Гандзюра Л.О. Екобезпека в Національній системі стійкості. Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри: Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 132—142.

8. Голиков А.П., Дейнека О.Г. Регіональна економіка та природокористування: навчальний підручник. URL: https://www.researchgate.net/publication/277030341_Regionalna_ekonomika_ta_prirodokoristuvanna (дата звернення 25.09.2022 р.).

9. Гулик Т.В., Гулик В.А., Сандул О.В. Планування та розробка системи екологічного менеджменту на підприємстві. Науковий вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова. Серія "Економіка". 2019. Вип. 4 (77), С. 104—111.

10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 21.09.2022 р.).

11. Савченко О.Ф. Еколого-економічна безпека стану навколишнього середовища в Україні. Економіка та держава. 2014. № 7. С. 14—18.

12. Сагайдак Ю.А. Екологічний менеджмент: нові можливості діяльності українських підприємств. Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 2 (14). 2015. С. 134—143.

13. Устав ВОЗ. URL: <https://www.who.int/ru/about/governance/constitution> (дата звернення 21.09.2022 р.).

References:

1. Vasyukova, H.T. (2009), *Ekolohiya: pidruchnyk* [Ecology: a textbook], Kondor, Kyiv, Ukraine.

2. opendatabot.ua (2022), "Mortality in Ukraine", available at: <https://opendatabot.ua> (Accessed 15 September 2022).

3. Yale Center for Environmental Law and Policy (2022), "Rating of countries according to ecological condition", available at: <https://no-news.co/directory/lists/countries/ecology> (Accessed 17 September 2022).

4. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine (2022), "State of the field

of household waste management in Ukraine", available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2021-rik/> (Accessed 15 September 2022).

5. Faria, D. (2022), "Ecological catastrophe due to the war in Ukraine", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html> (Accessed 21 September 2022).

6. Bilyavs'kyi, H.O., Padun, M.M. and Furduy, R.S. (1995), *Osnovy zahal'noyi ekolohiyi* [Basics of general ecology], Lybid', Kyiv, Ukraine.

7. Handzyura, V.P. and Handzyura, L.O. (2020), "Eco-safety in the National System of Sustainability", *Stratehiya rozvytku derzhavy v umovakh novitnikh vyklykiv mizhnarodnomu poriadku: politychnyy, pravovyy, ekonomichnyy, humanitarnyy, ekolohichnyy vymiry: Zbirnyk tez dopovidey Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi*, [The strategy of state development in the conditions of the latest challenges to the international order: political, legal, economic, humanitarian, ecological dimensions: Collection of abstracts of reports of the International Scientific and Practical Conference], Vydavnytstvo TNPU im. V. Hnatyuka, Ternopil', Ukraine, pp. 132—142.

8. Holikov, A.P. and Deyneka, O.H. (2009), *Rehional'na ekonomika ta pryrodokorystuvannya* [Regional economy and nature management], available at: https://www.researchgate.net/publication/277030341_Regionalna_ekonomika_ta_prirodokoristuvanna (Accessed 25 September 2022).

9. Hulyk, T.V., Hulyk, V.A. and Sandul, O.V. (2019), "Planning and development of the environmental management system at the enterprise", *Naukovyy visnyk ONU imeni I.I. Mechnikova. Seriya "Ekonomika"*, vol. 4 (77), pp. 104—111.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On environmental protection: Law of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed 21 September 2022).

11. Savchenko, O.F. (2014), "Ecological and economic safety of the environment in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 14—18.

12. Sahaydak, Yu.A. (2015), "Environmental management: new opportunities for Ukrainian enterprises", *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*, vol. 2 (14), pp. 134—143.

13. WHO (2022), "Constitution", available at: <https://www.who.int/ru/about/governance/constitution> (Accessed 21 September 2022).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2022 р.

УДК 657.1

I. Maksymenko,
Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor, Department
of Accounting and Taxation National University "Zaporizhzhye Polytechnic"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2362-6183>
Yu. Mishchenko,
Master 6th year of the Department of Accounting and Taxation
National University "Zaporizhzhye Polytechnic"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1506-0933>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.60

FEATURES OF ACCOUNTING FOR TRAVEL COSTS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

І. Я. Максименко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"
Ю. О. Міщенко,
магістрант кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ВІДРЯДЖЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

The article proves that a business trip is considered to be a trip of an employee by the order of the head of the enterprise for a certain period to another populated place to carry out an official assignment outside the place of his permanent work (if there are documents confirming the connection of the business trip with the main activity of the enterprise).

It was determined that the documents confirming the connection of the business trip with the main activity of the enterprise are: the invitation of the receiving party whose activity coincides with the activity of the enterprise that sends on the business trip; concluded agreement or contract; other documents that establish or certify the desire to establish civil legal relations; documents certifying the seconded person's participation in negotiations, conferences or symposia, other events held on a topic that coincides with the activities of the company seconding the employee.

It has been established that the company seconding the employee provides him with funds for current expenses during the business trip (advance). The advance is transferred to the employee's current account, on which operations can be carried out using payment cards, or the account of the company sending the employee on business trips, on which operations can be carried out using corporate payment cards.

It was determined that "daily expenses" mean expenses for business trips, which are not documented, for food and financing other personal needs of the seconded employee.

It was established that sending an employee on a business trip is carried out by the head of the enterprise and issued by an order.

It was established that the amount of the advance is determined by the employer independently, taking into account daily wages, costs for travel and rental of living space by the seconded employee. After returning from a business trip, the employee must submit a Report on the use of funds issued for the business trip or for the report, and hand over the amount of unspent funds to the company's cash register (transfer to his bank account).

It is established that if the unused sums of the advance for a business trip are not returned on time, liability is provided for both the offending employee and his employer.

В статті доведено, що службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника підприємства на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи (за наявності документів, що підтверджують зв'язок службового відрядження з основною діяльністю підприємства).

Визначено, що документами, що підтверджують зв'язок відрядження з основною діяльністю підприємства, є: запрошення сторони, що приймає і діяльність якої збігається з діяльністю підприємства, що направляє у відрядження; укладений договір чи контракт; інші документи, які встановлюють або засвідчують бажання встановити цивільно-правові відносини; документи, що засвідчують участь відрядженої особи в переговорах, конференціях або симпозиумах, інших заходах, які проводяться за тематикою, що збігається з діяльністю підприємства, яке відряджає працівника.

Встановлено, що підприємство, що відряджає працівника, забезпечує його коштами для здійснення поточних витрат під час службового відрядження (авансом). Аванс перераховується на поточний рахунок працівника, операції за яким можуть здійснюватися з використанням платіжних карток, або рахунок підприємства, що направляє працівника у відрядження, операції за яким можуть здійснюватися з використанням корпоративних платіжних карток.

Визначено, що під "добовими витратами" розуміють витрати на відрядження, які не підтверджені документально, на харчування та фінансування інших власних потреб відрядженого працівника.

Констатовано, що направлення працівника у відрядження здійснюється керівником підприємства та оформляється наказом.

Констатовано, що суму авансу роботодавець визначає самостійно з урахуванням добових, витрат на оплату проїзду і найм житлового приміщення відрядженим працівником. Після повернення з відрядження працівник повинен подати Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт, і здати до каси підприємства (перерахувати на його банківський рахунок) суму невитрачених грошових коштів.

Встановлено, якщо невикористані суми авансу на відрядження вчасно повернуті не будуть — передбачена відповідальність як для працівника-порушника, так і для його роботодавця.

Key words: advance, business trip, daily expenses, salary, main activity of the enterprise.

Ключові слова: аванс, відрядження, добові витрати, заробітна плата, основна діяльність підприємства.

FORMULATION OF THE QUESTION

During the implementation of economic activity, there is a need for enterprises to send employees on business trips both within Ukraine and abroad, to improve the level of qualification and training of personnel; for the purpose of carrying out official assignments and finding foreign partners to expand their activities; for negotiations and purchase of various goods, etc. That is why the issue of business trips of employees within Ukraine and abroad remains relevant, taking into account all legal norms.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The works of such scientists as S.F. Golov, V.M. Kostyuchenko, Yu.G. Kozak, F.F. Butynets, L.L. Horetska, V.I. Yefimenko, L.I. Lukyanenko, S.V. Kocherga, K.A. Pylypenko, M.R. Luchko, I.D. Benko, T.N. Malkova. However, changes in the legislation require further study of the mentioned issues.

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the organization of accounting for business trips within Ukraine and abroad in the management of the company's activities.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

A business trip is an employee's trip by order of the head of the enterprise for a certain period to another populated place to carry out an official assignment outside the place of his permanent work (if there are documents confirming the connection of the business trip with the main activity of the enterprise). Documents confirming the connection of such a business trip with the main activity of the enterprise are: (Fig. 1).

Deadlines for sending on a business trip in the general case (clause 1 of chapter II and clause 1 of chapter III of Instruction No. 59):

— for business trips within Ukraine — 30 calendar days;

— for business trips abroad — 60 calendar days.

The enterprise sending the employee provides him with funds for current expenses during the business trip (advance). The advance is transferred to the employee's current account, on which operations can be carried out using payment cards, or the account of the company sending the employee on business trips, on which operations can be carried out using corporate payment cards.

The employee is reimbursed (if there is documentary proof of payment) commission expenses incurred in connection with a business trip in the case of currency exchange, the amount of commission fees for services provided by the bank, related to the use of payment cards and cash (taking into account the peculiarities of the system of financial settlements in the state business trip), in particular, expenses related to the transfer of an advance to the employee's current account are reimbursed; return of funds from the employee's account to the appropriate account of the enterprise; by transferring funds by electronic means — in non-cash form; carrying out non-cash settlements in a currency other than the currency of the payment card account; receiving cash using a payment card; by converting cash foreign currency into the national currency of the state of the business trip; by receiving a statement from the issuing bank of the payment card.

"Daily expenses" mean expenses for business trips that are not documented, for food and

financing other personal needs of the seconded employee.

The non-taxable amount of per diems is specified in paragraph 170.9.1 of the Tax code of Ukraine and is for business trips in Ukraine — no more than 0.1 of the minimum salary established by law on January 1 of the tax (reporting) year, calculated for each calendar day of such a business trip (in 2022 — UAH 650).

After the end of the business trip, the employee is obliged to:

— to report on the amount and directions of use of funds issued for business trips. For this, he fills out and submits a Report on the use of funds issued for a business trip or for a report.

It must be accompanied by original documents confirming the amount of expenses incurred in connection with the business trip;

— to return the amount of excess funds spent on a business trip (if available).

Legislation sets clear deadlines for submitting the Report. They are established by paragraphs 170.9.2 and 170.9.3 of the Tax code of Ukraine and depend on the form of providing funds for business trips in cash or in non-cash form (Table 1).

Instruction No. 291 provides for sub-account 372 for the accounting of settlements with accountable persons, which also includes employees on secondment.

The debit of this subaccount in correspondence with the credit of the cash and documents accounting subaccounts (301, 311, 313, and 331) reflect:

— amounts issued to employees for reporting;
— the amount of compensation to employees of their own funds used in the business trip.

By credit, subaccount 372 is shown:

— sums of funds spent by accountable persons, issued for business trips,

— in correspondence with accounts of cost accounting and commodity values, as well as value-added tax;

— amounts not used by the seconded employee and returned by him — in correspondence with the sub-accounts of accounting for cash and documents.

Subaccount 372 is active-passive, and therefore its balance can be both credit and debit. At the

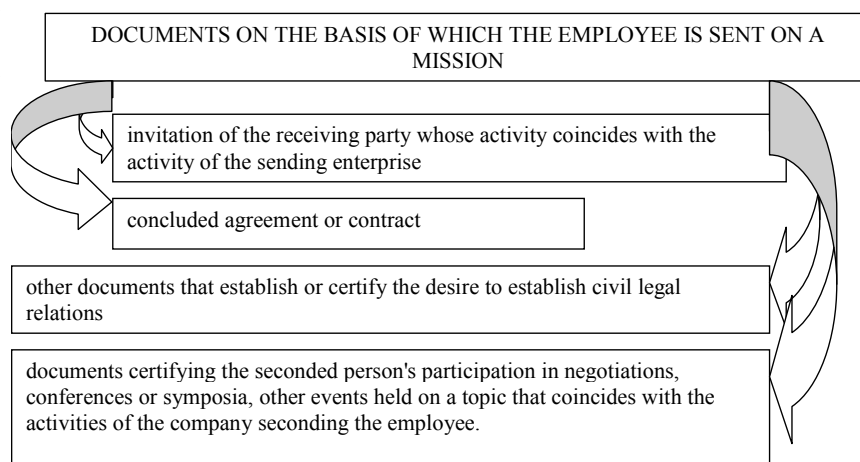

Fig. 1. Documents confirming the connection of the business trip with the main activity of the enterprise

Table 1. Deadlines for submitting the Report

The purpose of issuing an advance	Advance payment form	
	in cash	in non-cash form for use with corporate payment cards and payment documents
		payments were made in cash, withdrawn using payment cards
		settlements were made in cashless form
To cover travel expenses	Until the end of the 5th banking day following the day on which the employee ends the business trip	By the end of the 3rd banking day after the end of the business trip
To solve production (economic) issues on a business trip		No later than 10 banking days after the end of the business trip (up to 20 banking days)

same time, the debit balance indicates the existence of indebtedness of employees to the enterprise for the amounts of funds issued for the report, and the credit balance indicates the existence of indebtedness of the enterprise to accountable persons.

In the financial statements, the debit and credit indicators are displayed in detail: the debit balance is part of current assets, the credit balance is part of current liabilities.

Depending on the purpose of the business trip, defined by the head of the enterprise in the relevant order, and the unit in which the seconded employee works, the sums of funds spent by accountable persons are reflected in the following accounting accounts (Table 2).

Expenses are reflected in the accounting on the date of approval by the head of the enterprise of the Report on the use of funds issued for a business trip or for a report.

CONCLUSION

As a result of the research, the peculiarities of the organization of accounting for business trips in Ukraine and abroad were highlighted. Sending an employee on a business trip is carried out by the head of the enterprise and issued by

an order. The amount of the advance is determined by the employer independently, taking into account daily allowances, expenses for travel and rental of living space for the seconded employee. After returning from a business trip, the employee must submit a Report on the use of funds issued for the business trip or for the report, and hand over the amount of unspent funds to the company's cash register (transfer to his bank account). If the unused amounts of the travel advance are not returned on time, both the offending employee and his employer are liable. In order to avoid fines and to avoid mistakes when keeping records of business trips, it is advisable to follow all legal norms.

Table 2. Display of travel expenses on accounting accounts

№	Correspondence of accounts	Debit	Credit
1	Expenses for a business trip are reflected in the case of purchasing commodity values and transferring them to the company's warehouse after returning from a business trip	20	372
2	The expenses for the travel of production workers, which are directly related to the production of products (works, services), are reflected	23	
3	Expenses for the travel of shop staff for the purpose of organizing production and managing shops, divisions, crews and other divisions of the main and auxiliary production are reflected	91	
4	Expenses for the business trip of administrative and managerial and other general economic personnel for the purpose of managing the enterprise and its maintenance are reflected	92	372
5	Expenses for the business trip of employees of the sales department are reflected, if the purpose of their trip is related to the sale of products (goods, works, services)	93	
6	Expenses for the business trip of other personnel of the enterprise, which do not fall under any of the categories listed above, are shown	94	
7	Expenses incurred in connection with the canceled business trip are reflected	91	
8	Additional expenses incurred in connection with the extension of the business trip are reflected	23, 91, 92, 93, 94	
9	The tax credit from value-added tax paid as part of the cost of accommodation, travel to and from the place of business trip, as well as the cost of goods purchased on a business trip is reflected	641/VAT	

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed: 12.11.2022).

2. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 268—275.

3. Maksymenko, I.Ya. and Pytyliak H.P. (2019), "Features of the organization of work with cash at the enterprise", *Zbior artykulow naukowych recenzowanych*, vol. 21, pp.33—36, available at: <http://конференция.com.ua/pages/view/1289> (accessed: 12.11.2022).

4. Maksymenko, I. Ya. (2013), "Internal audit: improving the efficiency and profitability of the enterprise", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 1, pp. 294—296.

5. Maksymenko, I.Ya. and Fisun, Y. O. (2018), "Features of taxation and structure of the social package how to instrument material motivation payments to workers", *Molody Vchenyi*, vol. 10 (62), pp. 350—353, available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/83.pdf> (accessed: 12.11.2022).

6. Maksymenko, I.Ya. (2017), "Features of the organization of accounting of payments in the process of management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5806> (accessed: 12.11.2022).

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 12.11.2022).

2. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing. 2017. P. 268—275.

3. Максименко І. Я., Питиляк Г. П. Особливості організації роботи з готівкою на підприємстві. *Zbior artykulow naukowych recenzowanych*. 2019. № 21. С. 33—36. URL: <http://конференция.com.ua/pages/view/1289> (дата звернення: 12.11.2022).

4. Максименко І. Я. Внутрішній аудит: підвищення ефективності роботи та забезпечення прибутковості підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 294—296.

5. Максименко І. Я., Філатова О. І. Особливості оподаткування та структура соціального пакету як інструмента матеріальної мотивації виплат працівникам. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 350—353. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/83.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).

6. Максименко І. Я. Особливості організації обліку розрахунків за заробітною платою в процесі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5806> (дата звернення: 12.11.2022). *Стаття надійшла до редакції 27.11.2022 р.*

УДК 338.20.02

А. В. Ревкова,

аспірант кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії"

Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2622-5681>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.64

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

A. Revkova,

Postgraduate of the Department of Administrative Management and Alternative Sources of Energy,

Vinnitsia National Agrarian University, Vinnitsia

THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS ON THE ACTIVITIES OF FARMS

У статті висвітлено актуальні проблеми, сучасні тенденції розвитку земельних відносин та вплив на діяльність фермерських господарств. Виявлено, що в умовах інтеграції України у ринки Європейського Союзу головною проблемою в державному регулюванні земельних відносин є необхідність цілеспрямованої діяльності органів державної влади в організації раціонального використання, охорони та відтворення земель, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки, дотримання наряду розвитку фермерських господарств. Визначені основні аспекти з удосконалення регулювання земельних відносин. Розглянуто досвід Європейських країн у реалізації механізмів купівлі-продажу, оренди та консолідації земель сільськогосподарського призначення, який свідчить, що якісні зміни в земельних відносинах будуть мати результат у разі, реалізації ефективного державного регулювання на основі виправлення вже зроблених помилок у минулому та застосування розроблених і обґрунтованих пропозицій.

The article highlights current issues, current trends in land relations and the impact on the activities of farms. It should be noted that an important point in the effective use of agricultural land is the state regulation of land relations, which requires purposeful management of this process. It is revealed that in the conditions of Ukraine's integration into the European Union markets the main problem in state regulation of land relations is the need for purposeful activity of public authorities in organizing rational use, protection and reproduction of lands, food and environmental safety, compliance with farm development. The application of the mechanism of rural development on the basis of proper land use, protection and reproduction of natural resources by creating appropriate conditions for agricultural activities by small and medium-sized farms will allow to introduce institutional changes to improve the structure of land relations. The main aspects of improving the regulation of land relations are identified. In Ukraine, it is necessary to develop a national model of public administration and regulation of land relations, which would take into account the historical, social, economic, legal and political features of the country's development, using modern foreign experience. The experience of European countries in the implementation of mechanisms for the sale, lease and consolidation of agricultural land is considered, which shows that qualitative changes in land relations will result in the implementation of effective government regulation based on correcting past mistakes and applying developed and justified proposals. It is substantiated that the improvement of land relations on the model of developed countries will to some extent allow to reorient domestic agriculture to the path of improving rural development. Measures of the state regulatory policy in the field of land relations should take into account stimulating the development of farms, reducing the level of concentration and monopolization of the land lease market by large-

scale agricultural enterprises. Under favorable conditions for the gradual introduction and development of the land market, farms will: reduce market monopolization; there will be healthy competition; employment will increase; develop the infrastructure of the region.

Ключові слова: земельні відносини, ринок землі, землекористування, купівля-продаж, оренда, консолідація земель, фермерські господарства.

Key words: land relations, land market, land use, purchase and sale, lease, land consolidation, farms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земельні відносини в Україні відбувається з явними проблемами, які у більшості виникають унаслідок невідповідності інституційного забезпечення змін вимогам часу. Регуляторна політика держави недостатньо сприяє зміцненню фермерських господарств. Однак вже тривалий час відбувається нарощення сільськогосподарського виробництва Агро холдинговими компаніями. З кожним роком зростає соціальна напруга на селі, погіршуються умови проживання у сільській місцевості, відсутність розвитку інфраструктури, з залученням нових технологій зменшується зайнятість місцевого населення, погіршується стан навколишнього середовища та інше. Необхідність впровадження механізмів регулювання земельних відносин набуває все більшого значення. При розробці пропозицій щодо удосконалення земельних відносин в Україні варто звернутися до успішного досвіду розвинених країн, де пріоритетом регуляторної політики держав є забезпечення сільського розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми теорії, методології та практики розвитку земельних відносин знайшли широке відображення у наукових працях вітчизняних й зарубіжних вчених. Комплексу питань щодо теоретичного обґрунтування розвитку земельних відносин присвячені праці В. Дієсперова [12], Г. Дудича [13], П. Панченко [14], А. Пронько [8]; методичні засади ефективності використання земель та їх оцінки розробляють В. Месель-Веселяк [15], М. Федоров [16]; зарубіжний досвід трансформації земельних відносин є предметом вивчення, М. Зось-Кіора [17], О. Кірейцевої [18] та інших. Наукові розробки вчених мають важливе теоретичне та практичне значення в умовах процесу трансформації земельних відносин.

Постановка завдання полягає у висвітленні актуальних проблем земельних відносин в Україні, пошуку можливостей удосконалення державної регуляторної політики на основі аналізу зарубіжного досвіду оренди, купівлі-продажу та консолідації земель як інструментів сільського розвитку, встановлення пріоритетних напрямків земельних відносин в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета, яка була поставлена на початку проведення земельної реформи не була досягнута. Її суть полягала у "формуванні ринкових земельних відносин, котрі забезпечили б подальший ефективний перерозподіл земельних ресурсів на основі ринкової саморегуляції" [1]. Економічні перетворення, що відбулися в світі, значною мірою обумовили важливість і значення управління земельними ресурсами та землекористуванням, оскільки земля, окрім її традиційних властивостей, стала об'єктом правовідносин та нерухомості. Сьогодні питання земельних відносин контролюється органами місцевого самоврядування тільки в межах населених пунктів, це лише близько 4% території України, а 96% — земельні ресурси в розпорядженні виконавчих органів влади. [10] Слід зазначити, що важливим моментом ефективного використання сільськогосподарських земель є державне регулювання земельних відносин, що потребує цілеспрямованого управління цим процесом.

Враховуючи те, що виробництво сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах залежить від змін на зовнішніх ринках, потреби яких у продовольстві поступово зростатимуть, очевидно, що необхідність у нарощенні виробництва в подальшому збільшуватиметься. В умовах інтеграції України у ринки Європейського Союзу головною проблемою в

державному регулюванні земельних відносин є необхідність цілеспрямованої діяльності органів державної влади в організації раціонального використання, охорони та відтворення земель, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки, дотримання наряду розвитку фермерських господарств. Результатом розвитку процесів корпоратизації сільського господарства стало поширення негативних тенденцій у землекористуванні: вирощування монокультур, нераціональне внесення мінеральних добрив, виснаження земельних ресурсів. [2].

Застосування механізму забезпечення сільського розвитку на основі належного землекористування, охорони та відтворення природних ресурсів за рахунок створення належних умов для ведення сільськогосподарської діяльності малими та середніми фермерськими господарствами дасть змогу впровадити інституційні зміни для вдосконалення структури земельних відносин. В Україні необхідно розробити національну модель державного управління і регулювання земельних відносин, у якій враховувалися б історичні, соціальні, економічні, правові та політичні особливості розвитку країни, використовуючи сучасний зарубіжний досвід. У Концепції державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 р. зазначені основні проблеми володіння, користування і розпорядження землею, а саме: незавершеність процесів реформування економічних та правових відносин власності; недосконалість системи державного управління у сфері використання і охорони земель; недосконалість автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру; відсутність механізму економічного стимулювання використання і охорони земель [5]. На сьогоднішній час дані проблеми є актуальними, оскільки в Україні не були створені належні умови для розвитку фермерських господарств. Таким чином ключовими аспектами з удосконалення регулювання земельних відносин є: вирішення сучасних проблем, що виникли внаслідок недосконалості інституту приватної власності на землю; розробка та впровадження інструментів для розвитку фермерських господарств.

На початку земельної реформи метою інституційних змін було формування інституту приватної власності і, як наслідок, формування умов для забезпечення конкурентного середовища в аграрному секторі економіки. Але на практиці при передачі земельних і май-

нових паїв селянам такі перетворення зіткнулися із низкою перешкод. Після розформування колективних господарств селянам не було проведено виділення сільськогосподарських земель в натурі. Не було чітко прописаних нормативно-правових заходів щодо закріплення і реалізації права власності на землю. В наслідок, чого утворилась велика кількість номінальних власників сільськогосподарських земель. Виділення земельних паїв здійснювалося в умовах повної відсутності інформації і не контролюваності процесу. При оформленні земельних паїв переважна більшість селян зіштовхнулася із проблемами документального оформлення земельних часток та виділення їх в натурі. Відбувалося затягування процесу оформлення земельних паїв, зловживання та неналежне виконання обов'язків посадовими особами органів виконавчої влади. Велика частина невиділених в натурі земельних паїв продовжує використовуватись аграрними підприємствами не маючи законодавчих підстав. Власники таких земель не можуть вільно й ефективно розпоряджатися своєю власністю. Але і для інших власників земельних паїв через відсутності прозорого ринку оренди земель існують певні складнощі у зміні орендаря.

Створення власного сільськогосподарського виробництва потребує значних капіталовкладень, що неможливо без належної державної підтримки. Розпаювання сільськогосподарських земель серед населення в кінцевому результаті призвело до концентрації землекористування Агро холдингами. Управління і регулювання земельних відносин повинні бути спрямованими на задоволення державних і суспільних потреб, забезпечення продовольчої безпеки країни, дотримання вимог використання земель за цільовим призначенням, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель, захист навколишнього середовища. Належні механізми управління земельними відносинами створюють сталий розвиток сільського господарства та сприяють формуванню конкурентоспроможної економіки країни. При формуванні механізму регулювання земельних відносин необхідно використовувати вже існуючий світовий досвід із урахуванням особливостей сільського господарства України. Як показує зарубіжний та вітчизняний досвід, механізм оренди є ефективним стимулюючим чинником, що забезпечує стабільний прибуток орендодавцю та спонукає орендаря підвищувати ефективність використання землі. Форма оплати за користування

земельними ділянками може бути будь-якою, головне, щоб вона відповідала принципу соціальної справедливості, під якою розуміємо своєчасність розрахунків після отримання продукції, узгодженість цін конкретних товаровиробників із відповідними ринковими цінами на сільськогосподарську продукцію і розрахунків як таких взагалі, оскільки в деяких випадках їх майже не існує [8].

Досвід країн ЄС свідчить, що якісні зміни в земельних відносинах будуть мати результат у разі, реалізації ефективного державного регулювання на основі виправлення уже зроблених помилок у минулому та застосування розроблених і обгрунтованих пропозицій. Регуляторна політика європейських країн відрізняється умовами надання земельних ділянок в оренду, порядком придбання і продажу земельних ділянок, розміром і формою орендної плати за землю, державною підтримкою малого та середнього фермерського господарства, дозвільною системою тощо. У багатьох європейських країнах тривалий час функціонують ринки земель сільськогосподарського призначення із чітко прописаними законодавчо-правовими нормами, серед яких особливу увагу приділено обмеженню концентрації значної кількості земель в одних руках. Наприклад, у Австрії, Данії, Німеччині, придбання сільськогосподарських земель відбувається на дозвільній основі. Дозволи надаються органами влади при наявності обгрунтування цільового використання земельної ділянки та засвідчення професійної аграрної спеціальності потенційного землевласника. У Данії для того щоб придбати земельну ділянку, фермер ще й повинен проживати у цій місцевості не менше восьми років. Дозвільна система спрямована на недопущення надмірної концентрації земель, купівлі із метою перепродажу, нецільового використання, порушення екологічних вимог використання земельних ресурсів, порушення аграрної структури тощо. У Франції встановлюються обмеження в розмірі на придбання земельних ділянок. Для більших ділянок необхідно отримувати адміністративний дозвіл [6].

У Болгарії, Словаччині та Чехії діє обмеження на нецільове використання сільськогосподарських земель протягом перших п'яти років, тобто вільно розпоряджатися придбаною землею можливо лише після закінчення обмежувального періоду. У багатьох країнах продаж сільськогосподарських земель для нецільового використання взагалі забороняється [7]. У разі отримання земельної ділянки в оренду у деяких країнах, так само як і при

купівлі, від орендарів вимагається здійснювати заходи із збереження та покращення стану природних ресурсів та навколишнього середовища. Громадяни, які ведуть сільське господарство, зобов'язані постійно проживати на території здійснення господарської діяльності. Однією з особливостей земельних відносин у світі є розвиток оренди земель і підтримка орендарів. Оренда земель сільськогосподарськими виробниками має свої переваги порівняно із придбанням землі у власність. Наприклад, коли виникає ситуація, в якій виробнику стає невигідно обробляти наявні площі угідь, існує можливість без зайвих затрат зменшити їх розміри. У світі ринки купівлі-продажу та оренди земель є інструментами реалізації аграрної політики, які спрямовані на дотримання конкуренції та належне використання земельних ресурсів. З метою запобігання надмірної концентрації земель у Данії, Франції, Німеччині, застосовуються відповідні регуляторні заходи щодо оренди земель. Наприклад, в Данії, з метою недопущення формування землекористувань за типом латифундій, прийнятий закон в якому встановлюється верхня межа земель у використанні — 150 га власних і орендованих сільськогосподарських угідь. Тільки в окремих випадках фермери мають можливість розширювати площу земель, що пов'язано із особливістю ведення господарської діяльності. З метою оптимізації землекористування і створення єдиних масивів в межах доступної інфраструктури, на законодавчому рівні передбачено оптимальне розміщення земельних ділянок і відстань між ними. У Німеччині максимальний розмір землекористування обмежується 400—500 га сільськогосподарських угідь. В Іспанії державою встановлені верхні межі площ зрощуваних земель у використанні до 50 га або 1 тис. га пасовищ [8].

В Україні на ринку оренди земель крупні аграрні підприємства займають монополію, що унеможливає оренду земель для малих та середніх фермерських господарств. Ситуацію, що склалася, можна вважати великим прорахунком державної політики. Відсутність відповідних регуляторних актів, недосконалість адміністративних та ринкових важелів регулювання ринку, загострюють низку проблем на селі, пов'язаних зі зростанням безробіття населення, низькою орендною платою на землю, руйнуванням сільської інфраструктури, погіршенням екологічних вимог щодо землекористування, погіршенням стану ґрунтів тощо. Кращий спосіб розв'язати проблему монополізації ринку в Україні — припи-

нити підтримку "особливих" організаційних форм і механізмів. Це повинно бути підкріплене, конкурентною політикою з використанням засобів контролю й управління за злиттями компаній, щоб запобігти створенню підприємницьких організацій, які загрожують конкуренції, а також спостереженням за вже існуючими потужними групами (моніторинг, статистичний облік), щоб не допустити уникнення ними обмежувальних методів, переглянути низу обмежувальних заходів із недопущення монополізму. Аграрна політика держави у сфері конкурентних відносин має бути спрямована на недопущення монополізації ринку оренди земель і ринку сільгосппродукції та втрати конкуренції на них і на створення рівних економічних умов для розвитку підприємств різних розмірів й організаційно-правових форм.

Недостатня державна підтримка фермерських господарств та особистих селянських господарств протягом чверті століття призвела до формування поляризованої структури в АПК: з одного боку корпоративний сектор — великі і надвеликі агро структури, а з другого боку — особисті фермерські господарства, які приблизно порівну ділять виробництво сільгосппродукції. Але перший сектор, де працює лише 20% економічно активного сільського населення, задовольняє потреби експорту та великих вітчизняних супермаркетів, а другий — споживчий та локальні ринки. При цьому господарювання експортоорієнтованих агрохолдингів призвело до руйнування агроібоценозу, деградації ґрунтів, стрімкого зниження добробуту сільського населення, занепаду сільських територій, зникнення майже 700 сіл з мапи України. Головною проблемою сільського господарства в Україні є тривале погіршення умов проживання у сільській місцевості. Життя на селі стає все менш привабливим, чисельність населення проживаючих в селі швидко зменшується, зацікавлених у веденні сільськогосподарської діяльності, зменшується, відбувається зміна вікової структури на селі внаслідок старіння населення, поширюються процеси міграції людей у пошуках кращих умов для проживання, відбувається трудова міграція економічно активного населення з сільської місцевості. Однією з причин такого стану речей можна назвати ускладнення ведення фермерства.

Продовження міграції економічно активного населення, яке могло б займатися фермерством на селі, старіння сільського насе-

лення, погіршення умов проживання призводять до стрімкої деградації сіл та їх зникнення із мапи України. У зв'язку із збільшенням великих землекористувачів постає проблема ефективного використання сільськогосподарських угідь. Руйнівні процеси триватимуть до того часу, поки не буде розроблено і реалізовано ефективних державних програм сільського розвитку. Програми повинні сприяти створенню нових місць прикладання праці, покращенню інфраструктури, відтворенню природних ресурсів за рахунок створення належних умов для ведення сільськогосподарської діяльності малими та середніми фермерами. Інструментом для виходу із ситуації, що склалася, може бути консолідація сільськогосподарських земель на основі адаптації успішних світових практик до українських умов.

Серед науковців немає єдиної думки щодо того, чи надвеликі агро формування краще впливають на розвиток сільського господарства, ніж малі фермерства. Прибічники великотоварного аграрного виробництва, як такого, що забезпечує покращення експортного потенціалу країни, забезпечення цінової стабільності, модернізацію матеріально-технічної бази тощо, наголошують на пріоритетності розвитку крупних агро формувань, тоді як інші трактують мале фермерство як таке, що здатне вирішити соціально-економічні проблеми, зокрема забезпечити створення робочих місць для селян і сприяти їх добробуту, адже сільськогосподарське виробництво є основним джерелом доходів для сільського населення.

Вітчизняний досвід діяльності крупних агро формувань свідчить, що у сільському господарстві внаслідок інституційних пасток концентрація агровиробництва не завжди призводить до зростання прибутковості. На відміну від великих товаровиробників, дрібне сільськогосподарське виробництво у вигляді об'єднаних сільськогосподарських громад і фермерських господарств виконує низку інших важливих функцій. Саме тому при формуванні регуляторної державної політики, доцільно сприяти розвитку фермерських господарств сімейного типу так, як це відбувається в країнах Європейського Союзу, де за допомогою добре відпрацьованих механізмів створюються всі умови для ефективної діяльності фермерів. Одним із головних таких механізмів є консолідація земельноділь.

Варто зазначити, що останні декілька років перспектива застосування механізму консолі-

лідації земель є досить актуальним питанням у наукових колах і вищих органах державної влади. Механізм полягає у перерозподілі земельних ділянок таким чином, щоб можна було оптимізувати їх використання з урахуванням низки зовнішніх чинників. Тобто консолідація передбачає усунення фрагментації земельних ділянок із максимальним наближенням до місць проживання, доріг, інфраструктури, ринків збуту сільськогосподарської продукції. В європейських країнах цей механізм поступово вийшов далеко за межі аграрного розвитку і впливає не лише на економічні аспекти господарювання. У 1960 р. Німеччина проводила програми відновлення, стабілізації і розвитку несприятливих сільських територій, що стримувало урбанізацію і сприяло заселенню сільських територій. Поряд із консолідацією земель здійснювалися заходи, спрямовані на створення сільської інфраструктури, будівництво доріг, захист навколишнього середовища. У Центральній Європі консолідація використовувалася як потужний інструмент сільського розвитку для покращення інфраструктури, захисту навколишнього середовища, впровадження різноманітних рекреаційних проєктів. Консолідація далеко виходить за межі сільськогосподарського виробництва. Даний механізм чітко прописаний у низці таких законодавчих актів різних країн: "Акт сільського розвитку" у Нідерландах, "Акт консолідації земель" у Німеччині, "Акт формування нерухомості" у Фінляндії [10] та ін.

У сучасному законодавстві ЄС зазначені деякі аспекти підтримки розвитку сільських територій, зокрема консолідації земель. Наприклад, у постанові (ЄС) № 1305/2013 європейського парламенту і ради від 17 грудня 2013 р. щодо підтримки розвитку сільських територій (EAFARD) та скасуванні постанови ради (ЕК) № 1698/2005 у статті 17, частині (с) зазначається: інвестиції у матеріальні та/або нематеріальні активи стосуються інфраструктури, пов'язаної з розвитком, модернізацією або адаптацією сільського і лісового господарства, включаючи доступ до ферм і лісових земель, консолідацію земель, постачання і збереження енергії та води. Тобто надається підтримка у вигляді інвестицій для приведення діяльності у відповідність зі стандартами ЄС, що сприяє реалізації заходів сільського розвитку. В якості інструменту сільського розвитку консолідація земель чинить суттєвий вплив на трьох рівнях: мікрорівні (низовому), мезорівні (регіональному) і макрорівні (державному) [11].

На мікрорівні у сільському господарстві країн Європи, консолідація дає змогу поєднати розрізнені земельні ділянки і таким чином сприяти більш ефективному сільськогосподарському виробництву за рахунок економії витрат на пересування між ділянками, їх обробіток, економії часу тощо. На мезорівні позитивний вплив від консолідації земель проявляється у покращенні навколишнього середовища та інфраструктури, створенні додаткової сільськогосподарської діяльності. Існують випадки, коли проєкти з консолідації реалізуються урядом з метою збереження природних ресурсів, тобто коли певну частину земель необхідно вивести з обігу. Також проєкти консолідації реалізуються при здійсненні програм регіонального або державного значення (встановлення іригаційних і дренажних систем, прокладання доріг тощо). Ще в деяких випадках консолідація може бути інструментом реалізації стратегії відновлення сіл і покращення умов проживання і умов праці. Проєкти реалізуються у разі необхідності зосередження людей навколо нових поселень, створених місць прикладання праці. Вплив консолідації на макрорівні проявляється в покращенні загальних сільськогосподарських показників, поліпшенні навколишнього середовища, зміцненні контактів і взаємовідносин між учасниками проєктів консолідації. У ЄС усі країни єдині в розумінні мети, з якою здійснюється консолідація земель, проте організаційні підходи відрізняються. Наприклад, у Норвегії діє агентство (земельний суд), якому надано широке коло повноважень в операціях із правами на землю, здійснення консолідації земель, вирішення спірних питань щодо меж земельних ділянок, виведення ділянок з користування тощо. Німеччина і Нідерланди здійснюють консолідацію земель відповідно до загальних планів з реорганізації сільськогосподарських земель, вдосконалення інфраструктури, відновлення сіл, управління природними ресурсами і захисту навколишнього середовища. Спеціалізоване агентство визначає функції, які можуть виконувати місцеві органи влади тієї чи іншої країни. Данія здійснює консолідацію лише сільськогосподарських земель і земель, відведених під ліси. Як правило, на основі добровільної участі за допомогою агентства, що змінює і ліквідує дороги та здійснює захист навколишнього середовища [12].

Відповідно до поставлених цілей, потреб сільських громад, соціально-економічного ста-

новища, наявних земельних ресурсів на окремій території, стану навколишнього середовища проекти консолідації завжди відрізняються. Проте головна мета полягає в отриманні належних результатів, перевірених досвідом у різних країнах, а саме стимулювання дрібно-товарного сільськогосподарського виробництва. Обов'язковим пунктом у проектах консолідації земель є покращення родючості ґрунтів. Це такі заходи, як вирівнювання ділянок, застосування належних практик землекористування, відновлення іригаційних і дренажних систем відповідно до потреб землевласників. Таким чином, уряди європейських країн за допомогою консолідації земель створюють належні умови для 181 ведення сільськогосподарської діяльності водночас із вирішенням широкого кола соціально-економічних проблем.

ВИСНОВКИ

У країнах Європейського союзу регуляторна політика побудована таким чином, щоб безпосередньо селяни, які бажають здійснювати фермерську діяльність, мають надійну державну підтримку. Така практика дала змогу країнам ЄС виробляти продовольство із високою часткою доданої вартості і вивести сільське господарство на високий рівень самозабезпечення. Відтак, особливу роль у нормалізації ситуації в Україні може відігравати оптимізація сільськогосподарського виробництва, з урахуванням досвіду країн ЄС, де пріоритети сталого сільського розвитку мають першочергове значення. Удосконалення земельних відносин за зразком розвинених країн певною мірою дасть змогу переорієнтувати вітчизняне сільське господарство на шлях покращення сільського розвитку. Заходи державної регуляторної політики у галузі земельних відносин повинні враховувати стимулювання розвитку фермерських господарств, зменшення рівня концентрації та монополізації ринку оренди землі великоземельними аграрними підприємствами. Держава повинна створити усі необхідні умови, щоб основою сільськогосподарського виробництва за деякий час стали фермерські господарства, а саме:

- обмеження щодо кількості землі у власності;
- умови для кредитування, які сприятимуть становленню малих та середніх фермерських господарств;
- особливості оподаткування.

За сприятливих умов поступового розвитку ринку землі, фермерські господарства: зменшать монополізацію ринку; з'явиться здорова конкуренція; збільшиться зайнятість населення.

Література:

1. Дієсперов В. С. Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни. Економіка АПК. 2010. № 9. С. 102—109.
2. Концептуальні засади соціально-екологічного розвитку сільських територій / за наук. ред. Я.В. Остафійчука. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 48 с.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2014 № 806-р "Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року" URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
4. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. Дзеркало тижня. 2014. № 35. URL: http://gazeta.dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemiformalizaciyi_.html. (дата звернення 29.10.2021)
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року" URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80>
6. Серова Е.В. Аграрная экономика: учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. М.: ГУ ВШЭ, 1999. — 480 с.
7. Альошкіна Л.П. Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин: можливості застосування в Україні. Інноваційна економіка. 2012. № 3. С. 291—294.
8. Пронько Л.М., Колесник Т.В. Ефективність використання власності в сільськогосподарських підприємствах. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 6. С. 52—59.
9. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Сімейне фермерство: куди заганяють його законотворці? Агробізнес сьогодні. 2014. № 22. С. 36—39.
10. Мазур К.В., Костюк В.І. Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації. Молодий вчений. 2018. № 4 (56). С. 806—809.
11. Opportunities to mainstream land consolidation in rural development programmes of the European Union. FAO. 2008. URL: <http://www.fao.org/3/a-i0091e.pdf>. (дата звернення 18.11.2021).

12. Operations manual for land consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe. FAO. 2004. URL: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/ai142e/ai142e00.pdf>. (дата звернення 15.11.2021).

13. Дудич Г. М. Застосування у сільському господарстві України зарубіжного досвіду удосконалення земельних відносин. Аграрна економіка. 2014. № 1—2. С. 101—107.

14. Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України: підручник. 2-ге вид, випр. і доп. К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. — 342 с.

15. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Нові методичні підходи щодо удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 22.

16. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: доповідь. Економіка АПК. 2009. № 3. С. 4—18.

17. Зось-Кіор М. В. Економічні трансформації земельних відносин в Україні та за кордоном. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Серія: Економіка. Умань. 2012. Вип. 80. Ч. 2: Економіка. С. 175—182.

18. Кірейцева О. В. Регулювання земельного ринку Франції. Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. К: ВЦ НУБІП України, 2011. № 163/3, С. 288—295.

References:

1. Diiesperov, V.S. (2010), "Land as the main natural resource of rural areas and the country", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 102—109.

2. Ostafijchuk, Ya.V. (2014), *Kontseptual'ni zasady sotsial'no-ekolohichnoho rozvytku sil's'kykh terytorij* [Conceptual principles of socio-ecological development of rural areas], DU IEPSSR NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On the approval of the Strategy for the Development of the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine for the period until 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 29.10.2021).

4. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2014), "Family farms: problems of formalization", *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 35, available at: <http://gazeta.dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemiformalizaciyi-.html>. (Accessed 29.10.2021).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On the approval of the Concept of the State target program for the development of land relations in Ukraine for the period until

2020", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80> (Accessed 29.10.2021).

6. Serova, E.V. (1999), *Ahrarnaia ekonomika* [Agricultural economy], HU VShE, Moscow, Russia.

7. Al'oshkina, L.P. (2012), "Foreign experience in the development of land relations: possibilities of application in Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 291—294.

8. Pron'ko, L.M. and Kolesnyk, T.V. (2017), "Effective use of property in agricultural enterprises", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 6, pp. 52—59.

9. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2014), "Family farming: where are the lawmakers driving it?", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 22, pp. 36—39.

10. Mazur, K.V. and Kostiuk, V.I. (2018), "Management of land resources in conditions of decentralization", *Molodyj vchenyj*, vol. 4 (56), pp. 806—809.

11. FAO (2008), "Opportunities to mainstream land consolidation in rural development programmes of the European Union", available at: <http://www.fao.org/3/a-i0091e.pdf> (Accessed 18.11.2021).

12. FAO (2004), "Operations manual for land consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe", available at: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/ai142e/ai142e00.pdf> (Accessed 15.11.2021).

13. Dudych, H.M. (2014), "Application of foreign experience in improving land relations in Ukrainian agriculture", *Ahrarna ekonomika*, vol. 1—2, pp. 101-107.

14. Panchenko, P.P. and Shmarchuk, V.A. (2000), *Ahrarna istoriia Ukrainy* [Agrarian history of Ukraine], T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine.

15. Mesel'-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2016), "New methodical approaches to the improvement of normative monetary assessment of agricultural lands", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 22.

16. Fedorov, M.M. (2009), "Transformation of land relations to market conditions: report", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 4—18.

17. Zos'-Kior, M.V. (2012), "Economic transformations of land relations in Ukraine and abroad", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva. Seriia: Ekonomika*, vol. 80, no. 2, pp. 175—182.

18. Kirejtseva, O.V. (2011), "Regulation of the land market of France", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv ta pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 163/3, pp. 288—295. *Стаття надійшла до редакції 15.11.2022 р.*

УДК 338.48

Г. О. Фесенко,

молодший науковий співробітник кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-8573>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.72

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ ЯК ВЕКТОР ВІДРОДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ НА ХЕРСОНЩИНІ

H. Fesenko,

Junior Researcher of the Department of Hotel and Restaurant and Tourism Businesses
and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University

PROMOTION OF PERSPECTIVE TYPES OF TOURISM AS A VECTOR OF THE REVIVAL OF THE TOURISM SECTOR IN THE KHERSON AREA

Статтю присвячено оцінці стану туристичної сфери та пошуку перспективних видів туризму, які зможуть відродити туристичну галузь на Херсонщині. Встановлено, що найбільшого потрясіння індустрія туризму в Україні зазнала після вторгнення РФ на територію України. Так сфера туризму в деяких регіонах припинила повністю своє функціонування, та в більшій мірі стала нести волонтерський характер. Акцентовано, що за час окупації Херсонщини армією РФ значна частина природних територій, туристичної інфраструктури, доріг, об'єктів культурної спадщини зазнала значних руйнувань, адже на території регіону проходили активні бойові дії. Відзначається, що наразі Херсонщина помітно потребує активізації соціально-економічного розвитку, а у післявоєнний період сфера туризму в цьому аспекті може стати одним з найперспективніших напрямків. Проаналізовано, що традиційні види туризму, які були популярними раніше, після закінчення війни ще довгий час будуть недоступними та небезпечними для туристів. Зазначено, що з наявним високим туристичним потенціалом Херсонщина має всі шанси швидко відродити туристичну галузь та стати Південною туристичною столицею України. Запропоновано популяризувати та розвивати такі види туризму як сільський, етнічний та гастрономічний, адже зараз в Україні спостерігається активізація народу до пізнання культури країни та рідного регіону, традицій, обрядів і звичайно національної та місцевої кухні. Акцентовано, що розвиток таких сфер туризму не потребує залучення значної кількості інвестицій і при цьому вони можуть в короткий час забезпечити прибутковість.

The article is devoted to the evaluation of the state of the tourism sector and the search for perspective types of tourism that will be able to revive the tourism industry in the Kherson area. It was found that the biggest shock of the tourism industry in Ukraine experienced after the Russian Federation invasion of the territory of Ukraine. The sector of tourism in some regions has completely ceased its operation, and has become more of a volunteer character. Recently, the emphasis on the occupation of Kherson region by the army of the Russian Federation, a significant part of the natural territories, tourist infrastructure, roads, objects of cultural heritage suffered significant destruction, because there were active hostilities in its territory. It is noted that the Kherson region clearly needs to intensify socio-economic development, and the sector of tourism in this aspect can become one of the most promising areas. Tourism, recreation, health — is what is necessary for everyone regardless of age and status. It is thanks to the development of the tourism industry of Kherson region has all chances to take the first places in the ranking of the regions of Ukraine. It analyses that traditional types of tourism, which were popular before, after the end of the war for a long time will be inaccessible and dangerous for tourists. It was noted that with a high tourist potential Kherson region has all the chances to quickly revive the tourist industry and become the Southern tourist capital of Ukraine. However, after the occupation by Russian troops of the Kherson region, most of the coastline was mined and forests burned as a result of the fighting. To eliminate all factors that will hinder the recovery of sea tourism, will take a long time, but Kherson has a high potential for the development of new forms of tourism, which will be able to bring the region to the state and international market of tourist services.

It is proposed to popularize and develop such types of tourism as rural, ethnic and gastronomic, because now in Ukraine there is an increase in the people's knowledge of the culture of the country and their native region, traditions, rites and national and local cuisine. Kherson region is known in Ukraine, Oleshkovsky forest, and the region, which has the largest in Europe sandy desert, and the region, which washes two seas — Black and Azov. The development of tourism, such as rural, ethnic and gastronomic tourism, doesn't require significant investment and can generate profitable returns in the short term. While rural and ethnic tourism was embodied in the area before the war, gastronomic tourism was just beginning to function in the area, and was mostly an integral part of other types of tourism. Which is why the introduction and popularization of such types of tourism can be the basis of the revival of the tourism industry in Kherson area, and in the future and in its dynamic development.

Ключові слова: туризм, туристична сфера, Херсонська область, сільський туризм, етно-туризм, гастрономічний туризм.

Key words: tourism, tourism sector, Kherson area, rural tourism, ethno-tourism, gastro tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна володіє унікальними природними ресурсами та самобутньою культурою народу, має величезний потенціал для розвитку туризму на міжнародному та регіональному ринках. Проте останнім часом в Україні, де туристична сфера і так вважається молодого галуззю спостерігаються негативні зміни, спричинені багатьма факторами. Найбільшого потрясіння індустрія туризму в Україні, як і будь-яка інша галузь економіки зазнала після вторгнення РФ на територію України. Так сфера туризму в деяких регіонах припинила повністю своє функціонування, та в більшій мірі стала нести волонтерський характер. Херсонська область, яка є однією з найперспективніших туристичних регіонів країни 8 місяців перебувала під окупацією РФ. Весь цей час на Херсонщині сфера туризму не те, що не розвивалася, а взагалі не функціонувала. 11 листопада 2022 року Збройними силами України було деокуповано Херсон та правобережну частину Херсонщини. За цей час регіон зазнав великих потрясінь, адже на його території проходили активні бойові дії. Багато туристичної інфраструктури зруйновано вщент, але з наявним високим туристичним потенціалом Херсонщина має всі шанси швидко відродити туристичну галузь та стати Південною туристичною столицею України. Тому пошук пріоритетних видів туризму, які б змогли розкрити потенціал Херсонщини та відродити туристичну галузь в майбутньому є актуальним питанням сьогодення, яке потребує уваги зі сторони регіональних та державних органів влади.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка потенціалу розвитку туризму в Херсонській області в післявоєнний час та обґрунтування шляхів його удосконалення за допомогою популяризації нових видів туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам розвитку туристичної галузі присвячено роботи багатьох українських та зарубіжних дослідників, серед яких Якимчук Т.В. Вольвач І.Ю. [3], Я. Данило, Гурина М., Грановська В.Г., та інші. В своїх наукових працях Бойко В.О. [6], розкрила перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Дослідженням впливу військових дій на галузь туризму в Україні та проблемам розвитку сфери туризму в умовах воєнного стану та подальшого поствоєнного відновлення займалися Калугіна А. [1], Носирев О., Деділова Т., Токар І. [4], Дворська І. [10]. Проте питання відродження туристичної сфери на деокупованих територіях залишається відкритим та потребує детального вивчення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Туризм — явище, яке міцно увійшло в життя сучасного суспільства. Поряд із такими функціями як оздоровлення, заняття вільного часу, підвищення культурного та освітнього рівня населення туризм грає роль каталізатора розвитку соціально-економічного благополуччя територій. Всесвітня пандемія викликана коронавірусною інфекцією у 2020 році стала першим

серйозним випробуванням для індустрії туризму та гостинності як у всьому Світі, так і в Україні зокрема. В період карантинних обмежень галузь туризму на деякий час припинила своє повноцінне функціонування, особливо це стосувалось міжнародного туризму. Проте з часом адаптувавшись до всіх викликів туризм в Україні почав відновлюватись і вже в 2021 році спостерігалася позитивна динаміка у його розвитку. Але події, які відбулися у 2022 році торкнулися не лише життя кожного українця, але й негативно вплинули на економіку країни та міжнародний ринок туристичних послуг. Найбільшого потрясіння сфера туризму зазнала після вторгнення РФ на територію України. Будь-які військові та політичні загострення становлять серйозну проблему для розвитку туризму. Туризм — міжнародна галузь, яка останнім часом все більше потерпає від терористичних актів і збройних конфліктів [1].

Армія РФ 24 лютого 2022 року перейшла адміністративний кордон Херсонської області з анексованим Кримом та розпочала окупацію регіону. 1 березня Збройні сили України втратили контроль над обласним центром — містом Херсон, а потім впродовж короткого часу російські війська незаконно захопили практично всю територію області. Херсонщина 8 місяців знаходилась в окупації РФ, після звільнення Збройними силами України правобережжя області 11 листопада 2022 року в регіоні одразу почалися проводитися роботи по розмінування територій. Так як на території області велися активні бойові дії багато туристичних об'єктів та інфраструктури було пошкоджено, а подекуди повністю знищено.

Наразі Херсонщина помітно потребує активізації соціально-економічного розвитку, а сфера туризму в післявоєнний період в цьому аспекті може стати одним з найперспективніших напрямків. Адже туризм, відпочинок, оздоровлення — це те, що необхідно кожній людині, незалежно від віку та статусу. Саме завдяки розвитку туристичної галузі у Херсонщині є всі шанси займати перші місця у рейтингу регіонів України. Проте, значна частина природних територій, туристичної інфраструктури, доріг, об'єктів культурної спадщини зазнала значних руйнувань після окупації РФ, а традиційні види туризму, які були популярними раніше після закінчення війни ще довгий час будуть недоступними та небезпечними. Тому під час розроблення стратегії розвитку туризму на Херсонщині вкрай важливо враховувати те, що популярні види туризму які були до війни в Україні після її завершення будуть вже неак-

туальними. З метою якнайшвидшого відтворення туризму необхідно популяризувати та розвивати ті туристичні напрями, які в першу чергу будуть безпечними для туристів, цікавими та які зможуть розкрити туристичний потенціал Херсонщини.

Херсонська область налічує близько 80 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого, національного та міжнародного значення. Національні природні парки такі як: "Азово-Сиваський", "Олешківські піски", "Джарилгацький", "Нижньодніпровський" та "Кам'янська Січ" вже є пізнаваними в Україні, та мають шанси набутти популярності і за її межами після закінчення війни. Із функціонуючих в Україні 4 біосферних заповідників, саме на Херсонщині розташовані 2 з них — Чорноморський та "Асканія-Нова", які входять до складу всесвітньої мережі природних територій, що охороняються ЮНЕСКО. Єдиною областю України, яка омивається двома морями Чорним та Азовським є Херсонщина. Херсонська область володіє унікальними курортно-рекреаційними та унікальними лікувально-оздоровчими можливостями.

Не для кого не секрет, що туризм виявляється у великій різноманітності видів. У Херсонській області передумовами формування та розвитку різних видів туризму є сприятливі кліматичні умови — сухе спекотне літо і м'які зими з рідкісними морозами; наявність великих водних просторів; культурно-історичні ресурси, представлені великою різноманітністю пам'яток історії; мінеральні джерела; сиваські лікувальні грязі і т. д. Перелічені рекреаційні ресурси є основною і при цьому, найбільш дешевою складовою розвитку туризму, що в цілому визначає високу рентабельність цієї галузі. Будівництво та відновлення пошкоджених турбаз, екоселищ, організація "зелених" стоянок дозволить зберегти природні ресурси і поповнити місцеві бюджети.

Збереження та раціональне використання природно-рекреаційного та культурно-історичного потенціалу Херсонщини для підвищення конкурентоспроможності регіону та відродження туризму у післявоєнний час, орієнтоване на три компоненти:

1. Місце знаходження — передбачає вигідне географічне і геополітичне розташування регіону, його транспортну доступність. Херсонська область розташована у басейні нижньої течії р. Дніпро у межах Причорноморської низовини. Омивається Чорним і Азовським морями, Сивашем і Каховським водосховищем. Найбільші ріки області: Дніпро довжиною 178 км,

Інгулець довжиною 180 км. Тут також є 24 малі річки загальною довжиною 547,7 км. На сході регіон межуює із Запорізькою, на північному заході — із Миколаївською, на півночі — із Дніпропетровською областями, на півдні по Сивашу та Перекопському перешийку — з Автономною Республікою Крим [2].

2. Ресурсний потенціал — передбачає наявність унікальних курортних і туристських ресурсів, які не мають світових аналогів за різноманітністю, якістю і обсягом. Херсонська область — це край заповідних територій, де розташовано близько 90 об'єктів природно-заповідного фонду, два з чотирьох біосферних заповідників України — Чорноморський та Асканія-Нова, які входять до всесвітньої мережі природних територій, що охороняються ЮНЕСКО, єдина в Європі пустеля — Олешківські піски — унікальний природний об'єкт, який не має аналогів не тільки в Україні, але й в усій Європі, екологічно чиста дельта Дніпра, цілющі грязі, лікувально-термальні і мінеральні води, унікальні соляні озера, історико-культурні спадщина [3].

3. Торгова марка — передбачає наявність у Херсонській області позитивного іміджу і "розкручених" брендів. Найвідомішим з них виступають бренди — "Чумак", "Білозерські вина", "Таврія", "Вина Князя Трубецького".

Поєднання цих трьох компонентів здатне дати значний синергетичний ефект в подальшому та сприяти динамічному розвитку туристичної галузі на Херсонщині. Проте, сьогодні сфера туризму та курортів потребує значної уваги та підтримки зі сторони державних і регіональних владних структур, залучення інвестицій у розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури області з метою відродження та доведення її стану до вимог міжнародних стандартів, збільшення уваги до розвитку перспективних напрямів внутрішнього, в'їзного, сільського, гастрономічного та етнічного туризму.

Ще у 2020 році багато вчених прогнозувало, що зелений туризм в найближчі роки стане найперспективнішим видом туризму. У зв'язку з коронавірусною пандемією, більшість людей стали обирати відпочинок у сільській місцевості, уникаючи скупчення людей. Війна в 2022 році внесла неабиякі зміни у туристичну сферу України. По-перше виїзний туризм майже перестав функціонувати, так як люди виїжджають закордон не з метою подорожі, а з метою евакуації від війни. По-друге небо в Україні для рейсових літаків закрито через воєнний стан в країні. По-третє туристична сфера з по-

чатку війни стала нести волонтерський характер, адже багато туристичних баз та готелів стали надавати свої послуги безкоштовно для біженців [4]. Не менш важливо, що в Україні незважаючи на військовий стан внутрішній туризм продовжує функціонувати, при цьому на ринку з'являються нові туристичні продукти. Тому вектором відродження туризму на Херсонщині доречно вважати популяризацію таких видів туризму як сільський, гастрономічний та етнічний.

Сільський туризм, відповідно до закону, — один із видів господарської діяльності, в тому числі із залученням майна особистого селянського господарства шляхом надання послуг із тимчасового проживання, харчування, проведення відпочинку (риболовля, катання на конях, купання в басейнах, озерах і річках), практичний показ процесів вирощування та догляду за рослинами, тваринами і бджолами, а також народних промыслів (виготовлення виробів із глини, вишивання, різьблення по дереву, лозоплетіння та ін.), народних обрядів, ознайомлення туристів із побутом та умовами проживання селян у минулому, з особливостями регіону, природним ландшафтом, сільським укладом [5].

Зелений туризм на Херсонщині вже давно почав активно розвиватися. Туристи долають сотні кілометрів, для відпочинку в садибах, базах зеленого відпочинку та кемпінгах, які розташовані в різних районах. На основі проведеного аналізу довоєнного стану розвитку туристичної сфери у Херсонській області сформовано розширений список найцікавіших місць рекомендованих для відвідування (табл. 1).

Сільський зелений туризм в Україні, а отже і на Херсонщині є одним з найперспективніших туристичних напрямів. Його розвиток дає низку переваг, що насамперед орієнтовані на активізацію економічної діяльності в сільській місцевості, відновлення автентичності окремих поселень (їх культури, традицій, звичаїв), позитивно впливає на економічну ситуацію у регіонах, надає усі можливості для популяризації країни за кордоном, а головне — не потребує значних інвестицій. Сільський зелений туризм має незаперечний соціально-економічний зміст, який проявляється у такому: сприянні економічному розвитку регіонів через збільшення місцевих доходів, створення нових робочих місць, розвиток галузей, що орієнтовані на виробництво туристичного продукту; відновленні і зміцненні трудового потенціалу людини, що є головною умовою її продуктивної участі в економічному житті суспільства [6].

Таблиця 1. Об'єкти зеленого туризму на Херсонщині

Місце	Опис	Рекомендовано для відвідування
Бази, комплекси, садиби зеленого туризму	Бази зеленого відпочинку Херсонщини розташовані у сільській місцевості, біля Дніпра, або заток річки, в серці Олешківських лісів, або в мальовничих місцевостях. Бази та комплекси надають різноманітні послуги, для комфортного відпочинку на природі.	- Кемпінг «Козак», зелена садиба «Казка Олешія», «Білі зорі», «Чумацька криниця» та «Чайка», База відпочинку «Збур'ївська кут», Заміський комплекс «Grand Prix», «Savage», Виноробне господарство князя П.М. Трубецкого
Риболовля	Низовина Дніпра включає в себе безліч проток, заливів, котрі розділяють заплавні островки. Риболовля на Дніпрі - це чудова ідея для незабутнього проведення вільного часу. Чисте повітря, мальовничі пейзажі та чудовий улов - це те, що необхідно для повноцінного релаксу.	- Комплекс відпочинку та риболовлі «Дельта Дніпра», «Рибальський стан», «Тихий кут», «Три амура», «Комишова бухта».
Активний відпочинок та спорт	Даний вид відпочинку підходить для людей, які не уявлять своє життя без спорту. Бази надають послуги для відпочинку на воді, кінного спорту, прогулянок на байдарках, каяках та катамаранах.	-База відпочинку Петровець, клуб активного відпочинку Kava, Яхт-клуб «Maxim marine» у місті Каховка; прогулянки на байдарках, Херсонська федерація повітроплавання, кінний клуб Буцефал, прогулянки по Олешківських пісках на квадроциклах;
Заповідники та національні парки	Херсонщина славиться не лише морями та лісами, але й наявністю заповідників та національних парків. Є категорія туристів, які їдуть до Херсонщини з метою екскурсії даними місцями. Тому даний вид відпочинку стане не лише цікавим, але й пізнавальним для людей різної вікової категорії та різного соціального статусу. На відміну від заповідників та природних резервів, де заборонена майже будь-яка діяльність людини, однією з цілей створення національних парків є відпочинок, тому вони дозволяють відвідування туристів та перебування на своїй території за певними умовами.	- Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Фальц-Фейна у Чаплинському районі; - Джарилгацький національний природний парк/острів Джарилгач у Скадовському районі; - Чорноморський біосферний заповідник у Голопристанському районі, Азово-Сиваський національний природний парк/острів Бірючий у Генічеському районі; - Ландшафтний заказник Станіславський.

Джерело: складено автором.

Етнічність проявляється сьогодні так само в туристичній та готельній промисловості. Це зумовлено не лише багатонаціональністю нашої країни, але і є результатом вторгнення РФ на територію України. Адже більшість українців стала ще більше цінити нашу країну та свободу. Зараз етнічний туризм може стати найперспективнішим видом туризму в кожному регіоні, тому що у людей виникає велике бажання поглиблено знайомитись зі своїм корінням, традиціями та культурою українського народу. Під етно-пригодницьким туризмом розуміється вид пізнавального туризму, основною метою якого є відвідування етнографічного об'єкта для пізнання культури, архітектури, побуту та традицій народу, етносу, що проживає зараз і проживає колись на даній території. Етнотуризм (етнічний туризм) — один з напрямів розвитку культурно-історичного туризму, який припускає знайомство з мовою,

побутом, культурою, архітектурою, святами і обрядами вибраної групи народів [7].

Головна складова подібних турів — це задум та можливість туристам взяти участь у житті малих народів. Етно-пригодницький туризм заснований на інтересі туристів до справжнього життя народів, до ознайомлення з народними традиціями, обрядами, творчістю та культурою.

На Херсонщині даний вид туризму чудово втілювався до воєнного конфлікту завдяки функціонуванню єдиному в східній Європі комплексу, розташованому на незайманій природі Таврійської лісостепової зони — Зелені хутори Таврії. Основна концепція проекту — об'єднання культурно-просвітницької, екологічної та розважально-ігрової складових на базі синтезу історії краю, екології і сучасного мистецтва для розвитку екологічного туризму [8].

Як самостійний різновид туризму етно-пригодницький туризм виконує велику кількість

Таблиця 2. Об'єкти гастрономічного туризму на Херсонщині

Місце	Опис	Рекомендовано для відвідування
Ресторани з традиційною кухнею та виноробні	Гастротуризм на Херсонщині – це перспективний напрямок соціально-економічного розвитку регіону, тому що не всі області можуть похизуватися наявністю великої кількості виноградників, маленьких ферм, сімейних виноробень та крафтових пивоварень. Гастротури дають змогу не лише познайомитись з областю та її пам'ятками, а й «відчутти» її на смак.	1. Ресторан «Пан Атаман»; 2. Сімейна виноробня «Курінь»; 3. Виноробне господарство та садиба Князя П.М. Трубецького; 4. Пивоварня «Дрофа»; 5. Сімейна виноробня «Klara Marsala»; 6. Екоферма «Лиманська коза»;

Джерело: складено автором.

соціальних функцій. Виділимо найбільш значущі їх:

— етнічний туризм допомагає збереженню культурного, соціального та ландшафтно-екологічного розмаїття;

— забезпечує фінансову підтримку музеїв, театрів та інших об'єктів культури, що мають велике значення не тільки для туристів, але й місцевих мешканців;

— сприяє зміцненню почуття ідентичності та подальшому збереженню культури регіону, на якому проживає той чи інший етнос;

— зберігає різноманіття та багатолікості сучасного світу;

— сприяє відродженню місцевої кухні, місцевих способів виготовлення традиційних предметів побуту та ремесел;

— забезпечує альтернативу поступовому економічному спаду та депопуляції, що загрожують багатьом селищам;

— підвищує культу.

Даний вид туризму має запропонувати "щось нове": не тільки познайомити з унікальними традиціями та звичаями Херсонського регіону, а зробити їх свідками та навіть учасниками барвистих традиційних свят, фестивалів, обрядів; навчити їх місцевим ремеслам, готувати національні страви тощо.

Як вже зазначалося раніше, зараз в Україні спостерігається активізація народу до пізнання культури країни та рідного регіону, традицій, обрядів і звичайно національної та місцевої кухні. Тому не менш перспективним видом туризму в стратегії відродження та розвитку туристичної галузі на Херсонщині доречно вважати також і гастрономічний туризм.

Ніша гастрономічного туризму в Україні слабо наповнена. Гастрономічна особливість притаманна кожній області країни України, тому вітчизняним туристичним компаніям варто приділяти більше уваги новому, проте перспективному напряму туризму. Слід акцентува-

ти увагу, що країна з багатою кулінарною історією, традиціями і звичаями, багатонаціональними рецептами втрачає потенційні можливості розвитку даного бізнесу, доходи і конкурентні переваги. Підприємцям туристичної індустрії варто враховувати гастрономічні особливості кожного регіону України і зміни у харчових уподобаннях населення. Наразі гастротуризм у більшості випадків є тільки складовою частиною інших видів туризму. Наприклад, в екскурсійних турах першочерговою метою є огляд пам'яток, а кулінарний елемент використовують для задоволення потреби туристів у харчуванні. Але слід розуміти, що харчування у розробці будь-якого туристичного маршруту є об'єктивною умовою, тому гастротуризм має перспективи розвитку і можливості виокремлення як окремого ефективного виду бізнесу в умовах активізації туристичної діяльності після кризового періоду [8].

Гастрономічний туризм в Україні з'явився порівняно недавно, проте вже став до вподоби багатьом туристам. Визначну роль у гастротуризмі відіграють невеликі локальні виробники з продукцією свого регіону. Звичайно, і раніше люди подорожували, відвідуючи маленькі господарства, дегустуючи крафтову продукцію, проте тепер це стало не лише офіційно та сертифіковано, а ще й популярно, розрекламовано та головне — з піклуванням про харчову безпеку туристів. На Херсонщині даний вид туризму теж достатньо молодий, проте представники херсонського гастротуризму вже стали відомими за межами області (таблиця 2).

Цільова аудиторія гастрономічного туризму стає дедалі ширшою, що збільшує попит на гастрономічні тури. Це не тільки ті, хто любить просто смачно харчуватися, це можуть бути кулінарні професіонали, яким необхідно постійно навчатися, брати участь у майстер-класах.

Враховуючи всі можливості до розвитку гастрономічного туризму на Херсонщині мож-

на стверджувати, що потенціал регіону не розкритий повністю, а гастротуризм в області носить фрагментарний характер та є складовою інших видів туризму. Тому в стратегії післявоєнного відновлення регіону доречно розглядати гастрономічний туризм як один з векторів відродження туристичної галузі. Створення нових закладів харчування, які б просуvalи гастрономічний продукт Херсонської області та змогли відтворити регіональну кухню є основою для популяризації гастротуризму на Херсонщині на державному та міжнародному рівнях.

Для залучення корінного населення у розвиток туризму на Херсонщині необхідне проведення конференцій, зборів, виступів, майстер-класів, конкурсів на тему етнографічного туризму в регіоні з метою популяризації сільського, гастрономічного та етнотуризму в регіоні. Підприємці, які займаються туристичною діяльністю повинні залучати клієнтів за рахунок інноваційного маркетингу, обґрунтованих цін, структурованого і різноманітного продуктового портфеля; постійно переосмислювати свої інвестиційні пріоритети з урахуванням нових потреб споживачів.

Хочеться відзначити, що розвиток досліджуваних видів туризму має масу своїх переваг:

- знайомство з Херсонщиною через нові види туризму розкриє з іншого боку наявний потенціал області;

- підвищується інтерес до своєї історії, за допомогою знайомства з іншими регіонами через призму туризму;

- турист отримує можливість побачити матеріальну культуру місцевих жителів, взяти участь у традиційних святах, обрядах та ритуалах, придбати предмети традиційного побуту як сувенір, відчути унікальність життя на Херсонщині;

- створюються нові робочі місця для населення за місцем їх проживання в тому числі і в сільській місцевості, за допомогою популяризації сільського туризму;

- сприяє зміцненню толерантного відношення між представниками різних етносів "Повернувшись із поїздки, туристи показують своїм родичам та знайомим придбані вироби, діляться враженнями про особливості культури етносів відвіданого регіону";

- сприяє підвищенню соціально-економічному розвитку регіону;

- сприяє збереженню матеріальної та нематеріальної спадщини корінного народу;

- туристський етнопродукт формується з урахуванням охорони культурного спадщини місць проживання малих корінних народів;

— сприяє розвитку як внутрішнього, а й міжнародного туризму.

Згідно з відомим афоризмом "Нове — це добре забуте старе", повертаючись до витоків нашої історії, поєднання в стратегії розвитку туризму на Херсонщині сільського, етнічного та гастрономічного туризму сприятиме відродженню туризму та найскорішого відновлення регіону.

ВИСНОВКИ

Туризм належить до сфери послуг та є однією з найбільших галузей, що динамічно розвиваються. економіки. За час свого існування він перетворився на потужну індустрію і щільно увійшов у наше життя. Зараз туризм налічує безліч різновидів. Одним із найефективніших шляхів розвитку регіонів України є формування і розширення ринку туристичних послуг. Зараз у всьому світі високої популярності набувають нові види туризму, такі як: гастрономічний, етнічний та зелений туризм.

Після деокупації від російських військ Херсонщина помітно потребує соціально-економічного відновлення, а туризм може стати одним з векторів відродження та розвитку регіону. Традиційні види туризму, які були популярні на Херсонщині до війни, після її закінчення не будуть користуватися попитом, так як в першу чергу вважатимуться небезпечними для здоров'я та життя туристів.

Херсонщина відома в Україні, Олешківським лісом, та область яка має найбільшу в Європі піщану пустелю, та регіон, який омивають два моря— Чорне та Азовське. Проте після окупації російськими військами Херсонської області більшість берегової лінії заміновано, а ліси спалені внаслідок проведення бойових дій. На усунення всіх факторів, які будуть перешкоджати відновленню морського туризму піде немало часу, проте Херсонщина має високий потенціал до розвитку нових форм туризму, які зможуть вивести область на державний та міжнародний ринок туристичних послуг.

Розвиток таких сфер туризму сільський, етнічний та гастрономічний не потребує залучення значної кількості інвестицій і при цьому вони можуть в короткий час забезпечити прибутковість. Якщо сільський та етнічний туризм ще втілювався в області до початку війни, то гастрономічний туризм тільки починав функціонувати в області, та в більшій мірі був складовою інших видів туризму. Тому впровадження та популяризація таких видів туризму може

стати основою для відродження туристичної галузі на Херсонщині, а в подальшому і в її динамічному розвитку.

Література:

1. Калугіна А. О. Туристично-рекреаційний потенціал Донецького краю після воєнного конфлікту. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу", 15—17 жовтня 2015 року. Тернопіль: ТНТУ, 2015. С. 192—193.

2. Українські кластери; Херсонська область URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/kherson-oblast/> (дата звернення 24.10.2022).

3. Якимчук Т.В. Вольвач І.Ю. Перспективи застосування міжнародного досвіду зеленого туризму на Херсонщині. Економічні інновації. Том 21, вип (2) 71. С. 162—173 (дата звернення 10.11.2022).

4. Носирев О. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України [Електронний ресурс] / Олександр Носирев, Тетяна Деділова, Інна Токар // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2022. — Вип. 1 (26). — С. 55—68. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>

5. Напрямки розвитку сільських територій. Сільський туризм. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm> (дата звернення 12.11.2022).

6. Бойко В.О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. Агросвіт. 2020. № 22. С. 58—65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.58

7. Записки про подорожі і туризм. URL: https://ozi.pp.ua/etnoturizm_14155/ (дата звернення 11.11.2022).

8. Про нас— Зелені хутори Таврії. URL: https://hutora.com.ua/ua/o_nas (дата звернення 17.10.2022).

9. Фесенко Г. О. Гастротуризм як актуальний тренд сучасного розвитку сфери туризму в Україні. Ефективна економіка. 2021. № 5. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8884> (дата звернення: 14.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.200

10. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? Інтернет-видання "Liga.net". 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 29.10.2022).

References:

1. Kaluhina, A.O. (2015), "Tourist and recreational potential of the Donetsk region after the military conflict", *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasni osoblyvosti formuvannia i upravlinnia innovatsijnym potentsialom rehional'noho rozvytku turyzmu ta rekreatsii iz zaluchenniam molodizhnoho resursu"* [Materials of the international scientific and practical conference "Modern features of the formation and management of the innovative potential of regional development of tourism and recreation with the involvement of youth resources"], TNTU, Ternopil', Ukraine, pp. 192—193.

2. Ucluster (2022), "Kherson region", available at: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/kherson-oblast/> (Accessed 24.10.2022).

3. Yakymchuk, T.V. and Vol'vach, I.Yu. (2019), "Prospects of applying international tourism experience in Kherson region", *Ekonomichni innovatsii*. Tom 21, vol. (2) 71, pp. 162—173.

4. Nosyriev, O. Dedilova, T. and Tokar, I. (2022), "Tourism and hospitality industry development in the Ukrainian economics strategy of post-conflict reconstruction", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 26, no. 1, pp. 55—68, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf> (Accessed 29.10.2022).

5. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), "Development directions of rural areas. Rural tourism", available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm> (Accessed 12.11.2022).

6. Boiko, V. (2020), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 58—65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.58

7. Notes on travel and tourism (2022), available at: https://ozi.pp.ua/etnoturizm_14155/ (Accessed 11.11.2022).

8. Zeleni khutory Tavrii (2022), "About us — Green Farms of Tavria", available at: https://hutora.com.ua/ua/o_nas (Accessed 17.10.2022).

9. Fesenko, H. (2021), "Gastronomy tourism as a current trend in modern development of the tourism in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8884> (Accessed 14.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.200

10. Dvors'ka, I. (2022), "The tourism industry after the war: is resuscitation and anti-crisis management possible?", *Liga.net*, available at: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (Accessed 29.10.2022).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2022 р.

УДК 339.166.82

О. О. Вербицька,
аспірант кафедри обліку і аудиту,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0190-6181>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.80

АГРАРНІ КОМПАНІЇ США НА ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ

O. Verbyts'ka,
Postgraduate student of the Department of Accounting and Audit,
State Higher Educational Institution Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

AGRICULTURAL COMPANIES OF THE USA ON THE GLOBAL FOOD MARKET

В сучасних умовах аграрні компанії США вирізняються високою продуктивністю праці, вузькою порайонною спеціалізацією, різко вираженим глобальним характером виробництва продуктів з високою доданою вартістю, висхідним рівнем розвитку капіталістичних відносин. Всі ці умови, в комплексі зі сприятливими природними умовами та особливостями соціально-історичного розвитку, дозволили сформуватися у США цілому прошарку компаній-лідерів глобального продовольчого ринку. Відтак, стаття зорієнтована на дослідження особливостей функціонування та змісту факторів, що сприяють посиленню ролі аграрних компаній США на глобальному продовольчому ринку. У межах дослідження розглянуто сутність глобального продовольчого ринку як середовище функціонування галузей аграрної сфери та залежних соціально-економічних відносин, що зачіпають виробництво харчових продуктів та доведення їх до споживача. Констатовано, що провідна роль аграрних компаній США пов'язана із вкрай специфічними факторами, що визначають їх функціональність та прибутковість на глобальному продовольчому ринку, серед яких: значна диверсифікація за напрямками виробничої діяльності; значна диверсифікація за територіальною ознакою. Доведено, що диверсифікація за напрямками виробничої діяльності орієнтована на широке охоплення аграрного виробництва для підвищення доданої вартості готової продукції. При цьому базовими цілями диверсифікації діяльності за напрямками виробничої діяльності аграрних компаній США є: завоювання нових сегментів глобального продовольчого ринку; максимальне розширення асортименту сировини та продукції, що виробляються; адаптація виробництва потребам продовольчого ринку тощо. Звернено увагу, що диверсифікація за територіальною ознакою, орієнтована на широке охоплення продовольчого ринку шляхом географічного розподілу виторгу та нових областей діяльності, що можуть не мати очевидних зв'язків з наявними сферами бізнесу. За розподілом їх виторгу вона може мати наступну специфіку: зв'язний розподіл коштом передачі й розподілу ресурсів, реконструювання; незв'язний, коштом реконструювання в новій області діяльності. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці моделі розвитку глобального продовольчого ринку з урахуванням висхідної ролі аграрних компаній США.

In modern conditions, United States agricultural companies are characterized by high labor productivity, narrow regional specialization, sharply expressed nature of the production of products with high added value, and increasing level of development of capital relations. All these conditions, in combination with favorable natural conditions and peculiarities of social and historical development, allowed forming in the USA a whole layer of companies-leaders in the global food market. Thus, the article is focused on the study of peculiarities of functioning and content of factors that contribute to strengthening the role of United States agricultural companies in the global food market. The study considers the essence of the global food market as an environment of functioning of agricultural sectors and dependent socio-economic relations, which affect food production and bring them to the consumer. The author states that the leading role of U.S. agricultural companies is connected with extremely specific factors determining their functionality and profitability

in the global food market, among which are: significant diversification in the areas of production activity; significant diversification in the area. It is proved that diversification in the directions of production activity is oriented on broad coverage of agricultural production to increase the added value of finished products. At the same time, the basic objectives of diversification of activities in the areas of production activity of United States agricultural companies are: winning new segments of the global food market; maximum expansion of the range of raw materials and products produced; adaptation of production to the needs of the food market, etc. It is noted that diversification on a territorial basis, oriented on broad coverage of the food market due to the geographical distribution of proceeds on new areas of activity, which may not have obvious connections with existing spheres of business. The distribution of their development may have the following specificity: 1) the connection distribution using transfer and distribution of resources, and reconstruction; 2) the unconnected by reconstruction in the new field of activity. The prospects for further developments in this area lie in the development of a model of global food market development taking into account the growing role of United States agricultural companies.

Ключові слова: диверсифікація, асортименту сировини та продукції, виторг, реконструювання, області діяльності.

Key words: diversification, assortment of raw materials and products, development, reconstruction, fields of activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах аграрні компанії США вирізняються високою продуктивністю праці, вузькою порайонною спеціалізацією, різко вираженим глобальним характером виробництва продуктів з високою доданою вартістю, висхідним рівнем розвитку капіталістичних відносин. Всі ці умови, в комплексі зі сприятливими природними умовами та особливостями соціально-історичного розвитку, дозволили сформуватися у США цілому прошарку компаній-лідерів глобального продовольчого ринку, серед яких Bunge Limited (один з лідерів світового зернового ринку, найбільший у світі постачальник сої, найбільший у світі виробник олії), Cargill Inc. (один з лідерів світового зернового ринку, найбільший у світі постачальник зерна, олії, цукру, какао-продуктів, яловичини, свинини, м'яса індички та ін.), Chiquita Brands International (виробник бананів та інших харчових продуктів під брендом Chiquita), Corteva Inc. (один з лідерів світового ринку насіння сільськогосподарських культур стійких до гербіцидів, шкідників та несприятливих погодних умов), Pioneer Hi-Bred International Inc. (один з лідерів світового ринку насіння кукурудзи, соняшнику, сої, сорго та деяких інших культур) тощо. За базовими показниками та сферами діяльності наведених суб'єктів економічної діяльності, очевидно, що саме аграрні компанії

США найбільш сильно впливають на продовольчу безпеку світу та його поточну забезпеченість базовими харчовими продуктами, сировиною, однак за винятком деяких культур (серед яких ті, що вирощуються в тропічному поясі).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед базових досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми ідентифікації особливостей розвитку глобального продовольчого ринку та його ключових гравців нами виділені напрацювання: Звягінцева О.Б. [3], Пучкова Е.Е. [5], Постоєнко К.І. [4], Бочарова Ю.Г. [1] та інших. Разом з тим, проблемним є те, що окреслені праці присвячені переважно конкретизації змісту продовольчого ринку, як економічної категорії або аналізу рівня концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку продовольства. При цьому, хоча окреслені науковці виділяють аграрні компанії США як базових гравців, особливості їх функціонування та фактори, що впливають на посилення їх ролі у розвитку світового ринку продовольства залишаються поза увагою сучасної наукової спільноти. Відтак, хоча автор і спирався на окреслені вище праці, однак додатково орієнтувався на джерела, що містять дані, щодо найбільших аграрних компаній США та фактори, що визначають їх функціональність та прибутковість на глобальному продовольчому ринку [6].

Таблиця 1. Сучасні визначення продовольчого ринку, що наявні у науковій літературі

Підхід	Зміст визначення	Конкретизація змісту
Звягінцева О.Б. [3]	ринок сільськогосподарських підприємств, що виробляють продукцію без переробки або для підприємств харчової промисловості	взаємопов'язане функціонування галузей аграрної сфери, з метою виробництва продуктів харчування та доведення їх до споживача.
Пучкова Е.Е. [5]	виробничо-технологічні, соціально-економічні та екологічні зв'язки між сільським господарством, харчовою промисловістю та торгівлею продовольчими товарами, що ґрунтуються на послідовній переробці сировини та доведення продуктів харчування споживачам	сукупність сільськогосподарських підприємств, що виробляють зв'язну та незв'язну продукцію.
Постоенко К.І. [4]	система соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання (виробників, споживачів, суб'єктів ринкової інфраструктури з приводу формування пропозиції та попиту на продовольчі товари)	система соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання в сфері виробництва та розподілу продуктів харчування (або продуктового обміну)

Джерело: сформовано на основі [3–5].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є окреслення особливостей функціонування та факторів, що сприяють посиленню ролі аграрних компаній США на глобальному продовольчому ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналіз наукової літератури дозволяє звернути увагу на наявність різних підходів до визначення сутності продовольчого ринку, основою яких завжди є категорії взаємопов'язаних галузей аграрної сфери, сільськогосподарських підприємств або систем соціально-економічних відносин в сфері продуктового обміну [3–5]. Відтак, конкретизація змісту окреслених підходів (табл. 1) дозволяє визначити глобальний продовольчий ринок як середовище функціонування галузей аграрної сфери та залежних соціально-економічних відносин, що зачіпають виробництво сільськогосподарської тваринної та рослинної сировини, харчових продуктів та доведення їх до споживача.

Основними гравцями глобального продовольчого ринку наразі є глобальні аграрні компанії США, що зумовлене переважанням часткою належним їм землеробських ресурсів, які складають 21% від загального фонду орних земель світу (рис. 1).

Крім того, аграрні компанії США є одними з найбільших виробників базової сільськогосподарської сировини та продукції (після Китайських компаній), що представлені на гло-

бальному продовольчому ринку. Зокрема, класично, таку сільськогосподарську сировину поділяють на тваринну (м'ясо, риба, молоко тощо) і рослинну (насіння, зернові культури, льон, картопля тощо), а сільськогосподарські продукти — на речовини або продукти (неперероблені, частково перероблені або перероблені), що призначені для споживання. При цьому структура виробництва окресленої продукції та сировини аграрних компаній світу (рис. 2) сформована за базовими сільськогосподарськими продуктами — тваринного походження (м'ясо-молочна продукція), рослинного походження (грошове зерно, включаючи кукурудзу, сою, інші зернові, сухі їстівні боби, горох, рис), включаючи жири та олії; продукти їх розщеплення; тютюн та його заміники. Результат виявляє, що на продукції та сировині аграрних компаній США припадає 15.7% від представлених на глобальному продовольчому ринку.

Фактично аграрні компанії США мають значні можливості для розширення обсягів своєї виробничої діяльності та ролі на глобальному продовольчому ринку, шляхом її диверсифікації або придбання/створення найрізноманітніших фінансових активів, кожен з яких має різний рівень ризику. Відповідно, провідна роль аграрних компаній США зумовлена вкрай специфічними факторами, що визначають їх функціональність та прибутковість на глобальному продовольчому ринку, серед яких: значна диверсифікація за напрямками виробничої діяльності; диверсифікація за територіальною ознакою.

Так, значна диверсифікація за напрямками виробничої діяльності орієнтована на широке охоплення аграрного виробництва для підви-

Рис. 1. Структура земельних ресурсів найбільших аграрних компаній світу (за країною приналежності), 2021 р., %

Джерело: сформовано на основі [2; 6].

щення доданої вартості готової продукції. Характерним прикладом є американська агропромислова компанія Bunge Limited, що має у своїй структурі:

- підрозділ з агробізнесу (якому належить 143 елеватори та 51 маслосійне підприємство);
- підрозділ з виробництва рослинної олії (якому належить 110 підприємств з рафінування та розливу олії);
- борошномельне виробництво (якому належить 86 підприємств з виробництва хлібопекарських сумішей, 170 борошномельних цехів);

— підрозділ з виробництва добрив (якому належить 17 підприємств з виробництва добрив);

— підрозділ з виробництва цукру і біоенергії (якому належить 35 підприємств з виробництва цукру й етанолу).

Особливості диверсифікації за напрямками виробничої діяльності Bunge Limited станом на 2022 р. наведені на рис. 3.

Аналогічна диверсифікація за напрямками виробничої діяльності характерна для інших аграрних компаній США, що наразі вийшли на глобальний продовольчий ринок, серед яких

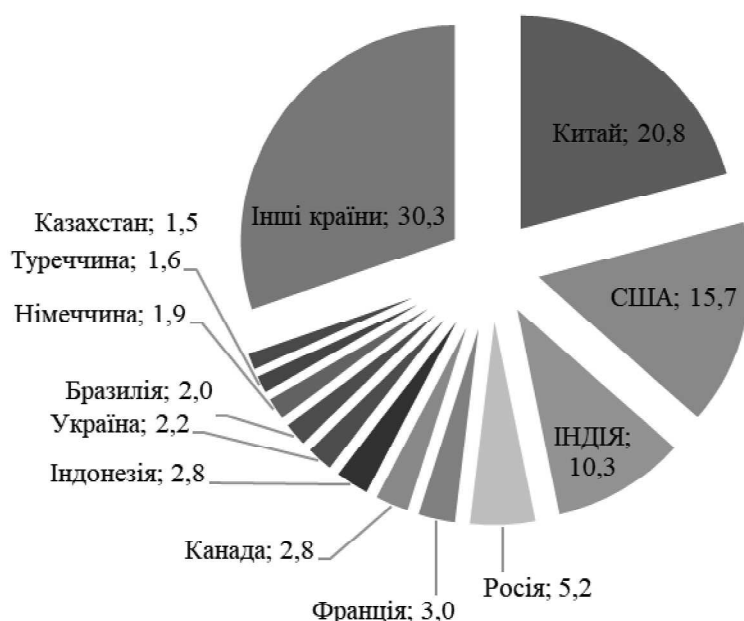

Рис. 2. Структура виробництва базової сільськогосподарської продукції та сировини аграрних компаній світу (за країною приналежності), 2021 р., %

Джерело: сформовано на основі [2; 6].

Рис. 3. Особливості диверсифікації діяльності за напрямками виробничої діяльності Bunge Limited станом на 2022 р.

Джерело: сформовано на основі [2].

Monsanto Company, Cargill, Inc, Chiquita Brands International, Corteva Inc, Pioneer Hi-Bred International Inc (табл. 2).

Перелік окреслених компаній не вичерпний, однак дозволяє зробити висновок, що не залежно від характеру диверсифікації діяльності аграрних компаній США, він орієнтований на збільшення діапазону видів сировини та продукції, проникнення в нові сфери діяльності, освоєння нових виробництв тощо.

При цьому базовими цілями диверсифікації виробничої діяльності аграрних компаній США є:

- завоювання нових сегментів глобального продовольчого ринку з сировиною та продукцією підвищеної доданої вартості;
- максимальне розширення асортименту сировини та продукції підвищеної доданої вартості;
- адаптація виробництва до потреб продовольчого ринку тощо.

Так, значна диверсифікація за територіальною ознакою, орієнтована на широке охоплення продовольчого ринку шляхом географічного розподілу виторгу за зв'язними та незв'язними областями діяльності, що можуть не мати очевидних зв'язків з чинними сферами бізнесу.

На прикладі компанії Bunge Limited, географічний розподіл виторгу формується — за Європою — 15 \$млрд, США — 10,5 \$млрд, Азійсько-тихоокеанським регіоном — 8,6 \$млрд, Бразилією — 4,4 \$млрд, Аргентиною — 0,8 \$млрд, Канадою — 1,3 \$млрд, іншими країнами —

0,8 \$млрд. [2; 6]. При цьому 7% виторгу припадає як на створення нових підприємств, так і на придбання фірм, злиття з ними за принципом латеральності [2].

В Monsanto Company географічний розподіл виторгу формується за Європою — 9 \$млрд, США — 13,5 \$млрд, Азійсько-тихоокеанським регіоном — 7 \$млрд, іншими країнами — 0,6 \$млрд. [6]. При цьому 5% виторгу припадає на латеральну диверсифікацію [6].

Географічний розподіл виторгу характерний для інших компаній США, представлених на глобальному продовольчому ринку. Якщо розділяти його за геосхемою ООН (за якою світ поділений на 5 великих макрорегіонів) то найбільший обсяг виторгу аграрних компаній США буде наявний за Америкою (30,5%) та Азією (31,6%), а відтак матиме вигляд, наведений на рис. 4. При цьому 17% географічного розподілу виторгу компаній від глобального продовольчого ринку надає нова область діяльності, що не має очевидних зв'язків з чинними сферами бізнесу.

Залежно від характеру диверсифікації діяльності аграрних компаній США за територіальною ознакою, розподілом їх виторгу може мати наступну специфіку: 1) зв'язний розподіл, внаслідок передачі й розподілу ресурсів та реконструювання діяльності, що не аналогічна до основної; 2) незв'язний, внаслідок реконструювання в новій області діяльності (а саме створення нових підприємств, придбання фірм або злиття з ними). Основним видом диверсифікації

за територіальною ознакою аграрних компаній США залишається все ж таки зв'язний розподіл.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах дослідження розглянуто сутність глобального продовольчого ринку як середовище функціонування галузей аграрної сфери та залежних соціально-економічних відносин, які зачіпають виробництво продуктів харчування та доведення їх до споживача. Автором констатовано, що основними гравцями такого ринку (поряд з Китайськими, є глобальні аграрні компанії США, у зв'язку з чим сформований ряд наступних висновків:

1. Провідна роль аграрних компаній США пов'язана із вкрай специфічними факторами, що визначають їх функціональність та прибутковість на глобальному продовольчому ринку, серед яких: значна диверсифікація за напрямками виробничої діяльності; диверсифікація за територіальною ознакою.

2. Диверсифікація за напрямками виробничої діяльності орієн-

Таблиця 2. Напрямки диверсифікації виробничої діяльності аграрних компаній США

Компанія	Напрямки диверсифікації діяльності	Специфіка
Monsanto Company	Підрозділ з виробництва насіння у тому числі з генно-інженерними ознаками (основна продукція — сільськогосподарського призначення: генетично модифіковане насіння кукурудзи, сої, бавовни) Підрозділ з виробництва гербіцидів і добрив (основна продукція — інсектициди типу ДДТ) Підрозділ з виробництва рекомбінантного гормону росту для тваринництва	новий продукт підвищеної доданої вартості — новий ринок, одночасне обслуговування компанією декількох ринків
Cargill Inc.	Підрозділ фуд-сервісу (основна продукція — рослинні харчові та нехарчові продукти та напої); Підрозділ виробництва пальмової олії (основна продукція — пальмова олія). Підрозділ і виробництва м'ясної продукції (основна продукція — м'ясо птиці, яловичина, свинина). Підрозділи з агробізнесу (основна продукція — зерно, какао-боби тощо).	
Chiquita Brands International	Підрозділи з агробізнесу (основна продукція — банани та інші фрукти). Підрозділ сільськогосподарської продукції та харчових продуктів (основна продукція — харчові продукти, що випускаються під торговими марками дочірніх компаній, відомих під загальним брендом Chiquita)	вихід компаній в нові для нього сфери бізнесу, орієнтовані на продукцію підвищеної доданої вартості
Corteva Inc	Підрозділи з агробізнесу (основна продукція — насіння сільськогосподарських культур стійких до гербіцидів, шкідників та несприятливих погодних умов). Підрозділ з виробництва гербіцидів і добрив (основна продукція — інсектициди типу ДДТ та інші)	процес проникнення компаній в нові галузі виробництва продукції підвищеної доданої вартості
Pioneer Hi-Bred International Inc	Підрозділи з агробізнесу (основна продукція — насіння кукурудзи, сояшнику, сої, сорго та деяких інших культур); Підрозділ мікробіологічних продуктів (основна продукція — інокулянти).	розвиток діяльності в якій можна ефективно реалізувати конкурентні переваги

Джерело: сформовано автором на основі [2; 6].

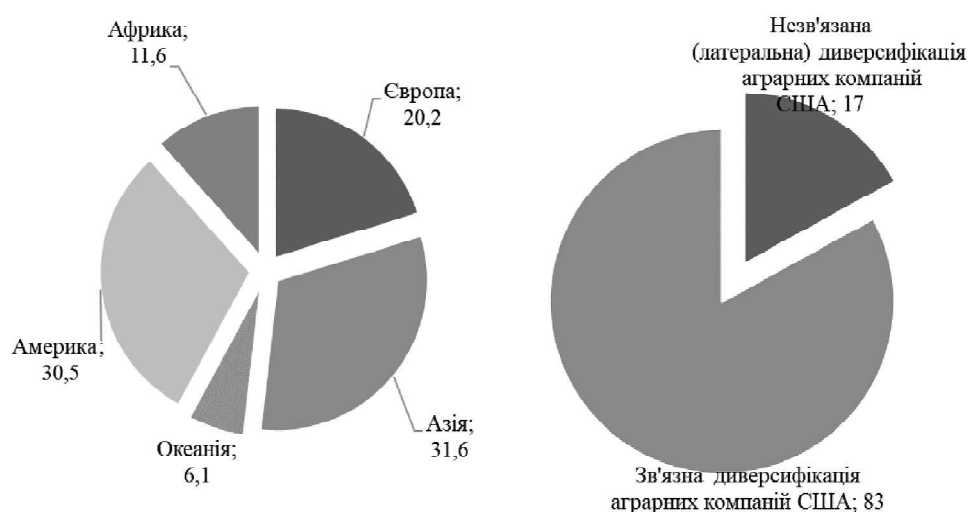

Рис. 4. Структура географічного розподілу виторгу аграрних компаній США та специфіка його диверсифікації *

* враховані дані Monsanto Company, Cargill, Inc, Chiquita Brands International, Corteva Inc, Pioneer Hi-Bred International Inc, Bunge Limited

Джерело: сформовано на основі [2; 6].

тована на широке охоплення аграрного виробництва сировини та продукції з підвищеною доданою вартістю. При цьому базовими цілями диверсифікації діяльності за напрямками виробничої діяльності аграрних компаній США є: завоювання нових сегментів глобального продовольчого ринку з сировиною та продукцією підвищеної доданої вартості; максимальне розширення асортименту сировини та продукції підвищеної доданої вартості; адаптація виробництва потребам продовольчого ринку тощо.

3. Диверсифікація за територіальною ознакою, орієнтована на широке охоплення продовольчого ринку за рахунок географічного розподілу виторгу на нові області діяльності, що можуть не мати очевидних зв'язків з існуючими сферами бізнесу. Розподіл виторгу може мати наступну специфіку: зв'язний розподіл за рахунок передачі й розподілу ресурсів, реконструювання; незв'язний за рахунок реконструювання в новій області діяльності (а саме створення нових підприємств, придбання фірм, злиття з ними).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці моделі розвитку глобального продовольчого ринку з урахуванням зростаючої ролі аграрних компаній США.

Література:

1. Бочарова Ю.Г. Світовий ринок продовольства. Сучасний стан, особливості розвитку та конкуренції, Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, 2016, Вип. 9. С. 28—32.

2. Bunge Ltd. Company Profile, Information, Business Description, History, Background Information on Bunge Ltd URL: <https://www.referenceforbusiness.com/history2/45/Bunge-Ltd.html> (Accessed 20 Nov 2022).

3. Звягінцева О.Б. Продовольчий ринок: маркетинговий аспект. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит", 2010. Вип. № 1. URL: http://www.esteticamente.ru/portal/Chem_Biol/Vsnau/FiK/2010_1/Zmist.htm

4. Постоєнко К.І. Структура ринку продовольчих товарів, Науковий вісник Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Вип. 7. 2015. URL: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/43.pdf> (Accessed 20 Nov 2022).

5. Пучкова Е.Е. Проблемы функционирования аграрного рынка, Научные труды Северо-Кавказского государственного технического университета. Секция "Экономика", 2019, Вип. 1. С. 28—32.

6. UNCTADstat. Table view". [unctadstat.unctad.org. URL: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx](http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx) (Accessed 20 Nov 2022).

References:

1. Bocharova, Y.G. (2016), "World food market. Current state, features of development and competition", Visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho, Vol. 9, pp. 28—32.

2. Reference for Business (2022), "Bunge Ltd. Company Profile, Information, Business Description, History, Background Information on Bunge Ltd", available at: <https://www.referenceforbusiness.com/history2/45/Bunge-Ltd.html> (Accessed 20 Nov 2022).

3. Zvyagintseva, O.B. (2010), "Food market: marketing aspect", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya "Finansy i kredyt", Vol. 1, available at: http://www.esteticamente.ru/portal/Chem_Biol/Vsnau/FiK/2010_1/Zmist.htm (Accessed 20 Nov 2022).

4. Postoenko, K.I. (2015), "The structure of the grocery market", Naukovyy visnyk Mykolayivs'kyy natsional'nyy universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho, Vol. 7, available at: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/43.pdf> (Accessed 20 Nov 2022).

5. Puchkova, E.E. (20—19), "Problems of functioning of the agrarian market", Nauchnyye trudy Severo-Kavkazskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. Sektsiya "Ekonomika", Vol. 1, pp. 28—32.

6. UNCTADstat (2022), "Table view", available at: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (Accessed 20 Nov 2022).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338.432

О. О. Матвієнко,
аспірант кафедри обліку і аудиту,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9326-5395>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.87

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА СВІТОВОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ

О. Matviyenko,
Postgraduate student of the Department of Accounting and Audit,
State Higher Educational Institution Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE WORLD AGRICULTURAL SECTOR

Наразі відбувається активна трансформація сутності й структури світового аграрного сектору, зумовлена потребою подолання наслідків стрімкого росту населення, погіршення якості ґрунтів, загострення дефіциту водних ресурсів, зниження врожайності за рядом базових агрокультур, активним поширенням глобального харчового гуманізму, вегетаріанство та лояльності до штучних харчових продуктів. Відтак, дослідження орієнтоване на уточнення змін сутності світового аграрного сектору та дослідження пов'язаних з цим структурних трансформацій. У межах дослідження розглянуто сутність світового аграрного сектору як специфічну систему взаємопов'язаних галузей, що узагальнюють виробників сільськогосподарської сировини та міжнародного продовольства, надавачів заготівельно-переробних й реалізаційних послуг на внутрішніх і зовнішніх ринках. Відмічено, що у межах світового аграрного сектору ідентифікація його базових гравців має бути абстрагована від безпосереднього зв'язку з натуральністю харчових продуктів. Це зумовлене тим, що хоча наразі ядром аграрного сектора залишаються класичні галузі сільського господарства, обмеженість природних ресурсів призводить до того, що паралельно розвивається інноваційна галузь виробництва штучного продовольства з рослинних компонентів або з клітин, зібраних із живих тварин. Така інноваційна галузь ідентифікується науковцями як фуд-галузь світового аграрного сектору. Виробництво специфічної сільськогосподарської сировини та штучного продовольства фуд-галузі стало зростало продовж 2014—2022 рр. Наразі продукцією фуд-галузі є: різні типи штучного продовольства з рослинних та культивованих компонентів. Відповідно до аналізу структури та динаміки виробленої сировини та продовольства за країнами світу, можна зробити висновок, що у світовому аграрному секторі основними виробниками сільськогосподарської сировини і продукції є найбільші за розмірами та чисельністю населення країни. Зростає роль країн Азії. Зокрема, щодо залученості різних її регіонів у сільському господарстві, збільшується роль країн Південної, Південно-Східної та Східної її частин. Крім того, у країнах Азії існують лояльні до нових продуктів національні харчові культури, тому зростає їх роль у виробництві "штучного м'яса" та "штучних зернових продуктів". Вагомою є роль аграрного сектору Америки, а саме Мексики, США та Бразилії. Крім того, ця частина аграрного сектору нарощує виробництво і споживання рослинних сала, риби, креветок і м'яса та м'яса культивованого з клітин, зібраних із живих тварин.

At present, there is an active transformation in the essence and structure of the world agrarian sector, caused by the need to overcome the consequences of rapid population growth, deterioration of the quality of groups, aggravation of water resources shortage, a decrease of crop yield on several basic agricultures, and active spread of global food humanism. The research is focused on clarifying the essence and research of structural transformations of the world agrarian sector. The study considered the essence of the world agricultural sector as a specific system of interconnected industries, which generalize producers of agricultural raw materials and international food, and suppliers of cash-processing and sales services in domestic and foreign markets. It is noted that within the world agricultural sector, the identification of its basic players should be abstract from a direct connection with the nature of food products. This is because, although the classical agricultural sectors remain the core of the agricultural sector, the limited natural resources lead to the parallel development of an innovative sector of artificial food production from plant components or cells collected from live

animals. This innovative industry is identified by scientists as a food industry in the world agricultural sector. The production of specific agricultural raw materials and artificial food in the food industry grew during 2014-2022. At present, food industry products are different types of artificial food from plant components. According to the analysis of the structure and dynamics of the production of raw materials and food by countries of the world, one can conclude that in the world of agriculture the largest producers of agricultural products are the largest in size and population of the country. The role of Asian countries is growing. In particular, the role of the countries of the South, South-East, and Eastern parts of the country is increasing as regards the involvement of different regions in agriculture. In addition, Asian countries are loyal to new products of national food cultures, so their role in the production of "artificial meat" and grain products similar to rice is growing. The role of the agricultural sector in America, namely Mexico, USA, and Brazil, is important. In addition, this part of the agricultural sector is the growing product and consumption of plant fats, fish, shrimp, and meat and meat culled from cells collected from live animals.

Ключові слова: національні харчові культури; зниження врожайності; фуд-галузь; галузі сільського господарства.

Key words: national food cultures; crop decline; food industry; agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Швидке збільшення чисельності населення Азії, Африки та Латинської Америки, що відбувається на фоні зміни у рівні життя країн, що розвиваються та "трансляції" зразків споживчої поведінки, що сформувалися в містах за їх межі в поєднанні зі швидкою урбанізацією формують специфічні тенденції у розвідку світового аграрного сектору, які призводять до його системних трансформацій. Так, основною зміною є укрупнення й зростання такого сектору, викликане стрімким підвищенням світового попиту на продовольство та розростанням цін на продукцію сільського господарства в найближчій перспективі. Втім, наразі аграрний сектор не тільки зайняв позиції найбільшої й найважливішої галузі світового господарства, але і переорієнтувався на залучення в економічний обіг як природних ресурсів, так і їх штучних замінників. Фактично, супутніми до укрупнення аграрного сектору, є його трансформація за сутнісною й структурою, зумовлена не тільки потребою подолання наслідків стрімкого погіршення якості ґрунтів, загострення дефіциту водних ресурсів, зниження врожайності за рядом базових агрокультур, але й активним поширенням філософії у межах якої споживачі прагнуть купувати тільки те, що виготовлено з мінімальною шкодою для людей і тварин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед базових дослідників, в яких започатковано розв'язання проблеми уточнення структури світового аграрного сектору Мазур І. І., Фесун Ю. А. [2]. Серед дослідників праці яких

присвячені вивченню сутності аграрного сектору нами виділені Волошанюк Н.В., Сьомка А.К. [1], Мороз П. [3], Сурай І. Г. [5] та інші. Разом з тим, проблемним є те, що окреслені праці присвячені переважно аналізу світового досвіду господарювання в аграрному секторі, визначенню основних напрямів та шляхів впровадження інновацій в аграрному секторі зарубіжних країн; ідентифікації векторів впровадження інновацій в аграрний сектор або вивченню сутності аграрного сектору, як категорії. Відтак, хоча автор спирався на окреслені вище праці, однак, додатково, орієнтувався на джерела, що містять дані, щодо динаміки виробництва сільськогосподарських типів сировини та продовольства світового аграрного сектору.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є уточнення сутності та дослідження структурних трансформацій світового аграрного сектору в умовах стрімкого росту населення, погіршення якості ґрунтів, загострення дефіциту водних ресурсів, зниження врожайності базових агрокультур та активного поширення глобального харчового гуманізму, вегетаріанства та лояльності до штучних харчових продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За змістом сучасних досліджень [1—4], констатовано, що світовий аграрний сектор є комплексним інтегративним поняттям. Аналіз підходів до визначення категорії аграрний сектор (табл. 1) дозволив ідентифікувати його як систему взаємопов'язаних галузей, які пов'я-

зані із активним землеволодінням або землекористуванням та використанням ресурсів, що характеризуються спільністю призначення випущеної продукції й наданих послуг. Таким чином автором розглянуто сутність світового аграрного сектору як специфічну систему взаємопов'язаних галузей, що узагальнюють виробників сільськогосподарської сировини та міжнародного продовольства (харчових продуктів), надавачів заготівельно-перероблювальних й реалізаційних послуг на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Звертаємо увагу, що у межах світового аграрного сектору ідентифікація його базових гравців (як виробників продукції та послуг) має бути абстрагована від безпосереднього зв'язку з натуральністю харчових продуктів. Це зумовлене тим, що, хоча наразі ядром аграрного сектора залишаються класичні галузі сільського господарства (серед яких базовими є рослинництво, тваринництво, рибальство), ряд специфічних факторів призводить до того, що паралельно розвивається нова, інноваційна галузь виробництва штучного продовольства з рослинних компонентів (зокрема, виробництво штучного м'яса, риби та інших продуктів) або з клітин, зібраних із живих тварин. Серед таких специфічних факторів [6]: 1) стрімке зростання населення світу; 2) погіршення якості ґрунтів та загострення дефіциту водних ресурсів; 3) зниження врожайності за рядом базових агрокультур, у зв'язку з глобальною зміною клімату та періодичними

Таблиця 1. Аналіз підходів до визначення категорії аграрний сектор

Автор підходу	Зміст визначення	Базові риси підходу
Сурай І.Г. [5, с. 263].	Виробники сільськогосподарської продукції, продуктів її перероблення, обслуговуючі підприємства та організації, що здійснюють розробку та реалізацію державних аграрних політик	Система взаємопов'язаних галузей, що пов'язані із землекористуванням та використанням природних ресурсів
Волошанюк Н.В., Сьомка А.К. [1]	Це цілісний комплекс, тісно пов'язаний з природними умовами, ресурсами, технічними можливостями та кваліфікованими спеціалістами	Система взаємопов'язаних галузей виробництва сільськогосподарської сировини та продовольства, заготівельно-переробні підприємства й організації реалізаційні сировини та продовольства
Павлова Г. Є. [4]	Це цілісний комплекс, тісно пов'язаний з природними умовами, ресурсами, технічними можливостями та кваліфікованими спеціалістами. Включає аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання	
Мороз П. [3]	Сукупність галузей народного господарства, що залучає природні ресурси в економічний обіг.	

Примітка: * автор підходу, також, пов'язує поняття з розробкою та реалізацією державних аграрних політик, що є недоцільним, оскільки це властиве лише аграрній сфері.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 3—5].

кліматичними аномаліями (серед яких теплові хвилі, екстремальні погодні умови, спека, посуха); 4) активне поширення глобального харчового гуманізму, вегетаріанства, лояльності до штучних харчових продуктів; 5) підвищення світових цін на продовольство; 6) заборона на експорт деяких видів сільськогосподарської продукції в країнах з військовими конфліктами тощо. Така інноваційна галузь ідентифікується міжнародними дослідницькими та іншими організаціями як фуд-галузь світового аграрного сектору [7].

Перші кроки у напрямку виробництва штучного продовольства (зокрема, клітинного м'яса) були зроблені ще у 1990-х, коли Національне аерокосмічне агентство США шукало дос-

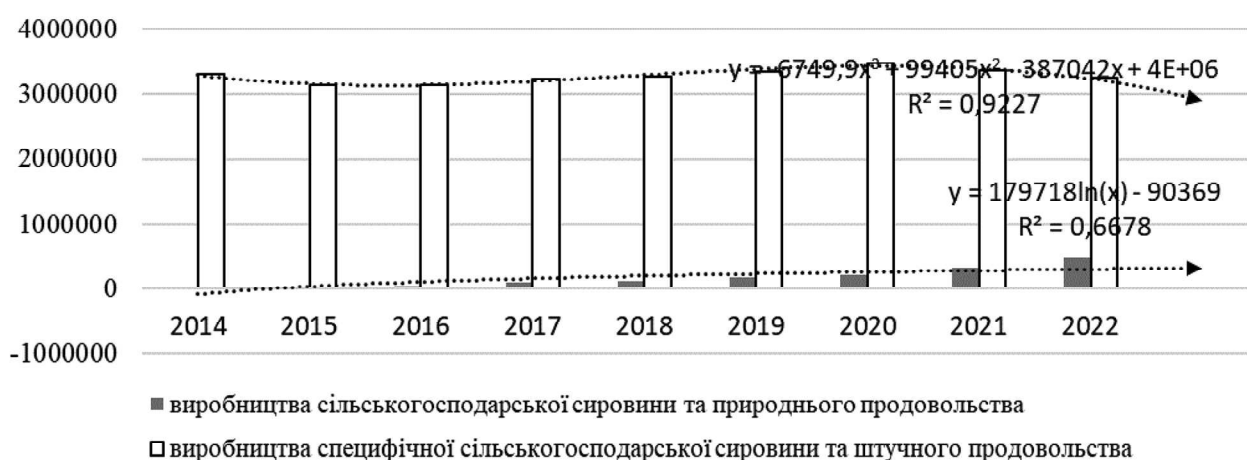

Рис. 1. Динаміка виробництва сільськогосподарських типів сировини та природного і штучного продовольства світового аграрного сектору, 2014—2022 рр., \$млн

Джерело: сформовано на основі [7].

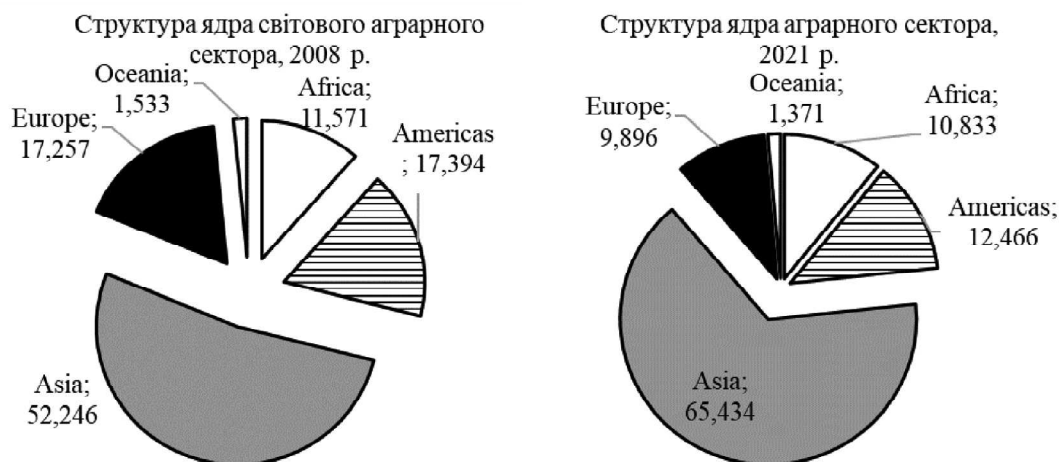

Рис. 2. Територіальна структура ядра світового аграрного сектора, 2008 р., 2021 р., %

Джерело: сформовано на основі [7].

коналіші способи довгострокового харчування для астронавтів на Міжнародній космічній станції. З тих під цей напрям активно розвивається, що простежується за динамікою виробництва сільськогосподарських типів сировини та продовольства світового аграрного сектору (рис. 1).

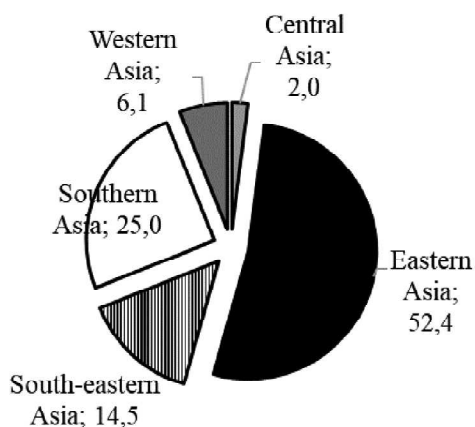
Так, виробництво специфічної сільськогосподарської сировини та штучного продовольства фуд-галузі стало зростало продовж 2014—2022 рр. (а саме з 9948,684 до 485067,7 млн дол.). Станом на листопад 2022 р. частка виробленої фуд-галуззю сировини та продовольства стягла 13% у загальному випуску світового аграрного сектору. Наразі продукцією фуд-галузі є: 1) різні типи штучного продовольства з рослинних компонентів — м'ясо птиці на рослинній основі; свинина та яловичина на рослинній основі;

риба та морепродукти на рослинній основі; яйця та молочні продукти рослинного походження; жива спіруліна та суперфуді з неї, зернові продукти, подібні до рису; 2) структуроване культивоване м'ясо (з клітин, зібраних із живих тварин) тощо. Експерти фуд-галузі прогнозують, що до 2100 р. розведення і господарське використання худоби стане застарілою, варварською практикою, від якої людство почне відмовлятися вже в середині ХХІ ст. [6].

Паралельно із зміною загального змісту світового аграрного сектору трансформується територіальна структура ядра світового аграрного сектору, що наочно простежується за даними 2008 та 2021 рр. (рис. 2).

Виділені нами територіальні трансформації спрямовані на зростання частки виробництва сільськогосподарських типів сировини та про-

Структура ядра світового аграрного сектора в Азії, 2008 р.

Структура ядра світового аграрного сектора в Азії, 2021 р.

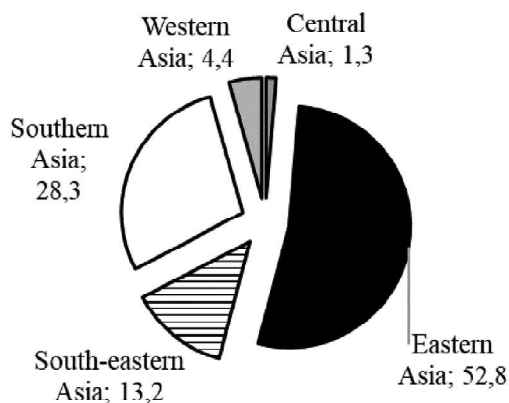

Рис. 3. Територіальна структура ядра світового аграрного сектора Азії, 2008 р., 2021 р., %

Джерело: сформовано на основі [7].

Таблиця 2. Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Південно-східної Азії, 1999–2021 рр.

Країни	Вартість виробленої сировини та продовольства, \$млн				Темпи зміни вартості виробленої сировини та продовольства (+/-), %		
	1999	2008	2014	2021	2008/1999	2014/2008	2021/2014
Brunei Darussalam	61	98	148	143	60,7	51,0	-3,4
Cambodia	1 437	3390	4 822	5 776	135,9	42,2	19,8
Indonesia	26635	71713	118806	14046	169,2	65,7	22,1
Lao People's Dem. Rep.	499	1316	2 368	3 151	163,7	79,9	33,1
Malaysia	8 582	23009	29 997	27 627	168,1	30,4	-7,9
Myanmar	4 153	10895	19 067	16 772	162,3	75,0	-12,0
Philippines	13 012	26365	36 506	36 817	102,6	38,5	0,9
Singapore	96	80	109	110	-16,7	36,3	0,9
Thailand	11 265	29349	41 096	43 379	160,5	40,0	5,6
Timor-Leste	0	196	305	294	100,0	55,6	-3,6
Viet Nam	7 313	20236	32 957	40 276	176,7	62,9	22,2

Джерело: сформовано на основі [7].

довольства світового аграрного сектору в Азії з 52,25 до 65,434%, за його зменшення в Європі, Африці й Америці, що відбувається у зв'язку із глобальними змінами клімату та нестачею води для ефективного зрошення (яке синтезує витрати на її викачування з глибоких свердловин, що, своєю чергою, відбивається на показниках урожайності) та іншими факторами, з виділених вище. У межах представлених змін територіальної структури ядра у світовому аграрному секторі зростає роль країн Азії. Зокрема, збільшується роль країн Південної, Південно-Східної та Східної її частин у світовому сільському господарстві (рис. 3).

Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Південно-Східної Азії (табл. 2) виявляє висхідну роль аграрного сектора Індонезії (яка є найбільшим у світі виробником пальмової олії, спецій, кау-

чуку, рису, какао), Таїланду (одного з найбільших виробників рису) та В'єтнаму (виробника рису, кукурудзи, сої, кави, чаю, бананів, прянощів). Вагомою у 2021 р. залишається роль Малайзії (як виробника жирів, олії тваринного та рослинного походження), яка, однак послабила свої позиції у світовому аграрному секторі у зв'язку із зниженням врожайності базових культур (у порівнянні з 2014 р.).

Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Східної Азії за 1999–2021 рр. (табл. 3) виявляє вагомість й подальше зростання ролі аграрного сектора материкового Китаю, який залишається одним з найбільших у світі виробників рису, пшениці, картоплі, сорго, арахісу, чаю, ячменю, вівса, бавовни, соняшникової олії, свинини та риби не зважаючи на постійні карантинні заходи в рамках політики нульового поширення

Таблиця 3. Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Східної Азії, 1999–2021 рр.

Країни	Вартість виробленої сировини та продовольства, \$млн				Темпи зміни вартості виробленої сировини та продовольства (+/-), %		
	1999	2008	2014	2021	2008/1999	2014/2008	2021/2014
China	178 404	485 015	935 506	1 175 288	171,9	92,9	25,6
China, Hong Kong SAR	192	119	193	279	-38,0	62,2	44,6
China, Taiwan Province of	7 395	6 467	9 970	10 915	-12,5	54,2	9,5
Japan	73 066	53 830	48 804	54 030	-26,3	-9,3	10,7
Korea, Dem. People's Rep. of	3 230	2 875	3 800	3 545	-11,0	32,2	-6,7
Korea, Republic of	21 143	22 437	30 528	30 011	6,1	36,1	-1,7
Mongolia	326	1 031	1 631	1 585	216,3	58,2	-2,8

Джерело: сформовано на основі [7].

Таблиця 4. Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Південної Азії за 1999–2021 рр.

Країни	Вартість виробленої сировини та продовольства, \$млн				Темпи зміни вартості виробленої сировини та продовольства (+/-), %		
	1999	2008	2014	2021	2008/1999	2014/2008	2021/2014
Afghanistan	1 266	3 164	5 372	5 347	149,9	69,8	-0,5
Bangladesh	11 302	16 126	26 568	40 961	42,7	64,8	54,2
Bhutan	111	201	277	388	81,1	37,8	40,1
India	104355	212820	343049	437072	103,9	61,2	27,4
Iran (Islamic Republic)	10 944	24 053	44 303	127 993	119,8	84,2	188,9
Maldives	47	156	196	299	231,9	25,6	52,6
Nepal	1 998	3 555	6 160	7 650	77,9	73,3	24,2
Pakistan	21 562	33 995	59 112	58 511	57,7	73,9	-1,0
Sri Lanka	2 068	4 135	6 354	6 746	100,0	53,7	6,2

Джерело: сформовано на основі [7].

COVID-19 (які могли суттєво зменшити основні сільськогосподарські ресурси для виробництва).

Відмітимо, що серед цієї групи країн, досить значною є роль Японії, як виробника рису. При цьому рибальство Японії втрачає свої позиції, оскільки наразі не в змозі забезпечувати висхідний попит населення (і це попри вилов рекордної кількості риби та морепродуктів (12,8 млн т)).

Аналогічні ознаки демонструє характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Південної Азії за 1999–2021 рр. (табл. 4). Виявлена вагомість й подальше зростання ролі аграрного сектора Індії (як виробника цукрової тростини), Пакистану (як виробника пшениці, бавовнику) та Бангладеш (як виробника рису). Окреслені тенденції спостерігаються попри екстремальну спеку, яка суттєво знижує врожайність країн Південної Азії (характерним прикладом є хвиля спеки в Індії, яка знизила урожай пшениці 2022 року). Серед країн Південної Азії зростає роль Ірану як виробника злаків, який, однак, не постачає сировини та продовольства на світовий ринок.

Відмінною рисою країн Азії є висока лояльність національних харчових культур до продуктів Фуд-галузі, у зв'язку зі стрімким ростом населення, погіршенням якості ґрунтів, загостренням дефіциту водних ресурсів, екстремальними посухами тощо. Відтак, зростає роль країн Азії, як виробників "штучного м'яса птиці" (подібного до справжнього м'яса), "штучного м'яса морського окуня" та "штучних морепродуктів" націлених як на масовий, так і на преміальний ринки. Крім того, для масового сегмента Японія та Китай виробляють живу спіруліну, суперфуду на основі спіруліни, зернові продукти, подібні до рису (із рисової січки, іноді з додаванням інших злаків).

Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Америки за 1999–2021 рр. (табл. 5) виявляє вагомість ролі аграрного сектора Мексики (як виробника фруктів і овочів), США (як виробника кукурудзи) та Бразилії (як виробника цукрової тростини, сої, яловичини та м'яса птиці).

Слід зазначити, що Бразилія у 2021 р. послабила свої позиції у світовому аграрному секторі, що ймовірно відбулося через теплову

Таблиця 5. Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Америки, 1999–2021 рр.

Країни	Вартість виробленої сировини та продовольства, \$млн				Темпи зміни вартості виробленої сировини та продовольства (+/-), %		
	1999	2008	2014	2021	2008/1999	2014/2008	2021/2014
Northern America	108193	174 380	228 887	205 394	61,17	31,26	-10,26
Including United States of America	93 065	146 519	199 767	175 137	57,44	36,34	-12,33
Latin America and the Caribbean	102510	219 002	297 747	255 111	113,64	35,96	-14,32
including Mexico	22095	35 080	41 198	41 294	58,77	17,44	0,23
including Brazil	27 306	77 464	106 239	81 309	183,69	37,15	-23,47

Джерело: сформовано на основі [7].

хвилю Південного конуса (що заціпила всю Південну Бразилію) та спричинене нею критичне зниження врожайності кукурудзи, сої та інших зернових, на які орієнтоване сільське господарство країни, зниження приросту живої маси худоби. В таких умовах Сполучені Штати Америки нарощують виробництво і споживання рослинних сала, риби, креветок, м'яса (що імітує смак курятини, яловичини та свинини). Наприклад, у закладах Stout Burgers & Beers (Південна Каліфорнія) з 2019 р. запущений продаж конопляних бургерів. Крім того, США найбільший світовий виробник м'яса яловичини на рослинній основі (у якій гороховий протеїн білка, квасоля, коричневий рис, олія соняшника, коноплі). Фуд-галузь аграрного сектору США, також, виробляє м'ясо з клітин, зібраних із живих тварин (це м'ясо, що вирощується у біореакторах (ферментаторах) у вигляді культури клітин, яка ніколи не була частиною живого, повноцінного тваринного організму).

Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства Європи за 1999—2021 рр. (табл. 6), виявляє у її структурі панівну роль аграрного сектору Східної Європи (зокрема РФ та України) та Південної Європи (зокрема Італії).

Втім динаміка виробленої сировини та продовольства Європи негативна у зв'язку із частими посухами. Так, посуха 2018-го р. була найсильнішою в Європі за останні 500 років, відтак значно вплинула на врожайність зернових. Посуха 2022 року також вразила чимало аграрних регіонів Європи (зокрема, у західній, центральній і південній частинах Європи), знизивши врожайність зернових культур, фруктів та овочів та спричинивши нестачу кормів для тварин (як результат, фермери змушені скорочувати витрати, відправляючи тварин на забій раніше запланованих термінів). У таких умовах, аналогічно до інших країн, Європа розвиває фуд-галузь, при цьому асортимент продукції та сировини тут значно ширший, оскільки націлений на нішу прихильників глобального харчового гуманізму (які прагнуть купувати тільки те, що виготовлено з мінімальною шкодою для людей і тварин). Серед базової продукції фуд-галузі Європи: спіруліна та суперфуди на її основі (смузі, йогурти тощо), гамбургери, ковбаси та фарш (з білків сої, пшениці, картоплі та соєвого леггемоглобіну), рослинні альтернати-

Таблиця 6. Характеристика структури та динаміки виробленої сировини та продовольства країн Європи, 1999—2021 рр.

Країни	Вартість виробленої сировини та продовольства, \$млн.				Темпи зміни вартості виробленої сировини та продовольства (+/-), %		
	1999	2008	2014	2021	2008/1999	2014/2008	2021/2014
Eastern Europe	35005	123528	130538	113305	252,89	5,67	-13,20
including Russian Federation	12494	62353	69203	54892	399,064	10,986	-20,680
including Ukraine	3747	12294	13557	14420	228,102	10,273	6,366
Northern Europe	35717	49170	57880	50384	37,666	17,714	-12,951
Southern Europe	77881	112527	103545	103687	44,486	-7,982	0,137
including Italy	34082	44971	43136	37530	31,949	-4,080	-12,996
Western Europe	74752	105072	109085	98186	40,561	3,819	-9,991
including France	33379	44222	44390	42002	32,484	0,380	-5,380
Including Germany	21 029	31 271	35 132	28 283	399,064	10,986	-20,680

Джерело: сформовано на основі [7].

ви м'ясної вирізки, рослинний замінник яєць, штучні морські продукти на рослинній основі, рослинне молоко (соєве, рисове, кокосове, горохове, вівсяне), синтезований замінник молока (з дріжджів і овочів) тощо. Крім того, у Франції активно виробляється альтернатива фуа-гра на основі стовбурових клітин для преміального ринку.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах дослідження сутність світового аграрного сектору розглянута як специфічна система взаємопов'язаних галузей, що узагальнюють виробників сільськогосподарської сировини та продовольства, надавачів заготівельно-переробних й реалізаційних послуг на внутрішніх і зовнішніх ринках. При цьому роблені наступні висновки:

1. У межах світового аграрного сектору ідентифікація базових гравців має бути абстрагована від безпосереднього зв'язку з натуральністю харчових продуктів. Це зумовлене тим, що хоча ядром аграрного сектору залишаються класичні галузі сільського господарства, обмеженість природних ресурсів призводить до того, що паралельно розвивається інноваційна галузь з виробництва штучного продовольства з рослинних компонентів або з клітин, зібраних із живих тварин. Така інноваційна галузь ідентифікується науковцями як нова фуд-галузь світового аграрного сектору.

2. виробництво специфічної сільськогосподарської сировини та штучного продовольства фуд-галузі стало зростало продовж 2014—2022 рр. Станом на листопад 2022 р. частка виробленої фуд-галуззю сировини та продовольства стягла 13% у загальному випуску сирови-

на та продовольства світового аграрного сектору. Наразі продукцією фуд-галузі є: різні типи штучного продовольства з рослинних компонентів — м'ясо птиці на рослинній основі; свинина та яловичина на рослинній основі; риба та морепродукти на рослинній основі; яйця та молочні продукти рослинного походження; жива спіруліна та суперфуди з неї; структуроване культивоване м'ясо тощо.

3. Відповідно до аналізу структури та динаміки виробленої сировини та продовольства за країнами світу, можна зробити висновок, що у світовому аграрному секторі їх основними виробниками є найбільші за розмірами та чисельністю населення країни. Закономірно зростає роль країн Азії. Так, щодо залученості різних її регіонів у сільському господарстві, збільшується роль країн Південної, Південно-східної та Східної її частин. Крім того, у країнах Азії існують лояльні до нових продуктів національні харчові культури, тому зростає їх роль у виробництві "штучного м'яса" та продуктів, подібних до зернових. Вагомою є роль аграрного сектору Америки, а саме Мексики, США та Бразилії. Крім того, ця частина аграрного сектору нарощує виробництво і споживання рослинних сала, риби, креветок і м'яса та м'яса культивованого з клітин, зібраних із живих тварин. Європа також розвиває фуд-галузь, при цьому асортимент продукції та сировини тут значно ширший, оскільки націлений на нішу прихильників глобального харчового гуманізму.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці моделі структурного розвитку світового аграрного сектору в умовах стрімкого погіршення якості ґрунтів, дефіциту водних ресурсів, критичного зниження врожайності за базовими агрокультурами, поширення глобального харчового гуманізму тощо.

Література:

1. Волошанюк Н.В., Сьомка А.К. Аграрний сектор України: Тенденції, суб'єкти, перспективи реформування, Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017, Вип. 13, ч. 1. С. 45—49.
2. Мазур І. І., Фесун Ю. А. Світовий досвід господарювання та впровадження інновацій в аграрний сектор економіки. Ефективна економіка. 2021. Вип. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8663> (дата звернення: 22.11.2022).
3. Мороз П. Органічне виробництво: земля і люди, Агропрофі, 2011. URL: [http://www.agro-](http://www.agro-profi.com.ua/content/view/455/40)

[profi.com.ua/content/view/455/40](http://www.agro-profi.com.ua/content/view/455/40). (дата звернення: 22.11.2022)

4. Павлова Г.Є. Особливості аграрного сектора а національній економіці, Ефективна економіка, 2014. Вип. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2729> (дата звернення: 20.11.2022).

5. Сурай І. Г. Державне управління аграрним сектором економіки України: функціонально-структурний аспект: дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 Нац. акад. держ. упр. при Президентові України/ Київ, 2005. — 280 с.

6. Петренко Ігор (2020), Суперїжа — штучне м'ясо URL.: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/19217-superizha-shtuchne-miaso.html> (Accessed 20 Nov 2022).

7. UNCTADstat. Table view". unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx

References:

1. Voloshanyuk, N.V. and Syomka, A.K. (2017), "Agrarian Sector of Ukraine: Trends, Subjects, Prospects for Reform", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 13 (1), pp. 45—49.
 2. Mazur, I. and Fesun, Yu. (2021), "World experience of management and introduction of innovations into the agricultural sector of the economy", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8663> (Accessed 22 Nov 2022).
 3. Moroz, P. (2011), "Organic production: land and people", *Ahroprofi*, available at: <http://www.agroprofi.com.ua/content/view/455/40>. (Accessed 22 Nov 2022).
 4. Pavlova, G.E. (2014), "Features of the agricultural sector and the national economy", *Efektivna ekonomika*, vol. 2. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2729> (Accessed 20 Nov 2022).
 5. Surai, I. (2005) *Derzhavne upravlinnia ahrarnym sektorom ekonomiky Ukrainy: funktsionalno-strukturnyi aspekt* [Public administration of the agricultural sector of the economy of Ukraine: functional and structural aspect], National Academy of Sciences under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 6. Petrenko I. (2020), "Superfood — artificial meat", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/19217-superizha-shtuchne-miaso.html> (Accessed 20 Nov 2022).
 7. UNCTADstat (2022), "Table view", available at: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (Accessed 22 Nov 2022).
- Стаття надійшла до редакції 23.11.2022 р.*